Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 10

Kasım 1966 • 250 Kuruş

YILIN ÜÇÜNCÜ ÇEKİLİŞİNDE

40

apartman dairesi

ve ayrıca

1.500.000 lira

tutarında

çeşitli para ikramiyeleri

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

616

Reklâmcılık - 3458 — H. T. M. - 31

ATATÜRK ve GERİLLACILIK

28. Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Atatürk'ün Bilinmeyen Bir Cephesi

Yazan: Alb. Tahsin Ünal

ATATÜRK'ün bir çok üstün tarafları yanında bir de Gerillacılık tarafı vardır. Onun Gerillacılık tarafı üzerinde hemen yalnız Prof. A. İnan durmuş (Belleten: Sayı: I. «Ankara: 1937» S: 10-14 ve Atatürk hakkında hâtıralar ve belgeler «Ankara: 1959» S: 33-37), sair yazarlar buradan iktibaslar yapmışlardır. Şimdiye kadar yazılanlardan anlaşıldığına göre, Atatürk, daha Harb Akademisi'nde öğrenci iken, hocası Nuri Bey, onlara gerillacılık hakkında bir ders ile bir de ödev vermiştir. Atatürk'ün akademide gördüğü bu kadarcık bilgi ile kalmadığı, sonraki senelerde gerillacılığı, enine boyuna tetkik ettiği, İstiklâl Savaşı'nın Hey'et-i Temsiliye devrinde (23. tem. 1919 - 23. nisan. 1920) verdiği emir ve talimatlardan anlaşılmaktadır.

Hey'et-i Temsiliye devrinde daha Sıvas'ta iken, bir sureti Kayseri askerlik şubesi başkanı Yb. Emrullah Bey'e gönderilen bir sureti de «Kozanoğlu Doğan Bey» değişik ismiyle ve «Kilikya mıntakası Kuvay-i Milliye kumandanı» unvanı ile, Kilikya mıntıkasında «Kuvay-ı Milliye teşkiline ve düşmanla mücadeleye» memur edilen topçu Bnb. Kemal Beyin eline verilen (Arşiv: Dosya: 6), 4. Kasım. 1919 tarihli gizli talimatta şöyle demekteydi:

«1 — 11. nci Tümen kumandanı ile Kayseri askerlik şubesi başkanı Yb. Emrullah Bey, resmî vazifeleri dışında mıntıkalarındaki millî teşkilâtın gelişip kuvvetlenmesine çalışmakla beraber, İskenderun, Osmaniye, Sis, Feke ve Haçin hattı dahil, bu hattın batısındaki 20. nci kolorduya verilen işgal mıntıkasında tatbik edilecek gerilla alanına geniş mikyasta yardım edecekleri gibi, miktarları tespit edilen silâhları ve cephaneyi, Kemal Bey'in göstereceği yerlere nakletmekle de mükelleftirler.

2 — Adana havalisindeki 20. ci kolorduya verilen işgal mıntıkasında gerilla planı tatbikine ve idaresine Kemal Bey memur edilmiştir. Kemal bey, verilen planı tatbike çalışacak ve her hafta 20. ci kolordu kumandanına, başarı dereceleri hakkında rapor verecektir.

3 — Kemal Bey, 20. ci kolordudan alacağı yardım ve planla, genel bir harekete başlayacaktır.

4 — Kemal Bey, kendisine verilen işgal mıntıkasını ikiye bölerek çalışacaktır.

a — Birinci mıntıka: Ramantsuyu — Adana — Yumurtalık hattı dahil, bu hattın doğusunda kalan kısımdır. Buranın kumandasına «İbrahim oğlu Şahin» değişik ismiyle gönüllü Yb. Osman Efendi memur edilmiştir.

b — İkinci mıntıka: Bu hattın batısındaki kısım olup kumandasına «Hasan oğlu Mete» değişik ismiyle gönüllü Yb. Raşid Efendi memur edilmiştir.

5 — Şimdiki gaye: Mümkün olduğu kadar gerilla planının gizli bir surette tatbikine çalışmaktır. Bunun için küçük

mıntıka kumandanlarından Şahin ile Mete, yani Osman ile Raşid Efendiler kumandalarındaki küçük milis kuvvetleri ile işgal mıntıkalarına girmeleri lâzımdır.

6 — Her iki küçük mıntıka, kumandanları, Kemal Bey'in direktifi ile sür'atle teşkilâtlanacaklardır.

7 — İlk tertip olmak üzere Yb. Emrullah Bey, 713 martin, 16 Alman, 16 Rus tüfeği ile yeteri kadar cephaneyi Everek'e nakledecektir.

8 — Ayrıca 1500 martin ve 500 Alman tüfeği ile yeteri kadar cephaneyi ikinci tertip olmak üzere Everek'e gönderecektir.

9 — Makineli tüfek ihtiyacı 20, gönüllü subay ve 3000 kadar olan bomba ihtiyacı 12. nci kolordudan temin edilecek ve bunları 11. ci tümen kumandanı Mümtaz Bey Niğde'ye sevk edecektir.

10 — Bu gerilla planını Kemal Bey, Emrullah Bey ve Ali Fuad Paşa tatbik etmeye memur edilmiştir. (Arşiv: Dolap: 49. D: 6).

Gerilla planı hakkındaki talimatla Sıvas'tan hareket eden Kemal Bey, 17. kasım. 1919'da Niğde'ye gelmiş ve süratle civarı dolaştıktan sonra M. Kemal Paşa'ya bir rapor yazmıştır. Raporunda «Develi'de millî teşkilâtın kurulduğunu, kazada 184'ü silâhlı olmak üzere 1680 Kuvay-ı Milliyeci bulunduğunu, bunların silâhlandırılması için 12. Kolorduya emir verilmesini, Haçin'de 2000 Ermeni'nin Fransızlar tarafından silâhlandırıldığını haber aldığını yazmış ve Toroslardaki Abidinli ve Aydınlı aşiretleri ile temas edeceğini bildirmiştir (Arşiv: Dosya: 6).

HER GÜN 5-6 KİŞİ İDAM EDİLİYOR

Niğde'den Everek'e gelen Kemal Bey, buradan M. Kemal Paşa'ya gönderdiği raporda üzgün ve ümitsiz görünmekte ve raporunda «Everek'e geldiğim zaman buradan elde edeceğim kuvvetle Kilikya'ya geçip bir baskın yapmayı ve düşman içinde millî teşkilât kurmayı düşünmüştüm. Fakat Everek'ten istediğim kuvveti toplayamadığım gibi, erkenden Çukurova'ya inen Abidinli ve Aydınlı aşiretleri ile de temas edemedim. 11. Tümen kumandanı Mümtaz Bey'in bahsettiği 2000 kişilik kuvvetin de hayal mahsulü olduğunu gördüm. Adana mıntıkasında ise Fransızlar ile Ermeniler'in Türkler'e karşı insafsızca bir imha siyasetine girişmiş olduklarını ve her gün 5-6 kişinin idam edildiğini öğrendim» diyor. Bununla beraber «Adana'da gizli bir millî teşkilât kurdum, silâhlandırmaya da başladım. Vatanın kurtarılması için, herkesin canla, başla çalışması ve çarpışması lâzımdır. Halk millî teşkilâta taraftardır,» diye ilâve ediyordu.

Bunun üzerine M. Kemal Paşa, bir taraftan 30. kasım. 1919'da, 12. ve 20. kolordularla 11. Tümen kumandanlarına, Kemal Bey'e «icabeden her türlü yardımın yapılması istirham olunur», diye emir verirken, bir taraftan da 8. aralık. 1919 da Sıvas'tan, Kemal Bey'e «Çalışmalarınızı takdirle takip ediyorum. Silâhlı bir baskın yapamadığınıza üzülmeyiniz. Zira Fransız komiseri Jorj Nikola ile yapılan mülâkatımızda, onlar halka zulmetmiyeceklerini ve Ermeniler'i geri çekeceklerini, biz de buna mukabil silâhlı bir tecavüzde bulunmayacağımızı vadetmiştik. Sizin silâhlı bir baskın yapamayışınız bu bakımdan bir isabet olmuştur» diye Kemal Bey'i teselli ediyor ve «fakat kazanılan fırsatlardan istifade ederek teşkilâtı kuvvetlendirip büyük bir harekete hazırlanmak gayemiz ve düsturumuz olmalıdır» diyordu (Arşiv: Dosya: 6).

«CEPHE SAVAŞININ SİYASÎ MAHZURLARI VARDIR»

Atatürk'ün gerillacılığının diğer bir misalini, gene güney cephesinde Fransızlar'a karşı girişilen, o ölüm kalım mücadelesi esnasında, 25. ocak. 1920'de vermiş olduğu bir emirde görüyoruz. Milis kuvvetleri ile kolordu kumandanlarına gönderdiği bu emirde Kustafa Kemal Paşa'nın, gerillacılığı en ince teferruatına kadar düşündüğü ve hesap ettiği anlaşılmaktadır. Bu emir şöyledir:

«1 — Fransızlar'a karşı Kuvay-ı Millîyenin harekete geçmesini daha ziyade geciktirmekte fayda değil, zarar vardır. Sulh müzakerelerinin neticeye bağlanmak istenildiği şu sıralarda işgal altındaki memleketimizi geri almak için bütün kuvvetimizi sarf edeceğimizden Avrupalılar şüphe etmemelidirler. Bu şüphenin izalesi, ancak, harekete geçmekle mümkündür.

2 — Ayrıca, Maraş'taki Fransız hareketine her yerde ve aynen cevap vermek mecburiyetindeyiz.

3 — Fransızlar hakkındaki kıyam hareketinin şekli; Fransız kuvvetlerinin hepsini ayrı ayrı ve birdenbire, bulundukları yerde muhasara etmek ve bundan sonra da büyüyecek Kuvay-i Milliye birliklerini, muhtelif yerlerde toplayarak ve küçük garnizonlardan başlayarak, düşmanı esir ve imha etmek şeklinde olacaktır.

4 — Muhasara tedbirleri, demiryollarındaki köprüleri, tünelleri atmak, yolları, otomobil işlemiyecek hale getirmek, her Fransız birliğinin yolunu kesmek, her

Atatürk, bir askerî tatbikatta.

Fransız birliğini isterse çok olsun, bir Kuvay-i Milliye birliği ile tutuşturarak, Fransız birliklerinin birbirine yardım etmelerine mani olmak şeklinde olacaktır. Başarının sırrı, yolların daima kesilmiş olmasındadır. Her halde, gerilla savaşı yapılacak, cephe savaşından mümkün olduğu kadar kaçınılacaktır. Zira cephe savaşının bizim için siyasî mahzurları vardır.

5 — Gerilla hareketi devreleri peyderpey tayin olunacaktır. Birinci devre, Urfa hareketi olup, buna derhal başlanacaktır.

6 — 13. kolordunun vazifesi, Fırat'ın doğusunu düşmana tahliye ettirmektir. Bunun için demiryolunu durmadan yıkacak, Fransız müfrezelerinin bulunduğu binaları, çadırları her gece ateşe verecek temas birlikleri tayin olunacaktır. Bu birlikler, işgal mıntıkası içinden yerli olarak tertip edilemezse, işgal mıntıkasının dışında da tertip edilecektir. Bu takdirde birliğin gidip geleceği yolu ve zamanı iyi tayin etmeli, vazife değiştirmek için değiştirme noktaları tespit etmeli ve birlikler emniyetsiz köylerde yatmamalı, yiyeceğini yanına almalıdır.

7 — Baskın, her nöbet esnasında mutlaka bir Fransız kafilesini vurmalıdır. Eğer iyi tertip edilirse, her biri 10'ar kişilik 20 birlik ile Fırat nehrinin doğusunda bulunan bütün Fransızlar'ı muhasara etmek mümkündür. Ayrıca bu hareket esnasında her taraftan Kuvay-î Milliye birlikleri Urfa mıntıkasına sevk edilmelidir. Kat'î hücumlar, Fransızlar'ın en zayıf bulundukları yerlerden başlayacak, fakat Urfa'dan hücum yapılmayacaktır.

8 — Demiryolunun bir kısmında atma, yıkma ve ateşe verme işini bir aşirete kabul ettirmekte fayda vardır. Fransızlarla mücadeleye bir başlarsa, iş artık devam eder gider.

9 — Urfa hareketi devresinde Fransızlar, Maraş'tan işgal mıntıkalarını genişletmeye kalkarlarsa, 13. kolordu, resmî ve gayri resmî «milis ve muvazzaf» kuvvetleri ile aynı şekilde mukabele edecektir (H. T. D: Sayı: 15. V. 383).

Bu emri, K. Karabekir Paşa'nın, Yusuf İzzeddin Paşa'nın, Alb. Cafer Tayyar ile Kâzım (Özalp) Beyler'in; «Gerilla hakkındaki fikirlerinize aynen iştirak ediyoruz. Pek muvafıktır. Millî müfrezelerin hareketi, halkı cesaretlendirecektir» diyerek kabul etmeleri üzerine esaslı gerilla savaşlarına başlanmıştır.

GERİLLA SAVAŞLARI

Urfa hareketine girişilirken M. Kemal Paşa, güney mıntakasındaki 12, 13 ve 20. kolordular ile 11. tümen kumandanına ve bu arada Yb. Emrullah Bey ile Kemal Bey'e de 12. şubat. 1920'de şu emri vermiştir:

«1 — Urfa'da Fransızlar'la cansiperane savaşan kardeşlerimize yardım etmeye karar verilmiştir. Bu karar, kolordularla Hey'et-i Millîye merkezlerine bildirilmiştir.

2 — 3. kolordu Maraş'a, 13. kolordu Urfa'ya, 12. kolordu Kilikya'daki milislere, 20. kolordu Pozantı - Adana demiryolundaki milislere yardım edeceklerdir.

3 — Kemal Bey teşkil ettiği milis kuvvetlerle derhal Zulkadir havalisine girecek ve Adana - Salaca arasındaki demiryolu köprü ve tünellerini alacaktır.

4 — İşgal mıntıkasına giren gerillacılar, hemen Kemal Bey'in emrine girecekleridir. Mümtaz ve Emrullah Beyler, Kemal Bey'in isteklerini derhal yerine getireceklerdir.

İşte bu şekildeki gerilla hareketleri ile Fransızlar devamlı surette tazyik edilmişler, dolayısıyle bizimle Ankara itilâfnamesini imza etmeye ve memleketimizi boşaltıp gitmeye mecbur kalmışlardır.

TÜRK OCAĞI

Hamdullah Suphi Tanrıöver.

Derleyen : ŞEVKET RADO

Bu sayımızda okuyucularımıza, rahmetli Abdülhak Şinasi Hisar'ın Hamdullah Suphi Tanrıöver'i, Türk Ocağı reisi olduğu devirde anlatan notlarını takdim ediyorum. Darmadağın olmuş kâğıtlar arasında 19 parça tutan küçük notları doğru bir sıraya koyduğumdan eminim.

Hayat Tarih Mecmuası'nın 1966 yılı 7. sayısında, muharririn, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Galatasaray lisesindeki talebeliğine ait hatıralarını ihtiva eden notlarını neşrederken de söylediğim gibi, Abdülhak Şinasi, her halde, Hamdullah Suphi üzerine bir kitap yazmayı düşünüyor ve bu notları onun için hazırlıyordu. Derlenmiş notlarını okurken göreceğiniz gibi Abdülhak Şinasi Hisar'ın zaman zaman çok uzun olan cümleleri, henüz bu notları ikinci defa gözden geçirmediği için, hayli karışıktır da. Ben cümleleri yazdığı gibi muhafaza etmeye çalıştım. Yalnız cümleler içindeki pek bariz tekrarları çıkardım.

Şunu da söyleyebilirim ki, Türk Ocakları devrinin en dikkati çeken adamı olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'i hiç kimse Abdülhak Şinasi gibi yakından görmüş ve anlatmış değildir.

Notları doğru olarak bir araya getirmek, kurşun kalemle yazılmış incecik ve yer yer silik yazıları yanlışsız okumak beni günlerce uğraştırmış olsa bile bu nefis müşahedeyi kaybolup gitmekten kurtardığım için seviniyorum.

REİSİ HAMDULLAH SUPHİ

ESASEN «Onlar ki verir lâf ile dünyaya nizamat - Bin türlü teseyyüb bulunur hânelerinde!» Pertavsız gibi büyük şeyleri görmeye alışık gözler küçük şeyleri göremezler; birçok küçük şeyleri görememeye mahkûmdurlar. Esasen onda yevmî hayatın icaplarını hatırlayamayan, bunlara uyamayan bir pratiksizlik, müzmin bir pratiksizlik vardır ki bu, kendi bakımından bir mazeret teşkil eder; hayat işlerini başlı başına ayrıca işkâl etmekte devam eder, durur.

Hamdullah Suphi ta mektepte iken de böyle idi. Çamlıca'ya gitmesi lâzımken Üsküdar vapur saatlerini bir türlü bilemezdi. Şimdi de Haydarpaşa - Kadıköy vapur saatlerini bir türlü belleyememekte devam ediyor. Ve her akşam vapurun kaçta kalkacağını, güya o akşama mahsus bir hadise şeklinde, yanındakilerin yardımıyle öğrenmek ıstırarındadır. Zaten kendisinin zaman ve mesafe hakkındaki fikirleri müphemdir. Ekseri işlerini tercihan akşam görmek ister ve memurları yerlerinde bulamaz ve dükkânları kapanmış bulur.

Bu eskiden de böyle idi. Senelerdir bütün yazlarını Çamlıca'da, Suphi Paşa korusundaki köşkünde geçiren Hamdullah Suphi, Üsküdar vapurlarının kaçta kalktığını bir türlü bilemezdi. Onun için çok kere beş dakikalık bir teahhurla vapuru kaçırdığı olurdu. Çamlıca'dan Beyoğlu'na geçişleri de mutlaka akşam saatlerinde sular kararınca vaki olabiliyordu. Öyle ki Beyoğlunda Beyker terzihanesine yaptırdığı bir esvabın provalarına gitmesi, bir iki ay muntazaman hep o dükkânın önüne vâsıl olur olmaz, kepenklerinin şırak diye önünde indirildiği zamanlara rastgeliyordu. Zorla girmek için münakaşa eder; fakat alt kapıdan terzi de çıkmış gitmiş olurdu. Bu yüzden prova bir iki ay teahhur etmişti. Binaenaleyh bu, doğrudan doğruya Hamdullah Suphi'nin **congénital** mazeretleri, âdetleri, hususiyetleri nazarı itibara alınırsa, işinin muvaffakiyetindeki sır artar ve bu başarı cidden harikulâde görünür.

Zira Hamdullah Suphi'nin, Türk Ocağı reisinin bir günde meşgul olup ikmal etmeye mecbur bulunduğu işler, zahmeti, faaliyeti, gerek ailesinin, gerek dostlarının, gerek Ocaklı'ların müracaatlarıyle is' af etmeğe mecbur bulunduğu ricalar, meşgul olmaya mecbur olduğu işler vazifesini fevkalâde ağırlaştırıyordu.

BİR FANTEZİ

Bir aralık «Hamdullah Suphi'nin Bir Saati» diye bir fantezi yazmaya özenmiştim (1).

Hamdullah Suphi Ocak'a gelir ve konuşmaya başlar. Aydın Bey'e hitapla Ocak'ta İngilizce derslerinin kaldırılmış olmasını tenkit eder. O esnada Mösyö Zelliç'e (2) kitabının basılması hakkındaki teklifi sorar ve mahcup bir gence hitaben: «Vay, safa geldiniz! Ayol uzaktan akraba oluyormuşuz, bana anlatsanıza nasıl oluyor?» diye sorar. Sadık Bey'e hitaben: «Bana telefonda Ali Asgar Efendiyi bulunuz!» der. Bu bir kâğıtçıdır. Türk Yurdu'nun kâğıdı için konuşacaktır.

Bir sanatkâr türer, ona: «Size iki üç bin liralık komand verdik, yeter, orta avizeyi size yaptırtmayacağız!» der. Sadık Beye: «Ha bak, unutacaktım. Heyeti Vekile azasına Türk Yıllığını tavsiye için bir mektup yazacaktık. Ben söyleyeyim, siz yazınız!» der. Ocak müdürüne

---

(1) Abdülhak Şinasi notlarının bu noktasına bir çarpı işareti koymuş, düşündüğü fanteziyi (İcmal) başlığı ile ayrı üç kâğıda yazmış. Ben yerinin burası olacağını tahmin ediyorum. Ş. R.

(2) Matbaacı.

Eskenazi Efendiye telefon ettirir; Sadık Bey'e pahalı bularak sigaraları reddettirir. Hususî bir dostuyle görüşür. Şairlerin birbirleriyle dargın olmayanlarının davetini kararlaştırır. Derken hatırlar. Sadık Bey'e dikte ederek, Ahmet Ağaoğlu'ya bir mektup yazdırır: «Azizim Ağaoğlu. Ahmet Bey. Şikâyetinizi tahkik ettim. Sakın bir daha böyle anlamadan, dinlemeden ortalığı velveleye vermeyiniz. Size hâlisane tavsiye ederim. İlh...» Kâzım Nami Bey'e hitaben: «Necati'nin ölümüne dilhûnum. Billâhi öyle acıdım ki tahmin edemezsiniz. Kendisiyle halet seleflik olmuştuk. Fakat ondan bir defa incinmedim.» Sadık Bey'e: «Başvekile bir telgraf yazacağız. Yazınız! Bir hademeye: Aşağıdan bana bir Dağ Yolu (3) getiriniz. Fruhterman'a çerçeveleri niçin göndermediğini sorunuz; çabuk yollasın! Sadık Beye: «Bu akşam ne yapacaktık? Emek sinemasındaki elektrik tesisatını görmeye gidecektik değil mi? Telefonla sorunuz. Oradalarsa gidelim.» Ali Asgar Efendi! Kâğıt nümunesini getirdiniz mi?» Sadık Bey'e: «Bana Zekeriya Bey'i telefonla bulur musunuz? Löbon'a mutlaka gideceğiz ama evvelce Melek Sinemasına gidelim, sonra Eskenazi'ye uğrayalım, sonra da Ocak'a almak istediğim bir nefis kutu vardı, onu görmeye gideriz. Galata'da ampul ve abajur almak için Burla ve Raoul Franco gibi bir iki dükkâna uğrayalım. Gerçekten de Sebah e jovalye'ye (4) bir şey soracağım. Babamın resminin ağrandismanını!» Arkadaşının koluna girerek: «Buraya, İstanbul'a âdeta dinlenmeye geliyorum ve dinleniyorum. Bunlar bir şey değil. Sen benim Türk Ocağı merkez binasının yapıldığı şu günlerde Ankara'daki halimi bir görsen... Ne meşgulüm bilsen... Bana acırdın!...»

H. Suphi hakkındaki notlarını derlediğimiz Abdülhak Şinasi Hisar

Sırasıyle birçok kişiler gelecek ve ayrı ayrı işlerinden bahsedeceklerdi. Fakat bütün bunlar o kadar yer tutacaktı ki, başta belki tebessümü mucip olan bu satırlar sabrı tükettirecek kadar zaman işgal edecekti. Bir çeyrek saate bir saat nasıl şıkıştırılabilir? Hele böyle göç arabası gibi her türlü şeylerle tıklım tıklım dolu bir saat? Sanırım ki en çok vakit alan da müracaatçıların, ziyaretçilerin ziyaretlerini kabul etmektir. Onun bir günde yaptıkları bizim bazen bir hafta, bazen bir aylık mesaimizdir. Düşünün ki kâtip vardır, ama hiç bir kâtip kendisinden beklenen rolü dolduramaz. Kırk sese birden cevap veren bir kafa ister. Kabul edilecek adamlar, dinlenilecek ve mümkün mertebe gönül kırmadan reddedilecek teklifler vardır.

FAAL BİR HAYAT

Hamdullah Suphi'nin hayretle takdir ettiğim bir hususiyeti de, Ocaklı olduğu için şüphesiz kıymetli, milliyetçi, fakat bu elbette kâfi değildir; bazen de gençliğin olduğu gibi, tecrübesiz ve inatçı, görgüsüz ve bundan dolayı inatçı; muhabbetli ve civanmert görüneceğine hasetli ve aceleci görünen, bazen lüzumundan fazla mutaassıp, bazıları ifade edilmez bir zihniyetle asi ve muarız, gençliğin **ingrat** saatinde onların söylediklerine gösterdiği sükûnet, aralarında bazen münakaşalarında gösterdiği sabır, asalet ve tahammüldür.

Kabul edilecek başka adamlar, dinlenilecek ve mümkün mertebe is'af edilecek ricalar vardır. İktisadî hayatını ve işlerini maatteessüf tanzim ve hürriyetini temin edememiş bir cemiyette ricacılar, işleri bozulanlar, devlet kapılarının yardımlarına muhtaç olanlar o kadar çoktur, onları tatmin etmek de o kadar güçtür ki başlı başına bu vazife pek ağırdır.

Gelenler, daha duraklamamış kanları, edinilmemiş tecrübeleri, tasfiye edilmemiş iddiaları, takarrür etmemiş ve değişmeye müheyya fikirleriyle geleceklerdir. Bu hesapları birbirine karıştırmamak ne kadar güç!

---

(3) Kendi kitabı
(4) Fotoğrafhane

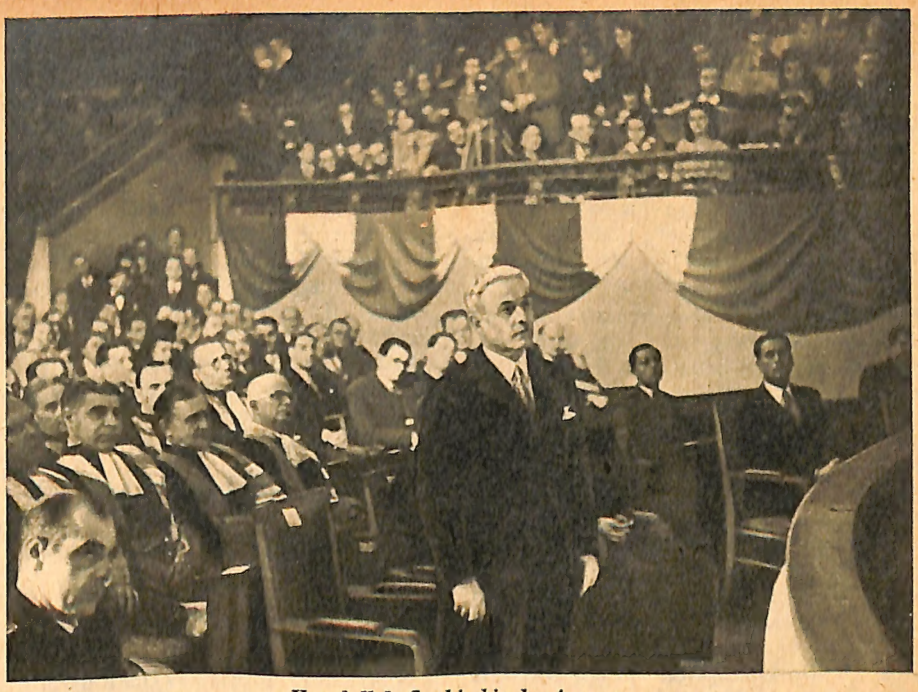

Hamdullah Suphi, bir konferansta.

Sonra, gelenler alaturkadır, söyleyecekleri bittikten sonra çekilip gitmesini bilmezler, nezaketen otururlar. Hürmeten otururlar. Yemek zamanı gelir ve çıkıp gitmezler. Vapur zamanı gelir, yalnız kalmak zamanı gelir ve onlar susarak, dinlenerek otururlar ve gitmesini bilmezler!

TÜRK OCAĞI VE HAMDULLAH SUPHİ

Bütün bu kabarık izzetinefisleri kırmamak, bir papaz önünde günah çıkarır gibi yaralarını açan, boşaltan adamların huzurunda, birinin günahından ötekine sır vermeyecek kadar ketum olmak; burunlarında, eski gemilerin burunlarında taşıdıkları tahtadan yontulmuş kahramanları taşıyan kocaman burunlarını kırmadan yollarına revan olmalarını temin için ne yorulmak bilmez bir itina ve ne haksız tenkitlere de sabır ve tahammül kuvvet ve kudreti ister.

Gönderilecek cevaplar, mektuplar ve saire vardır.

Aynı zamanda ocağa kıymetli millî tezyinî sanatlar eşyası aramak, bulmak, ucuz satın almak, toplamak vardır.

Hamdullah Suphi Türk Ocaklarına kendi ailesi, milleti, ırkı, vatanı, evi, menfaati gibi bağlı, vefalı bir Nakşibendî tekkesi şeyhinin tekkesine bağlı bulunacağı gibi mülâsık (5) olmuştur; ruhunu devam ettirmiştir. İdarî işler, malî işler, nutuk, konferans! İradesini burası dolduruyordu. Hamdullah Suphinin belki her bulunduğu yer bir nevi Türk Ocağıdır, Türk Ocağına döner. Fakat asıl reisi bulunduğu Türk Ocağını işgal zamanında kurtarmak, vesikalarını, mevcudatını saklamak ve saire için geceli gündüzlü rahatını, hürriyetini, hayatını tehlikeye koyarak çalışmak onca hiçtir. Vazife icabıdır; ruh hamlesi icabıdır. İşte Türk Ocağının kapanıncaya kadar fasılasız devamı ve tevessüü onun bu fikri takibi, bu ruh aşinalığı, ruh enerjisi sayesinde temin edilebilmiştir.

Hamdullah Suphi reislikte, mütemadiyen en ince kıymetleri tartan hisli bir terazi kadar canlı, hisli; tartmaktan, haklı olmaktan bıkmayan, bozulmayan kıymetli bir mücevher terazisi gibi, sözleri, kararları, ruhları, insanları tartmakta devam etti.

Vaktinden evvel ağaran bembeyaz saçları altında daha genç görünen yüzü ve fildişinden yontulmuş gibi ince, sanat eserlerinin zarif inceliğini, kıymetini, ayarını muhafaza eden asil başıyle ona ta mektepten beri tanıdığım en kuvvetli ve en zengin ruhtur diyebiliyorum. Düşünüyorum:

Halka hitap eden, kalbî duygulara hi-

---

(5) Bağlanmış

tap etmeyi bilen, aynı zamanda gülmeyi unutmayan, hatip, harikulâde ince, zarif, mümtaz sanatıyle konferansları, nutukları — hutbeleri diyebiliriz — hutbeleriyle en iyi hatibimiz olan bu büyük hatibin munis, güzel, beşerî sözleriyle yaymak istediği millî fikirler için propaganda kuvveti harikulâde olmuştur.

Onda bir sanatkârın sanatı namına mukaddes hodgâmlığından bile eser yoktur. Eminim ki gördüğü muhabbet, topladığı alkış, hürmetle gıdalanmış hodgâmlığı, kendine emniyeti, mukaddes muhabbeti bile nihayet bir Türk Ocağı reisine duyulmasını takdir ve tasvip ettiği mantıkî ve şuurlu bir şekil almıştır; nankörlükten kaçınan asil bir zihniyetin his meselelerindeki cömert hesabıyle duyguludur. Fikirlerine sanatın heyecanını vermiş, kanaatine sanatın asaletini.....(6) etmiş bu sanatkârın gayreti bir gaye, hep ve daha büyük bir millî gaye için sarf edilmiştir. Bütün bunlar bilhassa millî fikirleri yaymak etrafında geçmiştir.

KONUŞMA KABİLİYETİ

Her muvaffakıyet uzun bir hazırlanışın neticesidir. Hamdullah Suphi Causeur = ... olarak harikulâdedir. Kendisinden birkaç hikâye **exposé**'sini duydum ki şifahî edebiyatımızın en güzel, en yüksek, ince ve derin parçalarındandı. Fakat zaman ile bunların kendisinde, kafasında, dilinde nasıl tekemmül ettiğini de gördüm. Zira bunlar birer tekerrürdür. Hamdullah Suphi bu fıkra, bu hikâye **exposé** lerini tekrar ede ede tamamlar, kıvamını verir, bir duyduğunuzu, bir başka defa daha olgunlaşmış duyarsınız. Bütün sanatkârlar gibi onun da usulleri = truc'leri tabiî vardır, olacaktır: Hazırlanmalar, tekerrürler, tashihler.

Böylece Hamdullah Suphi'nin maddiyatından, yüzünden, fizyonomisinden başlayan bir asalet emniyeti = **garantie de noblesse** vardır.

Böylece, yüksek dağlarda daha saf bir hava teneffüs edildiği gibi Türk Ocağı sevgili vatanın bir manevî zirvesi, daha ince ve yüksek bir iklim içine çıkaran bir şahikası olmuştur. Hamdullah Suphi'nin o zamanki nutuklarını toplayan «Dağ Yolu» kitapları bu bakımdan, bu çıkış ve yükseliş bakımından duyulmuş, söylenmiş nutuklardır ki bize o zamanların ceyyid havasını verir, duyurur.

Hamdullah Suphi daha hodgâm olsa ve dağılmış eserinden ziyade toplanmış eseri olsa daha iyi mi olurdu? Bu da ayrı **grave** bir meseledir.

İşte Hamdullah Suphi böylece reisi olarak Ocağın faaliyetini, hayatını 1912'den 1931 senesine kadar, Ocak kapanıncaya kadar yirmi sene müddetle yorulmak bilmez yevmî sa'yile, hitabe ile, konferanslarıyle, düşünüşüyle, idaresiyle, ruhuyle destekledi, kuvvetleştirdi, tanzim ettirdi, durdu. Başı o kadar doludur ki onu tahrik eden hislerle hemayar kalamazsınız. Siz onu bırakırsınız, sonra bıraktığınız yerde bulamazsınız. İlerlemiş veya gerilemiş, bir başka notaya geçmiştir.

Ocağın asıl reisi, en faal, cevval, parlak reisi Hamdullah Suphi idi.

Bütün o devrin hülâsası Hamdullah Suphi'nin belâgati, talâkati, hamiyeti, sohbeti, anlayışı, faaliyeti demekti.

TÜRK OCAĞI'NIN RUHU O İDİ

Hamdullah Suphi asıl Ocak üstadı, Türk Ocağı Hamdullah Suphi'nin sesi, dersi, belâgati, hamiyeti, vatanseverliği, Türk ırkından olanların düşüncesi, hudut haricinde kalmış Türklere bağlanışı, muhabbeti, mezhebi, aşkı, tarikatı, sermetliği, şeyhliği idi. Bütün Ocağı maddî ve manevî idare eden o idi. (Bir hayli de demokratik serbesti ile) Kendini ne kadar işlerle ricaları kabul ve yardımları ibzal (Hamdullah Suphi'nin belâgati, hutbeleri hatıramda yer etmiştir) ile **encombrer** ediyor. Bir bakıma hakikî Avrupalı gibi, kâğıt, dosya, iş üzerine müstenit gayet meşgul bir şef.

Hamdullah Suphi'nin ruhu kendi yaktığı, uyandırdığı Türk Ocağı etrafında senelerce bu Ocaktan feyiz aldı, şulelendi, onun bir pervane gibi etrafında döndü, tavaf etti, çile çıkardı, nihayet erdi. Senelerce bu aşk ile, bu aşk için yoğurulmuş, çırpınmış olan bu ruh hem kendi için, hem de bunu etrafına neşir ve telkin için, onun ümidini, aşkını, emelini, dinini, mezhebini, imanını söylüyordu.

Bugün Hamdullah Suphi o aziz üstattır ki şu mağrur, şu içten mağrur cümleyi bihakkın yazabiliyor, yazabilmiştir ve söyleyebiliyor, söyleyebilir:

(Aziz Ocaklıya hitaben)

«Kalbimde ve dimağımda iyi ve güzel ne varsa senin emrettiğin hizmet yolunda kullandım!»

İşte yukarıdan beri hikâye ve tahlil ettiğim bütün bu sebeplerle esasında cidden

---

(6) Abdülhak Şinasi bulamamış olduğu bu kelimenin yerini boş bırakmıştır. Ş. R.

Hamdullah Suphi Tanrıöver, II. Dünya Savaşı'ndan önce, Romanya Kralı ile.

mürşit ruhlu olduğunu bildiğim Ziya Gökalp için aziz Yakup Kadri'nin Atatürk'e dair kitabında (7): «Türk Ocağı demek bilhassa Ziya Gökalp demektir» deyişine, hiç beklemediğim için şaştım.

Yakup Kadrinin başka bir yazısında da Hamdullah Suphi'nin gençliğini hemen tamamen Türk Ocağına vakfetmiş olduğuna şahadet ettiğini hatırlıyorum. Fakat en garibi «Hüküm Gecesi» romanında bütün bu zamanları, bu devri hikâye eden Yakup Kadri'nin Ocağa çokluk geldiğini hatırlamadığımdır. Hiç hatırlamıyorum. Bütün bu devrede Yakup Kadri Ocağa karşı âdeta çekingendi. Bazen gelir, biraz oralı olmayan, biraz müstehzi, biraz da firarî **éva**sif haliyle gelir, bilhassa dinler, çok bir şey söylemezdi. Sonra hastalanmış ve Türk Ocağının delâletiyle, tedavi için İsviçre'ye gönderilmişti. Burada bulunmuştu. Yakup Kadri'nin Türk Ocağı'nın ruhuyle yazılmış olan eseri, sonra, ilk Cihan Harbinden sonra İkdam'a yazdığı ve «Ergenekon» eserine topladığı yazılardan mürekkeptir. Yakup Kadri'nin bu havayı, bu iklimi yaşattığı bir eseri vardır: «Ergenekon». Fakat bunu sonra yazmış bulunduğu için belki de dikkat etmemiş olacaktır; zamanında belki dikkat etmemiş olacaktır ki bütün o devirde Türk Ocağı demek, bilhassa arada sırada konferanslar verip sonra, muhitiyle sıcak bir bağlılık tevlit etmeden çekilen Ziya Gökalp demek değil, fakat Türk Ocağının şeyhi demek, asıl ve en çok, o zaman Ocağın reisi bulunan Hamdullah Suphi'nin şahsiyeti, sesleri, cevapları, sözleri, mukabeleleri, hitabeleri, idaresi, konferanslarıyle; havasının sardığı, muhabbetinin ısıttığı, belâgatinin hüküm sürdüğü, ikliminin cari olduğu yer demekti. Onun için pek iyi hatırlıyorum ki, Türk Ocağı demek, bilhassa Ziya Gökalp değil, eminim ki, hatırlıyorum ki bilhassa Hamdullah Suphi demekti. O kadar ki hâlâ daha, Türk Ocağı der demez, bilhassa Ziya Gökalp değil; fakat bilhassa burada bütün ömrünü bu gayelere, Türk milliyetçiliğinin tesisi ve inkişafına, gelişmesine hasır ve vakfetmiş ve hep bu yolda mücadele ve mücahede etmiş olan ve Türk Ocaklarının uzun ve şerefli mazisiyle birlikte Hamdullah Suphi'nin yorulmak bilmez didinmelerini, mantığa olduğu kadar kalbe hitap etmesini bilen talâkatli sözlerini, beyaz saçlarıyle asil bakışlı yüzünü hatırlayacağız! Hatırlıyoruz.

Abdülhak Şinasi Hisar

---

(7) «Türk Ocağının şeyhi?»

1910 senesi ilkbaharında Arnavutluk'ta çıkan isyan üzerine silâh altına alınan redif kıtaları arasında benim mensup olduğum ve yeni bölük mülâzım-ı evvelliğinde bulunduğum Kavala taburu da vardı. Seferberliğimizi ikmal eder etmez komşumuz olan Drama redif taburuyla birlikte evvelâ trenle Ferid Bey'e, dört beş gün sonra da bize orada iltihak eden bir nizamiye taburu, mitralyöz bölüğü ve bir miktar topçudan ibaret bir kuvvetle Prizrin'e hareket ettik.

Arnavutluk'un bu defaki isyanı evvelkilere benzemiyordu. Ekseriya mahallî ayaklanmalar ve ehemmiyetsiz sebeplerle sahasındaki isyankârlığı son haddine vardıran Arnavutlar, bu defa da umumî şekilde verilen talimat dahilinde hareket etmekte idiler. Bu hal, isyanın perde arkasında saklanmış bazı eşhas tarafından idare edildiğini göstermekte idi. Halkın nazarında hükümeti kötülemek ve hissiyat-ı dinîyeyi heyecana getirmek maksadıyla yapıldığını gördüğümüz propagandalar pek şayan-ı dikkatti. Meselâ, devletin, namaz, oruç, ve sakal gibi mukaddesattan vergi alacağı tarzında şayialar çıkarıldığını öğrenmiştik.

Asiler bidayette epey muvaffakiyet de kazandılar. Ezcümle Koçanik geçidinde bulunan taburumuzu bozarak muvakkat bir zaman için bu geçide hâkim bile olmuşlardı. Firzovik'te bulunduğumuz sırada elbiselerini kaybettiği için başı açık sırtına bir nefer kaputu geçirmiş olduğu halde dolaşan bu tabur mensuplarından Lütfi Bey ismindeki zabitin anlattıklarına göre miktar itibariyle pek fazla olan asî kuvvetler karşısında mevkiini muhafaza edemeyerek ric'ata mecbur olan taburun insan cihetiyle verdiği zayiat hiç de az değildi. Bütün ağırlıklarıyla taburu da asilere terk etmek suretiyle kurtarabilmişti. Esasen hükümetçe büyük mikyasta sevkıyat icrasına başlanması da bu hadise üzerinedir. Firzovik'i birbirine rapt eden hâdisenin geçtiği sırtlarda boğazı biz Firzovik'e vardığımız zaman asîler elinde bulunduğu için müfrezemiz şimal hatt-ı bâlâlardaki patikaları takip suretiyle yürüyüşe başlamıştı. Firzovik'ten tipili bir hava içinde yola çıkmıştık. Bu hal ve bunun arızaları, müfreze uykusuz olduğundan ikide bir duraklamağa mecbur ediyor ve yürüyüş kollarımızın intizamını haleldar etmekten hâli kalmıyordu. Bilhassa kendilerini henüz başı bozukluktan çıkmış saymayan bizim redif efradını zabt-u rabt altında tutmak hayli güçleştiği için yürüyüş devam ettikçe bizim taburlarda da yavaş yavaş bölük ve takımların biribirine karıştığını görmeğe başlamıştık. Hele gece basıp Prizrin ovasına indiğimiz zaman bu perişanlık içinde elimiz altında toplu denecek bir manga bile kalmadığını görmüştük. Askerler çil yavrusu gibi ovanın içine dağılmışlardı. Gecenin karanlığında uzaktan uzağa biribirini çağırmaları bazı batak yerlere saplanan topları kurtarmak için «Allah rızası için çekin şu topları kurtaralım» tarzında yapılan istimdatlar pek hazindi. Bereket versin ki, asîler bu hallerden istifadeye kalkmadılar. Aksi takdirde ağ içine düşmüş balık sürüsü gibi bizi avlayacaklarına şüphe yoktu. Sonradan çıkan bir şayiaya göre güya arada «besa» aktedildiği için asîler bize taarruz etmemişler imiş.

KUMANDANI ŞİKÂYET EDİYORUZ

Biz, birkaç arkadaş yanımızdaki birkaç neferle gece yarısı güçhal ile Prizrin'e varmıştık. Yollarda dökülen efradın arkasının alınması ise ancak ertesi günü akşama doğru mümkün olabilmişti. Müfreze kumandanlığında Habib Bey isminde bir binbaşı bulunuyordu. Firzovik'ten hareketimiz esnasında atının üzerinde etrafa emirler verirken veya maiyyetinde bulunan yerlilerden bazılarıyle Arnavutça görüşürken gördüğümüz bu zatın ondan sonra ne bir defa yüzünü görmüş, ne de zabt-u rabtın temini için bir emir ve ihtarını almıştık. Meğerse o Prizrin'deki sıcak yatağa kavuşmak için müfrezeyi bu halde bırakarak çoktan hayvanını sürüp gitmiş. Kumandanının bu hareketi bizi çok müteessir etmiş ve düşündürmüştü. Bilhassa bundan sonra devam edecek harekâtta yeniden onun emri altına girmekten cidden korkmağa başlamıştık. Böyle bir ihtimale mani olmak için, ben, arkadaşlara, müfrezemizi teşkil eden üç taburdan seçilecek üç zabitin bir heyet halinde mevki kumandanına giderek bu endişemizi izhar ve bizi böyle bir ihtimalden koruması ricasında bulunmalarını teklif ettim. Bu harekette biraz da vicdanî bir mecburiyet görüyordum. Çünkü bu adamın yeniden böyle bir vazifeye girmesinden doğacak fenalıklar herkese zarar verebilirdi.

Kendi tabur arkadaşlarım bu fikri itirazsız kabul etmişlerse de, diğerleri dertleşme çerçevesinde kaldıkça hoş gördükleri bu fikrin tatbikat sahasına geçmesine bir türlü cesaret gösteremiyorlardı. Nihayet güçhal ile onların da muvafakati alındıktan sonra aralarında ben de olduğum halde mevki kumandanının hu-

zuruna çıktık.

Bu makamda o zamanMekteb-i Harbiye'de bizden evvelki sınıflara muallimlik etmiş Cemal Bey adında bir miralay bulunuyordu. Bizi alâka ile dinleyen kumandan sözümüzü bitirdikten sonra:

— Ben de bu vaziyetten çok müteessirim, dedi. Müfrezeniz bir başıbozuk sürüsünden daha perişan bir halde Prizrin'e vasıl olmuştu. Başında kumandan namına kimseyi görmedim. Onun istirahatini vazifesine tercih ederek müfrezeyi terk ettiğini öğrendim. Bunun için size hak veriyorum. Arzunuzu yerine getirmeye çalışacağım. Şimdi müsterih ve mutmain olarak vazifenize dönebilirsiniz.

Bidayette korku ve tereddüt içinde kumandanın yanına giren arkadaşların, nasıl bir huzur içinde döndüklerini söylemeğe lüzum yoktur sanırım. Çırnaluda boğazı bizim Prizrin'e muvasalatımızdan beş on gün sonra tenkil vazifesini yaparak ilerlemekte bulunan asıl tedip kuvvetleri tarafından açıldı. Bu kuvvetler yaklaşırken biz de Prizrin'den aynı istikamete doğru hareket etmiştik. Boğazın medhaline geldiğimizde, karşıki dağlarda top ve tüfek sesleri arasında kulelerin yandığını gördük. Fakat biz, müsademeye iştirak fırsatını bulamadık. Hattâ taburumuzun açılmasına, yani bir muharebe vaziyeti almasına bile lüzum hasıl olmamıştı.

KÖYLERE YAPTIĞIMIZ BASKIN

Harekâtın başlangıcında Prizrin, muazzam bir askerî merkez haline gelmişti. Gerek Çırnaluda boğazını açacak kıtaat, gerekse harekâta memuren Anadolu'da silâh altına alınan Trabzon redif kıtası burada toplandıkları için insan her köşe başında uzun zamandan beri görmediği bir arkadaşına tesadüf ihtimalini buluyordu. Bu harekât esnasında bize düşen vazife, şehrin muhafızı sıfatıyle Prizrin'de kalmaktan ibaret oldu. Toplanan kıtalar vazifelerine devam etmek üzere muhtelif istikametlere hareket ettikleri halde biz, bir yere kımıldamamış, şehre ve ovaya hakim bir sırta kurduğumuz çadırlarda üç ay şehri beklemiştik. Çadırlarımıza varmak için çok dik olan bir yokuşu tırmanmak lâzım geliyordu ama, ufuktaki dumanlı dağlara kadar yayılıp giden ovanın lâtif manzarası bu yorgunluğu ziyadesiyle telâfi ediyordu. Kıtaların hareketinden sonra köylerde silâh araması başladı. Bu vazifeye iki defa ben de memur edildim. Birinde yanımda oraları çok iyi bilen bir mülkiye memuru bulunduğu için onun delâletiyle nüfus başına bir martin veya mavzer tüfeği almak suretiyle muvaffakıyetle döndük. Fakat yalnız başına gittiğim ikinci köyden, hemen hiç bir şey alamadım.

Burası kırk, elli evli bir köydü. Prizrin'den gece çıkmış olduğumuz için ortalık ağarmaya başlamadan, köyü kuşatarak silâhları istemiştik. Bütün köyden kapaklı gravincester gibi beş on tane eski sistem tüfekle bir kaç Karadağ rovelverinden başka bir şey alamadık. Kırk elli evli bir Arnavut köyünden on silâh, o da en köhne soyundan... Halbuki silâhı hayatı kıymetinde tutan bir Arnavut'un hiç olmazsa bir martine malik olmaması kabil değildi. Bunun üzerine ben de efrattan bir kısmını onbaşı ve çavuşlar refakatine tevdi ederek evlerde araştırma icrasına gönderdiğim gibi, ev sahiplerini de orada bulunan bir samanlığa hapsedip kendilerine her türlü zulüm ve işkencede bulunacağımı söylemek suretiyle tehdide başladım. Fakat bu tedbirim de hiç bir semere vermedi. Köylüler kendilerinde başka silâh bulunmadığını tekrardan başka bir şey söylemiyorlardı.

Benim bu muvaffakiyetsizliğime mukabil, jandarmalarla bu tarafları iyi bilen zabitler, ehemmiyetsiz görülemeyecek neticeler alıyordu. Bunların müsadere ettiği silâhlar hükümet avlusunda yığınlar teşkil ediyordu. Arnavutluk'ta silâh meselesinin o zaman için ehemmiyeti büyüktü. Şehir ve kabasalarda gezerken dahi Arnavutlar bu silâhı omuzlarından eksik etmezlerdi. Devletin her hayırlı icraatına bu silâha güvenerek karşı koydukları gibi senede kimbilir kaç insanın ölümüne sebebiyet veren asırlık ve mütekabil kan davalarının bitip tükenmemesi de bu silâhın vücuda getirdiği bir seyyie idi.

MEZARLIKTA BİR OTEL

Prizrin'den 1/eylül/1910 tarihinde Köprülü'ye, orada on gün kaldıktan sonra da aldığımız ikinci bir emir üzerine Perliye'ye hareket ettik. Redif efradında garip bir haleti ruhiye vardır. Kendilerini silâh altında bulunduran sebebin zail olduğuna hükmettikleri zaman, ruhlarında da bir sıkılma başlar, mevcudiyetlerini kaplayan memleket hasretinden başka bir şey düşünmez olurlar. Daha Prizrin'de iken, isyan bastırılarak sükûn iade edilmiş olduğu için efratta yavaş yavaş bu tahassür uyanmağa başlamıştı. Köprülü'ye hareket emrini aldığımız zaman, burası, yol üzerinde bulunduğu için verilen emri bir terhis mukaddemesi addederek bidayette oldukça sevinmişlerse de, bilâhare Perliye'ye sevk edilmemiz üzerine o

nisbette inkisara uğramışlardı. Nihayet çok beklenen bu emir de geldi. 15/Teşrinievvel 1910 tarihinde aldığımız bir emir üzerine Perliye'den hareket ederek Manastır ve Selânik'e, oradan da deniz yoluyla Kavala'ya avdet ettik. Bu seyahat bana Rumeli'nin meşhur bir şehri olan Manastır'ı görmek fırsatını verdi.

Manastır'ın hayatı, ortasından geçen Drahur'un etrafına tekâsüf etmiş gibiydi. Drahur, Harbiye mektebinde iken, oralı arkadaşlardan her vesile ile tekrarını duyduğumuz kuru bir derenin ismidir. Şehir, oldukça mamurdu.

Manastır'ın esaslı caddelerinden biri üzerinde Şark Oteli isminde bir bina vardı. Garip bir icraat mahsulü olduğu söylenen bu binanın yine Manastırlı arkadaşlardan dinlemiş olduğum hikâyesini sırası gelmişken ben de şurada nakledeyim.

Bu otelin kâin bulunduğu yer, vaktiyle bir kabristan imiş. Manastır'da bulunan Abdülkerim Paşa isminde değerli bir vali şehrin en mutena yerinde bulunan bu kabristanı kaldırarak oraya yine şehrin pek muhtaç bulunduğu bir otel yapmaya karar vermiş. Ancak bu iş, halkın taassubu dolayısıyle o kadar kolay olmadığı için nihayet azimkâr vali bir gece şehrin uykuda bulunduğu bir zamandan istifade ederek şimdiki otelin temellerini attırmış. Ertesi gün o civardan geçenler bu manzara karşısında şaşırmakla beraber emrivakiyi de kabulden başka çare görememişler.

Arnavutluk'tan avdetimizi müteakip tabur kumandanından on gün için izin alarak evvelâ Selânik'e, sonra da fırkadan aldığım bir buçuk aylık izinle annemle babamı görmek üzere Adapazarı'na gittim.

Enver Bey, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişinden sonra Taksim kışlası önünde.

Sultan Reşad'ın Rumeli seyahatinde Üsküb'te bir camiye girişi sırasında yapılan merasim.

Benim Selânik'e gidişimin belli başlı sebebi, genzimi tıkayan ve beni çok rahatsız eden poliplerden kurtulmakla beraber masonluğa kayıt ve kabulüm meselesi idi. Evet ben de mason olmuştum. Bu çok meraklı hâdisenin tafsilâtını sonraya bırakarak, şimdilik Adapazarı seyahatinden bahsedeceğim.

VAPURDA GARİP BİR ADAM VARDI

Bu seyahati, trenle daha kısa bir zamanda bitirmek mümkün iken, bir iki günlük farkı nazarı itibara almayarak iktisat olsun diye vapuru tercih etmiştim. (22/Teşrinisani/1910) tarihinde Avusturya Loid kumpanyasının (LİNZ) vapuru ile Kavala'dan hareket ettim. Biletim ikinci mevki idi. Vapurun hareketinden sonra salona çıktığım zaman, bir köşeye oturmuş, bir zatın garip hareketleri dikkatimi çekti. Sırtına kolsuz bir haydâriye geçirmiş olan bu zat, önündeki masaya serdiği ufak tefekler arasında bulunan kâğıtlara bir şeyler yazıyor ve kendi kendisine de bir şeyler mırıldanıyordu. Onun bu halinden şuuru bozuk biri olduğu anlaşılıyorsa da, söylediği sözlerden okumuş olduğu görünüyordu.

Kendisine hizmet eden adamdan hüviyetini sordum. Vaktiyle Yanya kadılığı etmiş, Vecihî Efendi isminde bir zat olduğunu söyledi. Sultan Hamid'in kahrına uğrayarak bir hayli zaman menfalarda süründükten sonra memleketine döndüğünü, son zamanlarda zihnen böyle bir muvazenesizliğe uğradığını da ilâve etti. Vapurda onun hali ve sözleriyle alay eden bazı Rumlar vardı. Bu adamlar bir ara onun yeşil ve kırmızı renkte bezlerle birbirine bağlanmış iki değnekten ibaret olan bastonunu işaret ederek:

— Bunu nerede buldun, diye sordular.

Bana göz kırparak onlara şu cevabı verdi:

— Atina'dan aldım. Önüme çıkacak köpekleri kovmak için...

Biraz sonra yine ayni alaylı eda ile, İslâm'daki taaddüdü zevcat meselesini mevzuubahsederek: «Böyle bir şeye dininiz nasıl cevaz veriyor?» dediler. Bu adamlara şeriatın bu mesele hakkında vaz'ettiği sıkı ve âdil şartları uzun uzadıya izah ettekten sonra yine bana dönerek:

— Evet demişti, bizde taaddüdü zevcat var. Biz çok karı alırız. Amma onlarda da taaddüdü izdivaç var...

Babamın, İşkodra jandarma binbaşılığından tekaüd olarak annemle birlikte Adapazarı'na yerleşmesi bir seneden fazla olmamasına rağmen, istasyonda beni karşılamaya gelen babamı az daha tanıyamıyacaktım. Sivil elbise ile yeni bıraktığı beyaz sakal onu o kadar değiştirmişti. Mamafih simasını bir ihtiyarlık çerçevesiyle örtmesine rağmen bu beyaz sakal ona yakışmamış değildi. Annemle babam burada rahattılar.

KOCALA'DAN SELÂNİK'E

Adapazarı'nda iken arkadaşım Cemil Bey'den aldığım mektuptan, vazifemin Selânik redif fırkası mülhaklığına nakledildiğini öğrenmiştim. Bu nakil, onun tavassutu neticesi idi. Cemil Bey'in samimi

Sultan Reşad'ı getiren trenin Priştine'ye varışı.

dostu olan fırka kumandanı Hamdi Paşa bir gün kendisinden bu vazifeyi yapacak bir zabit tanıyıp tanımadığını sorması üzerine Cemil Bey'in de beni tavsiye etmesi bu tayini bir emrivâki haline getirmişti. Doğrusu, bu haberi alınca sevinmekle sevinmemek arasında müteredditt kalmıştım. Selânik gibi daha büyük ve daha eğlenceli bir şehre gitmekten memnun olmakla beraber Kavala'yı terkedeceğime de üzülmüyor değildim. Selânik'in zengin kalabalık ve gürültülü hayatına mukabil, Kavala'nın kendi aramızda hiç bir vakit samimiyet ve neşeden azâde olmayan güzel bir muhiti vardı. Tabur arkadaşlarımdan Yüzbaşı Ali Fahri ve Avni ile beraber kiraladığımız evde ne hoş zamanlar geçirirdik. Kavalalılar arasında tanıdığım Hüsameddin Sabit gibi arkadaşlarla da öyle idik.

Nihayet Selânik'e geldim. Muvasalatımdan bir kaç gün sonra Cemil Bey evlenmek üzere Adana'ya giderek evi eşyasıyle birlikte bana terk ettiği için onun avdetine kadar yani iki ay bu evde kaldım. Akşamları aşağıda rıhtımdaki gazinolarda biraz vakit geçirdikten sonra saat sekiz buçuk veya, dokuza doğru eve dönerdim. Evde Cemil Bey'in küçük kayınbiraderi Hikmet'in bıraktığı Kastor ismindeki av köpeğiyle ördeklerden başka canlı mahlûk yoktu.

Sokak kapısını açar açmaz yanıma kadar gelen sevimli Kastor'un kuyruğunu sallamak ve bir kaç defa etrafımda dolaşmak suretiyle beni karşılamasını, ördeklerin rahatını bozmaksızın yattıkları yerden çıkardıkları vakvakaları ile bana hoş geldin demelerini müteakip, ortalığın yeniden büründüğü ıssızlık ve sükût içinde eve girer, merdiven başındaki lâmbayı yakıp hizmet erimin giderken hazırlayıp bıraktığı yemeği yer, sonra da mangalımla birlikte yukarıdaki odama çekilip bir müddet okuduktan sonra yatardım.

İKİ KAFADAR PAŞA

Selânik'e geldikten bir kaç ay sonra, o sıralarda orduda vücuda getirilen ıslahat dolayısıyla benim de vazifem değişti. Birinci sınıf redif fırkası unvanını alan eski fırkamdan alınarak aynı vazife ile yeni teşkil edilen ikinci sınıf redif fırkasına verildim. Fakat bu değişme, benim için aralarında yirmi metreden fazla mesafe bulunmayan bir binadan diğerine nakilden başka bir külfeti mucip olmamıştı.

Yeni kumandanım liva rütbesinde Ferid Paşa isminde bir zattı. Henüz erkân-ı harbimiz gelmediği için, o vazifeyi de ben yapıyordum. Ferid Paşa'nın Sultan Hamid zamanında sadaret yaverliğinde bulunduğu söyleniyordu. O devrin hayatına karışmamış olacak ki, meşrutiyet zamanında da 31 Mart hâdisesini müteakip İstanbul'da kurulan divanıharp azalığı gibi mühim bir vazifede kullanılmıştı. Eski kumandanım Hamdi Paşa ile bu zatın ah-

lâk ve tabiatları arasında büyük bir fark vardı. Evvelkinin sofu meşrep olduğu nisbette, beriki rindemeşrep ehlidil, saz ve söz meraklısı idi. Redif müfettişliğine yeni gönderilen Fevzi Paşa da aynı karakterde ve Ferid Paşa ile dostlukları pek eski olduğu için akşam tatillerinden sonra yekdiğeriyle buluşan bu iki paşa, doğruca rıhtımdaki birahanelerden birine giderek, masayı kurar ve burada başladıkları akşamcılıklarını, gecenin ilerlemiş saatlerine kadar uzatırlardı.

Ferid Paşa, orta boylu, şişman, hilkaten nazik ve sevimli bir zat idi. Akşamları rakısını unutmadığı gibi, gündüzleri de enfiyesini unutmazdı. Dairede yanına gittiğim zamanlar ekseriya onu ya enfiyesini çekerken, veya büyük ve renkli mendiline burnunu silerken görürdüm. Gerek Fevzi ve gerek Ferid Paşalar maiyyetlerine karşı çok nazik idiler. Hemen her akşam kurdukları bu içki masalarında küçük rütbeli zabitlerden bir ikisinin bulunmadığı görülmezdi. Buna rağmen bu paşalar muhitlerinde bir sevimlilik yaratamamışlardı. Paşa üniformasıyla alelâde çalgılı kahvelerde oturmaları ve bazen oralardan çıktıktan sonra, gezintilerini pek haysiyet kırıcı mahallere kadar uzatmaları, dedikodulara sebep olurdu.

ŞİMDİKİ REİSİCUMHURUMUZ

İttihad ve Terakki'nin sukutundan sonra, iktidara gelen büyük kabine zamanında Ferid Paşa, bir ara Selânik valiliğine de getirildi. Fakat onun yaşayış tarzını iyi bilen bu muhit, paşanın valiliğini hazmedememişti. Hattâ, o zamanlar Selânik'te çıkan Rumeli gazetesi, «İki kafadar paşa» unvanı altında neşrettiği bir yazıda, bu cihetleri mevzuubahis ederek hayli alaylar etmişti. Bunun üzerine onu bu vazifede tutmadılar.

27/nisan/1911 tarihinde Selânik'te bulunan nizamiye Otuz Sekizinci Alay'ın, birinci taburunun ikinci bölük kumandanlığına terfihen nakledilmek suretiyle redifliğe veda ettim. Bu tarihe nazaran iki re-

II. Abdülhamid'in hal'inden sonra tahta çıkan Sultan Reşad, bir manevra sırasında.

dif fırkasında altı ay mülhaklık etmiş oluyordum.

Şimdiki Reisicumhurumuz Gazi Mustafa Kemal Paşa, o zaman bizim kolordunun erkân-ı harbiyesine mensup kolağası rütbesinde bir erkânıharp zabiti idi. Ben geldikten biraz sonra da onu başımızda alay kumandan vekili olarak görmüştük. Buna şöyle bir hâdisenin sebep olduğunu söylerler.

Mustafa Kemal Paşa, o zaman ordu içinde bir inkılâpçı, yani eski devrin âciz ve iktidardan mahrum kumandanlarına karşı bir mücadele bayrağı açmış olmakla tanınıyordu. Hattâ bir gün fırkaca tertip edilen bir manevra sonunda, harekâtı tenkid vazifesi kendisine verildiği sırada, fırka kumandanının hatalarını ağır kelimelerle yüzüne vurmuştu âdeta! «Siz bu mevkiin ehli değilsiniz,» demek istemişti. Kendi maiyetindeki zabitlerden bir kitle müvacehesinde bu ağır tenkitlere maruz kalan fırka kumandanı ise, hiç bir cevap vermeyerek susmağa mecbur kalmıştı.

MUSTAFA KEMAL, GALEYANLI BİR RUHA MALİKTİ

Benim şahidi olarak değil, orada bulunanlardan bilâhare hikâyesini dinlemek suretiyle öğrendiğim bu vaka, Mustafa Kemal Bey'in nasıl galeyanlı bir ruha malik olduğunu gösterdiği kadar, o zamanın bazı kumandanlarının meslekî vukuf noktasından ne kadar kıymetsiz olduklarının da bir misalini verdiği için şayanı dikkattir.

İşte Mustafa Kemal Bey, girişmekten çekinmediği bu cidal neticesinde, alaylardan birinin nümune ittihaz edilerek kendi kumandası altına verilmesi kararını istihsal etmiştir. Tesadüfün lûtfuna bakınız ki, bu da bizim alay olarak seçilmişti. Bu karar alayda harikalı tesirini göstermekte gecikmedi. Talimler, tatbikatlar, yürüyüşler ve dersler, şuurlu ve iradeli bir zekânın çizmiş olduğu istikamette ilerlemeye başladı.

Maalesef ben bu devrenin sonuna kadar alayda bulunamadım. O zaman Selânik'te ordunun nezareti altında mevkuf bulundurulan sabık Sultan Hamid'in muhafızları arasına tayin olunuşum, beni oradan ayırdı. Mamafih, Mustafa Kemal Bey de benden sonra alayda çok kalmayarak, İstanbul'a nakledilmişti.

Zamanın harbiye nazırı olan Mahmud Şevket Paşa tarafından harekâtından şüphe edildiği için Selânik'ten kaldırıldığını duymuştuk.

Beşinci Sultan Mehmed'in meşhur Rumeli seyahati bu tarihlere tesadüf eder. Padişahın bu seyahati o zamanın cidden mühim bir hâdisesi olmuştu. Abdülhamid'in ancak haftada bir defa o da yalnız cuma namazlarını eda zaruretiyle sarayını terk etmesine mukabil, o günkü meşrutiyet padişahının milletin halini ve şehirleri yakından görüp tanımak maksadıyle vatanın hudutlarına kadar gitmesi de mühim bir şeydi. Selânik, hunkâr için geniş bir istikbal hazırlığına girişmişti. Belli başlı caddelere taklar kurulmaya, büyük ticarethaneler, resmî müesseseler türlü tenvir tarzlarıyle süslenmeye başlandığı gibi, padişahın ikametine tahsis edilecek olan hükümet binasının da dahilen ve haricen bir çok tadil ve ilâvelerle bu maksada lâyık bir şekle ifrağı unutulmamıştı. Kaleden ve gemilerden atılan selâm toplarının gürültüleri arasında karaya çıkan padişahı, halk can ve gönülden gelen bir tazim hissi ile alkışlamıştı. Padişahı gerek ilk istikbal merasiminde, gerekse şehirdeki ziyaretleri esnasında ben de selâmlaşmıştım.

Selânik'e deniz yoluyla gelen hunkâra Osmanlı donanması da refakat ediyordu. O güne kadar bu sularda Osmanlı harp gemisi namına asırdide köhne bir tekneden başka, bir şey görmeyen Selânik halkı, o gün aralarında yeni alınan Barbaros'la Turgut'un bulunduğu bu donanmayı cidden büyük bir sürur ve iftihar hissi ile karşılamıştı. Bu gemiler limanda kaldığı müddetçe fevç fevç etraflarında sandalla gezenler ve içlerini ziyaret edenler eksik olmadı.

Padişahın gelişinin ilk gecesinde esnaf cemiyetleri, mektep talebeleri, asker ve halkın iştirakiyle büyük bir fener alayı tertip edilmişti. Coşkun bir sel halinde sokakları dolduran ve padişahın ikamet ettiği hükümet binasının önünden resmi geçit yaparak geçen bu insan akınını, Mustafa Kemal Bey'in daveti üzerine kolordunun zırhlı otomobiline binerek biz de seyir ve takip etmiştik.

Hiç akla gelirmiydi ki, padişah için yapılan o muazzam şehrâyin içinde unutulmuş küçük bir fert gibi dolaşan Kolağası Mustafa Kemal Bey, bir gün o padişahı kovduktan sonra, çok şerefli bir reisicumhur olarak milletin başına geçecek; o zaman padişah için yapıldığını görüp seyrettiği şehrâyinlerin daha fazlasıyle kendisine yapıldığını görecektir.

Hayat ne anlaşılmaz muammadır Yârabbi!...

Gelecek sayımızda :

ALÂTİNİ KÖŞKÜ

Darbımesellerimiz Nereden Geliyor?

Yazan: Ord. Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

DAHA Mercan lisesinde öğrenciyim. Sene 1914, yaşım 16. Darbımesellerimize ve atasözlerine merak ettim. Bunların, sembolistlerin veciz ve kısa sözleri gibi, lâkin çok mânalı olmaları dikkatimi çekmişti. Acaba bunları kimler söylemişti? Atalar denince herhalde birkaç yüz senelik olmalı diyordum. Daha eskilere (hemen bir çeyrek asır) gidemedim. 1930'dan sonra Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk üstadımızla ilmî münasebetlerimiz başladı. 1940 yılında muhabere ve temaslarımız sıklaştı. Annesinin validesinden güzel sözler naklediyorlardı. Her biri bir darbımesel gibiydi. Hemen hepsini ilk defa işitiyor, işittikçe mutadım üzere kaydediyordum. Nihayet topladıklarımı, Ankara'da dil kurultaylarından birinde tebliğ ettiler ve bastırdılar.

Darbımesellerimizin mazisi hakkındaki düşüncem, sonradan Selçuklular'a kadar uzandı. Peki, onlara nereden gelmişti? Bir türlü bunu bulamıyordum. Nihayet **Tarih ve Coğrafya Dünyası**'nın 1959 yılı 2. ci sayısında Muazzez Çığ'ın «Dünyanın en eski atasözleri» makalesini okuyunca, darbımesellerimizin esasının ta Sümerler'e kadar uzandığını öğrendim. Bittabi buna çok sevindim. Artık Sümerler'e de Protosümerlerden gelmiş olmalıdır, diye bahsi 50 asırdan 100 asra uzatma yoluna gitmedim.

Peki, bunlar nasıl bulunmuştu?

Muazzez Hanımdan, bahs ve intihab ederek tercüme ettikleri kitabı rica ettim ve hepsini İngilizce'den tercüme ettirdim.

Eser şu idi:

Edmund Gordon
Sumerian Proverbs.
Glimpses of Everyday Life in Ancient Mesopotamia

Birleşik Amerika'da Philadelphia'da 1959 yılında neşrolunmuştu:

Tercüme edilenlerden öğrendiklerimin en mühimlerini buraya sıraladım. Bunları elbette seçkin okuyanlarım gözden geçirecek ve düşünecek.

Görülecektir ki, insanlar ne kadar terakki etse, ne kadar kendi halinde kalsa ve aradan sayılacak ve sayılamayacak derecede çok asırlar geçse, hep odur.

Bundan 2500 sene evvel yaşayan Aristo'yu okuyan, cemiyetteki bugünkü insanı tarif ediyor deriz. İnsanlık tekâmülünde 25 asrın bir an kadar tesiri yoktur.

İnsanlar, muhitinde yaradılışına uygun olan veya olmayan çok şeyler görmektedir. Bunlar iyi veya kötü farkını hissedenler ve tesirlerini anlayanlar tarafından söylene söylene âdeta içtimaî bir kanun maddesi haline girmiştir.

Bu cihetle darbımesellerimizin kökleri, hemen bütün millletlerde 50 asır kadar

eski zamanlara ulaşmaktadır.

Artık darbımesellerimizi cümle halkın bir anayasası olarak kabul etmemiz gerekmektedir.

Gelelim mehazimizden seçtiklerimize:

— Meyvasından hoşlanıyorsan, çiçeğini koparma.

— Ateşli insan dilediği gibi yaşar, düşünen, cefa çeker.

— Methüsena ile dolup taşan kalb, zavallıdır. Hırpalanan kalb, sultan kalbidir.

— Kimseye, şu elinden çıkan iş ne kadar da kötü deme.

— Birine zevk olan, diğerine rahatsızlık olur, birine safa olan, diğerine cefa olur.

— Hoşa gidenin arkasından koşulur. Zararı dokunanın izi kaybedilir.

— Bana yakın olan, diğerlerini bana yabancı kıldı.

— Tevazu' ile giden, saadet toplar.

— Yükselen, başkalarının da yükselmesini ister. İptidaî kalan, başkalarının da yükselmesini istemez.

— Çöküntü içten gelince, hariçten medet umulmaz.

— Çok yiyen uyumaz.

— Çoban, çobanlığını bilsin, çiftçi olmaya kalkışmasın.

— Lehimizde olmasa bile, âdil kararı kabul ederiz, lânet veya küfrü asla kabul etmeyiz.

— Beğendiğin kadınla evlen, kalbinin dilediği çocuğa sahip ol.

— Onun tek bir kelimesi talihini değiştirebilir.

— Bedduaya beddua ile mukabele etme ve böylece yeni beddualara yol açma.

— Kalpten (içden) gelen söz, hiç bir zaman nefret uyandırmaz, dilden gelen söz uyandırır.

— Hakaret, hakareti, beddua, bedduayı taşır. Kader daima böyle bir devridaim içindedir.

— Gizli olarak ifşa ettiğin sırrı, keşke anlayışla yaysalar.

— Tilkinin bir değneği varmış: Acaba kimi döveyim demiş. Kanunî bir vesika taşıyormuş, acaba kime meydan okuyayım demiş.

— Kalbimden geçeni kim bilebilir?

Sümer darbımesellerinin bulunduğu çivi yazılı tabletlerden birkaç örnek.

Prof. Dr. Halil İnalcık

Prof. Dr. Halil İnalcık İle Bir Röportaj

«Millet Tarihini Öğrenmeli!»

Röportaj: Yılmaz Öztuna
Fotoğraflar: Sedat Dizici

EN değerli tarihçilerimizden Prof. Dr. Halil İnalcık, 9 eylül günü Hayat müessesesini ziyaret etti. Uzun zamandan beri kendisini ve fikirlerini Hayat Tarih Mecmuası okuyucularına tanıtmak istiyordum. Konuşmaya başladık:

— Okuyucularımız, önce biyografiniz hakkında bilgi sahibi olmak isterler. Kısaca lûtfeder misiniz?

— 1916'da İstanbul'da doğdum. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'ni bitirdim. 1942'de doktor, ertesi yıl doçent, 1952'de profesör oldum. «Tanzimat ve Bulgar Meselesi» adını taşıyan doktora tezim basılmıştır. 1944'te Türk Tarih Kurumu'na, 1962'de Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'ne üye seçildim. Hâlen Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Osmanlı tarihi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Türk müesseseleri tarihi okutuyordum. Aynı fakültede Klasik Doğu Dilleri (Arapça ve Farsça) doçenti olan Dr. Şevkiye İnalcık'la evliyim.

— Hangi dilleri biliyorsunuz?

— İngilizce, Fransızca, Almanca ve Farsça. Arapça'yı da okuyabilirim.

— Başlıca eserlerinizi sayar mısınız?

— Tanzimat ve Bulgar Meselesi (1943), Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid (1954), Fâtih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar (1954), Kaanûn - Nâme-i Sultânî (1956) kitap şeklinde çıktı. Ayrıca Türkçe, İngilizce, Fransızca, Sırpça ilmî dergilerde, birçok makalem yayınlandı.

— Sizin, tarihçilerimiz arasında en çok seyahat edenlerden biri olduğunuzu biliyorum. Nerelere gittiniz ?

— Efendim, dünyanın bir çok ülkesini gezdim. Pek çok milletlerarası ilmî kongrede Türkiye'yi temsil ettim. Henüz Sofya'dan döndüm. Tirana'dan davet edildiğimi haber aldım. RCD'nin Kültür Enstitüsü için Tahran'a gidecek iki delege arasında beni seçtiklerini de öğrendim. Gelecek yıl bir sömestr Princeton Üniversitesi'nde Osmanlı tarihi okutacağım. Esasen 1953 - 54'de gene New York'un Columbia Üniversitesi'nde misafir profesör olarak Osmanlı tarihi konferansları vermiştim. Geçen ay gene New York'taydım. Ayni üniversitede çalıştım. Bu arada Londra ve Beyrut Amerikan üniversitelerinde de çeşitli tarihlerde dersler verdim. Son gün-

lerde Royal Historical Society'ye muhabir üye seçildim. Bildiğiniz gibi İngiltere Kraliyet Tarih Cemiyeti şimdiye kadar memleketimizden üye seçmemiştir.

— Hangi eserleri hazırlıyorsunuz ?

— Fâtih Devri adlı eserimin müteakip ciltlerini yayına hazırlıyorum. 1967'de Londra'da İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak 250'şer sayfalık kısa bir Osmanlı tarihim çıkacak. İslâm Ansiklopedisi'nin İngilizce ve Fransızca olarak Hollanda'nın Leiden şehrinde yapılan yeni basımında Osmanlı tarihi üzerindeki maddeleri ben yazıyorum. Son yıllarda bilhassa inhitatımızın menşeleri meselesi üzerinde uğraşıyorum. Ayrıca Fransız müsteşriki Aubin'le beraber Leiden'de yılda bir cilt olmak üzere bir Osmanlı Tetkikleri Mecmuası yayınlıyacağız. Gelecek yıl ilk nüshası çıkacak. Makaleler üç büyük Avrupa dilinde yazılacak. Vaktiyle Viyana'da bir Osmanlı Tetkikleri Mecmuası çıkıyordu. Bu yeni dergi, onun yerini dolduracak.

— Avrupa'da eskisi gibi büyük çapta Türk ve Osmanlı tarihi mütehassısları yetişmediği kanaatindeyim. Ne dersiniz?

— Haklısınız, fakat büyük tarihçiler jenerasyonu tükenmiştir. Daha doğrusu gerçekten büyük tarihçi çok nadir yetişir. Şimdi Osmanlı tarihi üzerinde son ve kesin söz, Türkiye tarihçilerine geçmiştir. Bunu kat'î olarak iddia edebilirim. Bir kuşak önce durum başkaydı. Osmanlı tarihinin gerçek büyük mütehassısları, Avrupa' daydı. Bu bakımdan tarihçiliğimiz mühim hamle yapmıştır.

— Fakat monografi alanından pek çıkamıyoruz. Kompozisyon eseri veren tarihçilerimiz çok az.

— İleri sürdüğünüz husus için tarihçilerimizi tamamen itham etmemek icap eder. Çünkü çalışılan sahalar çok bâkirdir. Monografi sahasını geçtikten sonra terkibî fikir tarihçiliğine ulaşacağız. Bunun için de bir iki kuşak geçmesi icap eder. Bununla beraber demek istemiyorum ki, Türk ve Türkiye tarihleri üzerinde terkibî eser yazılamaz. Elimizde mevcut malzemeyle arada bir terkibî tarih yazmak lâzımdır, hattâ şarttır. Sizin Türkiye Tarihi'niz böyle bir eserdir. Yeni keşifler muvacehesinde tabiatiyle eskiyecek olan kompozisyon eserlerini yenilemek lâzımdır. Ancak malzememiz eksiktir diye terkibî kitaplar yazmazsak, bu saha boş kalır ki, bunun birçok mahzur, hattâ tehlikeleri vardır.

— İlk hamlede neler yapmamız lâzım?

— Arşiv malzemesini tarihçinin kullanabileceği hale getirmek ve kronik şeklindeki tarihî kaynaklarımızı édition critique usulüyle basmak lâzımdır. Avrupa'da arşivlerimizin ehemmiyeti bugün tamamen anlaşılmıştır. Artık Avrupalı tarihçi, arşivlerimizden faydalanmadan birçok asırlar için pek çok ülkenin tarihinin yazılamayacağını kavramıştır. Dünyanın

Prof. Dr. Halil İnalcık, mecmuamızın kütüphanesinde bir kitabı incelerken.

hemen bütün büyük üniversitelerinde Türkçe, Türk, bilhassa Osmanlı tarihi okutuluyor. Sofya Üniversitesi'nde Türkçe ve Osmanlı tarihi öğrenen 20 kadar öğrenci vardır. Bosnasarayı Üniversitesi, Osmanlı tarihi tetkiklerinin merkezlerinden biri olmuştur. Büyük Avrupa üniversitelerinden örnek vermemek için, Balkanlar'dan misal aldım.

— Tarihçiliğimizin seviyesi hakkındaki fikirlerinizi de öğrenmek isterim.

— Tarihçiliğimiz, birçok ilimlerimizden daha ileridir diyebilirim.

— Tarihçilerimize millî kültür bakımından ne gibi görevler düşüyor?

— Tarihimizi millete iyi öğretmek icap eder. Bu bütün dünyada böyledir. Milletler medenîleştikçe tarih tedrisatı ehemmiyet kesbeder. Bir milletin ilerlemesi, hattâ yaşaması için, tarih şuuruna sahip olması lâzımdır. İngiltere'nin kudreti, tarihine saygısından gelir. Tarih, geleceğimiz için sonsuz bir kaynaktır.

Profesör Halil İnalcık, Osmanlı tarihinin çeşitli alanları üzerinde çalışmış ve eser vermiş bir bilgin. Kırım Hanlığı, bu hanlığın Osmanlı camiası içindeki durumu ve münasebetleri, Osmanlı-Rus temaslarının başlangıcı, Don-Volga kanalı meselesi, II. Murad, Fâtih Sultan Mehmed ve Kanunî Sultan Süleyman devirleri, Tanzimat'ın Türkiye'nin sosyal yapısına tesirleri, meşgul olduğu bahisler arasında. Osmanlı hukuk, iktisat ve sosyal tarihini, büyük bir çabayla araştırıyor. Bilindiği gibi medeniyet, kültür ve teşkilât tarihimiz üzerindeki tetkikler, siyasî tarihimize nazaran henüz az gelişmiş bir safhadadır. Ancak bu sahalara merak gittikçe artmakta ve ortaya değerli eserler konmaktadır.

Profesör Halil İnalcık'a teşekkür ettim. Kanunî Semineri için İstanbul'a gelmiş, bir oturuma başkanlık etmiş, bir oturumda da «Süleyman'ın Kanunî'liği» mevzuundaki çok ilgi çekici tebliğini okumuştu. Ankara'ya dönecekti. İyi yolculuklar diledim.

İki Fıkra

KURUMUNDAN BELLİ

Eyüp'te Bahariye Mevlevîhanesi Şeyhi Hüseyin Fahreddin Efendi, bir gün odasında birkaç misafiriyle sohbet ederken Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyhi Mehmed Celâleddin Dede Efendi gelir. Odada bulunanların hepsi ayağa kalkarlar. Bir köşeye kurulan, saraya koyun yetiştirmekle vazifeli ocağın resmî kıyafetli ağası yerinden kımıldamaz.

Celâleddin Efendi, nazikçe ve fakat cümlenin gizlediği bir târizle:

— Bu zat kim oluyor? diye sorar.

Birisi cevap verir:

— Efendi, ocak ağasıdır.

Celâleddin Efendi şu güzel mukabelede bulunur:

— Kurumundan belli...

ORTAKLAŞA

Üçüncü Sultan Murad'ın maskaralarından biri oyununu tamamlayınca, kendisine ihsan verileceği zaman, maskara:

— Padişahım, bugün altın istemem. Onun yerine bana yüz değnek vurulsun... der.

Padişah, bunu yeni bir oyun zannederek maskaraya yüz değnek vurulmasını ferman eder. Sopaların adedi elliyi bulunca maskara:

— Durun... der. Bir ortağım var, ellisini de ona vurun.

Padişah, bu ortağın kim olduğunu öğrenmek isteyince maskara:

— Her gün beni davete gelen bostancı, ben oyunumu bitirip bahşişimle çıktığımda, «seni ben çağırdım» diyerek verdiğiniz ihsanların yarısını elimden alır. Bugün de bana vurulan sopaların yarısı onun olsun, der.

Padişah, bu lâtifeden hoşlanır ve çağırtılan bostancıya da geriye kalan elli sopayı vurdurur.

Seydî-Ali Reis'in Hâtıraları: 3

TÜRKİSTAN TOPRAKLARI

MÜBÂREK cemâdelevvelin ilk günü Kâbil'e doğru yola çıktık. Yolumuzun üzerinde tüfekle silâhlanmış binlerce Afgan vardı. Bunların arasından bir mesele çıkarmadan geçmek nazik bir işti. Bir belâya çatmadan Afganlar'ın arasından geçtik. Peşâver şehrine geldik. Hayber Geçidi'ni aştık. Dağlarda iki gergedana tesadüf ettik. Her biri birer küçük fil kadardı. Alınlarında birer boynuzları vardı. Boynuzların uzunluğu iki karıştı. Afrika gergedanlarının boynuzları daha uzundur. Bu minvâl üzere Zâbulistân'ın taht şehri olan Kâbil'e ulaştık. Hümâyûn Şâh'ın oğulları ve Ekber Şâh'ın kardeşleri olan Muhammed Hakîm ve Ferruhfâl Mirzalar'ın huzuruna çıktım. İkisi de küçük birer çocuktu. Ülkeyi bu mirzalar namına idare eden Mün'im Han'la görüştüm. Hepsi Hümâyûn Padişah merhumun fermanlarını görüp hürmette kusur etmediler. Kâbil, bir letafetli şehirdi. Etrafı karlı dağlarla çevrilmişti. Akar sulu çayır ve bağlarla doluydu. Halkı zarif ve eğlenceye düşkündü. Saz ve söze müptelâ, şen insanlardı. Bu manzara bile bizi teshîr için kâfi değildi. Gözümüzde vatan tütüyordu. Mün'im Han:

— Yollarda kar vardır; bu halde Hindûküş dağlarını aşamazsınız; birkaç gün tevakkuf edin! diye bizi alakoymaya çalıştıysa da fayda vermedi. Gene yola koyulduk. Sarp geçitlerden atlarımızı binbir müşkülle aşırdık. Mün'im Han'ın refakatimize verdiği 300 adamın çok hizmeti geçti. Kâbil'den cemâdelâhıranın başlarında ayrılmıştık. Karabağ yoluyla Hindûküş dağlarını aştık.

BEDAHŞÂN VE HUTTALÂN'DA VÂKI' OLAN AHVÂLİ BEYÂN EDER

Receb'in ilk günü Enderâb şehrine vardık. Bedahşân ülkesine geçtik. Tâlîkan şehrine konduk. Timuroğulları'ndan Süleyman-Şâh ve oğlu İbrahim Mirzalar'la görüştüm. Süleyman-Şâh Mirza, beni lâtif bir bağda kabul etti. Şiire meraklıydı. Kendisine iki yeni Çağatayca gazelimi takdim ettim. Hadsiz lûtuflarda bulunup gönlümü aldı. Belh'e gitmek istediğimi söyledim. Belh'te Cengizoğulları'ndan Pîr-Muhammed Han'la Barak Han'ın savaştığını bildirdi:

— Ol yollar muhataralıdır, dedi; Pîr-Muhammed Han'ın küçük kardeşleri kazak, yani âsi olmuşlardır. Kunduz ve Termîz cânibleri fetret içredir. Amma Bedahşân-Huttalân yolu emindir; ol cânibden varın!

Süleyman-Şâh Mirza, bana at ve hıl'at

ihsan etti. Elime Huttalân valisi Cihangir Ali Han'a yazılmış bir nâme verdi. Bu zatın kızkardeşi, Süleyman-Şah Mirza ile evliydi. Mirza'nın bir hemşiresi de merhum Hümâyûn Şâh'ın zevcesiydi. Süleyman-Şah'ın oğlu İbrahim Mirza, Hümâyûn Şâh'ın bir kızıyla nişanlıydı.

Süleyman-Şâh Mirza ile oğlu İbrahim Mirza'ya veda ettim. Bedahşân'ın merkezi olan Kişm şehrine geldim. Burada merhum Hümâyûn Padişah'ın güzel bir bahçesi vardı. Ziyaret ettim. Kal'a-i Zafer yoluyla Rüstân şehrine geldik; oradan Amu-Deryâ'yı yani Ceyhun nehrini aştık. Huttalân ülkesine girdik. Mîr Seyyid Ali Hemedânî burada gömülüydü. Türbesini ziyaret ettim. Oradan Gûlâbe şehrine geldim. Cihangir Ali Han'la görüştüm. Süleyman-Şâh Mirza'nın mektubunu verdim. Han, yanıma 15 adam kattı. Çârsû'ya gelince bu adamlara icâzet verdim.

TÛRÂN-ZEMÎN'DE VÂKI' OLAN AHVÂLİ BEYÂN EDER

Böylece Tûrân ülkesine yani Mâverâünnehr'e ayak bastık. Bâzâr-ı Nev yoluyla Çarşamba kasabasına vardık. Hoca Yâkub Çerhî'nin türbesini ziyaret ettik. Oradan Çaganiyan, diğer ismiyle Hisâr-ı Şâdmân'a vardık. Özbek emîrlerinden ve Cengizoğulları'ndan Timur Sultan'la görüştüm. Oradan Şehr-i Sebz veya Keş şehrine geldik. Bu güzel şehir Timur'un doğum yeri olarak meşhurdur.

Bu şehirde Hâşim Sultan'ı ziyaret ettim. İznini alıp yola çıktım. Semerkand yolundaki geçidi bin belâ ile geçtik. Şâbânın ilk günlerinde Semerkand göründü. Cennet gibi bir şehirdi. Barak Han'ın huzuruna çıktım. Bazı hediyeler takdim ettim. O da bana bir at ve hıl'atler inayet etti. Pâdşâh-ı Âlempenâh Sultan Süleyman

Kâbil'den bir görünüş.

Han Hazretleri'nin bu yakınlarda Barak Han'a elçi gönderdiğini ve bir miktar tüfekçi ve topçu yolladığını öğrendim. Tahta geçince «Nevrûz Ahmed Han» adını alan Barak Han, amcasının oğlu Abdüllâtif Han'ın yerine geçmişti. Amma Belh'te Pîr - Muhammed Han, Barak Han'ın padişahlığını tanımamıştı. Pîr - Muhammed, Barak Han'ın amcasının torunuydu. Onun için Tûrân ülkeleri, tam bir kardeş savaşı içindeydi. Bu durumda Sultan Süleyman'ın yardım için yolladığı topçular ve tüfenkçiler, başlarında Ahmed Çavuş olduğu halde Semerkand'dan ayrıldılar. Taşkent - Buhârâ - Harzem yoluyle İstanbul'a gittiler. Ancak birkaç Osmanlı zabiti, Semerkand'da kaldı. Müşkül durumda olan Barak Han, bir vilâyet valiliğiyle hizmetine girmemi teklif etti. Sultan Süleyman'ın beni beklediğini söyledim. Esasen Barak Han'ın Türkistan'daki hâkimiyetinin sonu şüpheliydi. Tahtını amca oğullarına kaptırması bir zaman meselesiydi. Yanında çok az asker kalmıştı. Ancak Sultan Süleyman'dan yardım dileğini iletmeyi kabul ettim.

Ahmed Yesevî'nin torunlarından olan Sadr-ı Âlem ve diğer şeyhlerle görüştüm. Barak Han'ın, Sultan Süleyman'a inkıyad ve itaat üzre olduğunu bildiren nâmesini aldım. Şehrin tarihî yerlerini ziyaret ettim. Bir gün Barak Han:

— Gezdiğin şehirlerden hangisi en güzeldir? buyurdu.

Necâtî'nin:

Dil ser-î kûyin koyup etmez Behişt'i ârzû
Her kişiyê kendi şehrî yeğ gelir Bağdâd'dan

beytiyle cevap verdim. Barak Han zevk etti. Birkaç gün sonra Han'a veda ettim. Mübarek ramazanın beşinci günü yola revân olduk. «Kal'a» denmekle maruf şehre vasıl olup oradan Kermine'ye geldik. Zerefşân ırmağını geçip Gacduvân'a vardık. Hâce Abdülhâlik Gacduvaânî ziyaret olundu. Pül-i Rıbât yoluyla Buhârâ'ya gitmek istiyordum. Ancak Buhâra hâkimi Seyyid - Burhan'la Harzem hâkimi arasında ceng vardı. Yollar çok karışıktı. Her iki taraf da, karşı tarafa yardım etmemden çekiniyordu. Elimde Barak Han'ın yarlığı vardı. Bunu gösterip, Osmanlı ülkesine gitmekten gayri emelim olmadığını anlatmaya çalışıyordum.

Nihayet Buhârâ'ya vardık. Şehirde kargaşalık vardı. Seyyid - Burhan'ın yanında 40 kadar Osmanlı gördüm. Bu hengâmede üç yoldaşım can verdi. Ben de serseri bir okla yaralandım. Hattâ beni Harzemliler'in adamı sanıp üzerime kılıç üşürdüler. Parçalanmak üzereydim ki, Seyyid - Burhan'ın hizmetindeki Osmanlılar'dan birkaçı beni tanıdı. Hemen hamle edip kurtardılar. Hatır sorup Seyyid - Burhan Han'ın huzuruna götürdüler. Çok yakışıklı bir delikanlıydı. Beni kucaklayarak uğradığım muameleden dolayı pek samimî şekilde özür diledi:

— Ceng üzre geldiniz, dedi; malûm meseldir: Kuru yanında yaş dahi yanar!

Yanıma Cengizoğulları'ndan iki emîri kattı. Kemâl-i riâyetle levendlerimle beraber köprüden geçirtti. Ancak Harzemliler iki levendimi daha yaraladılar. On kadar atımı, bazı silâh ve malzememi de yağmaladılar. Seyyid - Burhan, tutsak olan iki levendimi kurtardı ve birkaç at verdi. Fakat yağma edilen tüfeklerimi vermeye kadir olmadı. Seyyid - Burhan Han, müşkül vaziyetteydi. Akşam olunca âdeta yakama yapışıp:

— Dünyâ ve âhırette atam ol, dedi; bu vilâyet Saâdetlu Padişah'ındır. Sana Buhârâ şehrini vereyim. Sultan Süleyman nâmına zaptet.

— Eğer külliyen Mâverâünnehr'i bana verseler, dedim; bu vilâyetlerde kalmak müyesser değildir. Ama sana olan cefâyı Sultan Süleyman'a arzederim. Padişah Hazretleri cânibinden envâ-i inâyetler zuhûra gelip mercûdur ki, bu diyarlarda hanlık sana nasîb ola!

Seyyid - Burhan Han, bir ziyafet verdi. Çok lûtuflar etti. Bu minvâl üzre 15 gün Buhârâ'da eğlendik. Teklifi üzerine Çağatayca bir gazel yazıp hediye ettim. Zikrolan gazelden, ziyade zevk alıp inayetler eyledi. Fakat iyi silâha çok ihtiyacı vardı. Osmanlı ülkesinden getirdiğim demir tüfekleri istedi. Bilmecburiye teslim ettim. Yerine, Türkistan'da yapılan bakır tüfeklerden 40 adet verdi. Bir at, iki değerli kitap ve sair hediyeler ihsan etti. Gitmek tedarikinde bulundum. Buhâra'da Hâce Bahâeddin Nakşbend'inki başta olmak üzere şeyh makamlarını ve Emîr İsmail Sâmânî'nin türbesini ziyaret ettim. Yola çıktım. Amu - Deryâ'yı sallarla geçtim. Şevvâlin ilk günlerinde Çârcûy şehrine geldim. Amu - Deryâ'yı şimal-i garbî'ye doğru çıkarak Harzem'e yaklaşıyorduk. Karakum Çölü'nün eteklerinden geçerken aslanların hücumuna uğradık. Bu belâyı da defedip Çârçû'dan Hıyve'ye on beş günde geldik.

VİLÂYET-İ HARZEM'DE VE DEŞT-İ KIPÇAK'DA VÂKI' OLAN AHVÂLİ BEYÂN EDER

Şevval sonlarında Hıyve'den ayrıldık. Beş günde Harzem ülkesinin taht şehri olan Ürgenç'e geldik ki, bu şehre «Har-

zem» de deniyordu. Burada Cengizoğulları'ndan Dost-Muhammed Han saltanat sürüyordu. Huzuruna çıktım. Beni kardeşi yanında olduğu halde kabûl etti. Necmeddin Kübrâ başta olmak üzere birçok şeyh türbesi ziyaret olundu. Bu sırada büyük mutasavvıflardan Şeyh Abdüllatif öldü. Bu münasebetle bir tarih kıt'ası söyledim. Dost-Muhammed Han'ın amcası Akatay Han ve oğlu Hacı-Muhammed Sultan'la da görüştüm. Her ikisinden kitiplar aldım. Bu münasebetle Çağatay lehçesinde 7 beyitli bir gazel söyledim. Zulkaade ayının ilk günü Ürgenç'ten ayrıldım. Bir aydan ziyade Deşt-i Kıpçak'ta seyahat ettik. Güz zamanıydı. Çölde nebatattan bir habbe ve sudan bir katre yoktu. Bin mihnetle Saraycık kasabasına geldik. Üç Osmanlı'ya tesadüf ettim. Hazar deryâsının şimalinden geçmek niyetiyle bu kadar yolu ve meşakkati göze almıştım. Ancak Saraycık'tan Hazar'ı şimalden geçmenin çok mahzurlu olduğu söylendi. Ruslar ve onlarla işbirliği yapan Nogaylar yol kesiyor ve ellerine geçirdiklerini öldürüyorlardı. Barak Han'ın Sultan Süleyman Han Hazretleri'ne gönderdiği elçi, nâçar cenuptan İran yoluyla İstanbul'a gideceğini bana bildirdi. Ben de kısa bir tereddütten sonra şimal yolunu terk edip İran yoluyla Anadolu'ya geçmeye karar verdim. Bu müansebetle bir gazel söyledim. Elden ne gelirdi? Gerisin geriye cenuba inmeye mecburduk.

Ürgenç'e dönüldü. Tekrar Dost-Muhammed Han'ın huzuruna çıktım:

— Ne cânibten gitmek merâm edinirsiniz? deyü sual eyledikte:

— Kasdimiz, dedim; Meşhed-i Horasan'dan Irâk-ı Acem yoluyla Irâk-ı Arab'a yani Bağdad'a varmaktır!

— Burada tevakkuf edin, diye cevap verdi Han; baharda Mangıt tâifesi çekilip gider, şimal yolu açılır. Yalnız başına Ruslar yolunuzu kesmeye cesaret edemezler. Buradan Bağdad hayli mesafedir.

Bir at daha ihsan alıp yola koyuldum. Bahara kadar beklemektense İran yolunu ihtiyâr eylemek evlâ göründü. Zaten Hazar deryâsını şimalden aşsak bile Kafkasları geçmek bir mesele olacaktı. İran yolu daha tehlikesizdi. Şu anda Şâh ile Pâdşâh-ı Cihân Hazretleri sulh üzereydiler. Dost-Muhammed Bey her ne kadar:

— Şiî Türkmen beyleri sizi sağ ve salim Şâh'a eriştirmezler, diye ihtar ettiyse de, ben Cenâb-ı Hakk'ın inayetine güveniyordum.

Dahi yol bulmadım olup nâ-çâr
Uğradım bi'z-zarûri âhır-ı kâr

Zaruretler, mahzurları ortadan kaldırmak icap ederdi. Deve kervaniyle yolculuk ediyorduk. Ürgenç'ten bu son ayrılışımız zulhiccenin ilk gününe rastlıyordu.

VİLÂYET-İ HORÂSÂN'DA VÂKI' OLAN SERGÜZEŞTİ BEYÂN EDER

Hakk'ın inayetiyle gene Amu-Deryâ'yı geçtik. Yol üzre Cengizoğulları'ndan Mahmud ve Pulad Sultanlar'la görüştüm. Biri Dürün, diğeri Bâğvây şehirlerindeydi. Nesâ'ya vardık. Burada Dost-Muhammed Han'ın amca oğlu Ali Sultan'la mülâkat ettim. Bu sultanların hepsi Süleyman Han Hazretleri'ne kulluklarını bildirdiler. Bundan sonra Turan'dan İran'a, Türkistan'dan Horasan'a, Cengizoğulları'nın topraklarından Safevî Şahları'nın topraklarına geçtim. Horasan'da Meşhed yakınlarında Tûs şehrine vardım.

Firdevsî, Tûs'ta gömülüydü. Mezarını ziyaret ettim. 964 senesinin ilk günü (1) Meşhed şehrine vardım. İmam Mûsâ Rızâ Hazretleri'nin muhteşem meşhedlerini ziyaret ettim. Fakirlere sadaka dağıttım. Şah Tahmasb'ın kardeşi Behrâm Mirza'nın oğlu İbrahim Mirza, Meşhed'de vali ve Horasan'a hâkimdi. Şâh'ın oğlu Süleyman Mirza da buradaydı. Her iki mirzayı ve vezirleri Gökçe Halife'yi ziyaret ettim. Bir ziyafet verip beni ve levendlerimi ağırladılar. Elime Şâh'a hitaben nâme verdiler. Ziyafetin ortasında Gökçe Halife:

— Hazret-i Ali mi uludur, dedi; yoksa Ebû-Bekr, Ömer ve Osman Hazerâtı mı?

Bu Safevîler gayetle mutaassıp Şiî oldukları için, bu suale dosdoğru cevap vermek müşküldü. Nasreddin Hoca'nın bir hikâyesini anlatarak ve 7 beyitli bir gazelimi okuyarak geçiştirdim. Bir de kıt'a söyledim. Bu suretle bir belâya çatmadan ellerinden halâs oldum. Gazi Bey adında bir zalim, Mirzalar'a varıp:

— Bu miktar Osmanlı'yı Şâh'a göndermek münasip değildir; bunlar yanlarına verilen askerlerimizi yolda katledip bir cânibe çıkıp giderler. İhtimaldir ki bunlar, Sultan Süleyman'ın bizim aleyhimize Barak Han'a yolladığı Osmanlılar'dır. Yanlarında pek çok nâme vardır. Nâmeleri yoklamadan koyup göndermek asla câiz değildir, deyü fitneler saçıyordu.

Mirzalar, bu sözlere kandılar. Ziyafetin ertesi günü sabah vakti, zırhlar kuşanmış yüz kadar asker bizi uyandırdı. Hepimizi tevkif ettiler. Beni iki hizmetkârımla Gökçe Halîfe'nin sarayına kapadılar. Levendlerimin herbirini ayrı ayrı hapsettiler. Mallarımızı sayıp emanet aldılar. Bu

(1) 4 Kasım 1556.

Afganistan'da Mezâr-ı Şerîf şehrindeki bu cami, Şiîler'e göre Hz. Ali'nin makamıdır.

kış gününde böyle bir felâkete uğramak çok acıydı. Kitaplarım ve birçok hükümdarın Sultan Süleyman'a yazdığı mektuplar, bizzat İbrahim Mirza'ya gönderildi. Levendlerim hayatlarından meyus oldular. «Sabr ile koruk helva olur» meseline uymaktan başka bir çare yoktu. Levendlerimi zincire vurmuşlardı. Bana zincir takmadılar ama, geceli gündüzlü kapımda beş Safevî askeri nöbet tutuyordu. Hapiste bir gazelle 18 beyitli bir mesnevî (2) yazdım.

Tevkif ve hapsedilmemiz, Meşhed şehrinde çok kötü karşılandı. Halk söylenmeye başladı. İleri gelenler İbrahim Mirza'ya çıkıp, Şâh ile Sultan Süleyman arasında sulh olduğunu, salıverilmemiz icap ettiğini söyledi. Ben de Mirza'ya üç gazel yazıp gönderdim (2). Bunun üzerine Mirza, Şâh'ın bu hareketini iyi karşılamıyacağını düşünüp havfetti. Birkaç günlük bir hapisten sonra muharremin mübarek onuncu günü bizi âzâd eyledi. Eşyamızı geri verdi. Bir ziyafet edip hatırımı almaya çalıştı. Nâmelerin hepsini geri almıştım. Ancak nedense dört parça çok kıymetli kitabımı vermediler. Hindistan ve Türkistan hükümdarlarından aldığım hıl'atlerin bazıları da kayboldu. Muharremin on beşinde Meşhed'den ayrıldık. Şâh'ın bir zevcesiyle kardeşi Behram Mirza'nın bir zevcesi de bizimle beraber Meşhed'den İmâm'ı ziyaretten dönüyorlardı. Bu hanımlar yolda bana çok iltifatlar edip Meşhed'de maruz kaldığım muameleyi unutturmaya çalıştılar. Kazvîn'de Şâh'a lehimde şehadette bulundular.

Meşhed'den çıktığımızın ertesi günü Nişâbûr'a geldik. Büyük şair Attâr burada gömülüydü; ziyaret olundu. Şehrin valisi Kemal Ağa'yla görüştüm. Sebzevâr'da bazı reziller tasallut etmiye teşebbüs ettilerse de, ellerinden kurtulduk.

IRÂK-I ACEM'DE VÂKI' OLAN AHVÂLİ BEYÂN EDER

Günlerden bir gün Vilâyet-i Irâk-ı Acem'e kadem bastık. Demâvend Dağı eteklerinden yani Mâzenderân cânibinden Bistâm'a geldik. İmam Muhammed İftah, Şeyh Bâyezîd-i Bistâmî ve Şeyh Ebu'l-Hasan Hırkaanî ziyaret olundu. Ertesi gün yola girdik. Dâmgan'a geldik. Ol gece yoldaşlardan Ramazan Bölükbaşı, Şeyh Bâyezîd-i Bistâmî ve kırk dervişini rüyada görmüş. Ramazan Bölükbaşı, sâlih ve mütedeyyin bir zabitimdi.

Gelecek sayıda :
İSTANBUL'A DÖNÜŞ

(2) Bütün zikredilen şiirler esere dercedilmiştir; biz nakletmeye lüzum görmedik.

Askerî Müzenin Yeni Binası

Harbiye

Hayat Mecmuası, pek değerli eserleri havi olan Askerî Müze binasının yetersizliği üzerine bir kampanya açmıştı. İlgili makamlar Hayat vasıtasıyle yapılan bu neşriyat üzerinde hassasiyetle durmuş ve Askerî Müze'yi I. Ordu Komutanlığı'nın bulunduğu eski Harbiye binasına nakletmeye karar vermişlerdir. Bu münasebetle okuyucularımıza 100 yıllık bir geçmişi olan ve ordumuza değerli yüzlerce subaylar yetiştiren Harbiye Mektebi Binasının tarihçesini sunuyoruz.

Yazan: Mithat Sertoğlu

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra, İkinci Mahmud, batı tarzında Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adlı bir ordu kurdu. Bu, Türkiye'de bu alandaki dördüncü harekettir. Evvelâ Üçüncü Selim Nizam-ı Cedid adlı bir ordu kurmuş, lâkin Yeniçeriler baş kaldırarak hem orduyu ilga, hem de inkılâpçı padişahı hal' ve bir müddet sonra da şehit etmişlerdir. İkinci Mahmud, padişah olduktan kısa bir müddet sonra, Sekban-ı Cedid adıyle o devrin batı usulündeki askerî teşkilâtına uygun bir ordu kurmuşsa da, bunun da ömrü az sürmüş ve Alemdar vakasından sonra yeniçerilerin isteği üzerine ilgasına mecburiyet hasıl olmuştu.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından az evvel, aynı hükümdar, Eşkinci adıyle yeni usulde talim görecek bir askerî teşkilât kurmuştu. Ancak, evvelâ razı oldukları halde, yeniçeriler bir müddet sonra bunun da ilgası için baş kaldırdılarsa da, padişahın azimkâr davranışı karşısında bu isyanları ocaklarının yok edilmesiyle neticelendi.

İkinci Mahmud Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'yi kurarken, Nizam-ı Cedid ile Sekbân-ı Cedid'in kalıntılarından faydalandı. Sonra, askerler arasındaki yaşı küçük ve istidatlı er, onbaşı ve çavuşlar ayrılıp, bunlardan Rami ve Selimiye kışlalarında «mektep bölükleri» teşkil olundu. Böylece yeni orduya subay yetiştirilmeye başlandı. Ancak bu teşkilât, ihtiyacı karşılamaktan uzaktı. Bundan sonra yine askerlerden yaşı on beşten küçük olanların istidatlıları ayrılarak Şehzadebaşında şimdi mevcut bulunmayan eski Acemi Ocağı kışlasında din dersleri, yazı ve askerlik bilgisi öğretilip yetiştirilmeye başlandı. 1827 yılında açılan bu yeni okula talimhane denmiştir ki, bugünkü Harp Okulu'nun ilk şekli demektir. Ancak, araya Rus savaşının girişi yüzünden burası ihmale uğramış ve talebesi dağılıp gitmiştir.

1829 yılından sonra bir askerî okul açılarak, subay yetiştirilmesi ihtiyacı iyice hissedilmeye başlanmıştı. İkinci Mahmud da batı devletlerinde mevcut örneklerine göre bir okul açmayı ve subay yetiştirmeyi çok arzu etmekteydi. O sırada Hassa Ordusu'nda miralay olan Namık Bey (Paşa), bir kaç kere Avrupa başkentlerine giderek o tip okulları incelemiş bulunduğundan Hunkâr kendisini çağırtıp düşüncesini açtı ve fikrini sordu. Namık Paşa, İkinci Mahmud'a bu hususta geniş izahat verdi, onu bu hayırlı işe teşvik etti. Ken-

disi esasen 1831 yılında Selimiye kışlasında «Sübyan Bölükleri» adı altında bir askerî okul kurmuştu. Bu Sübyan bölükleri, padişahın emriyle Maçka kışlasına nakledildi. Kışla tamir edilip bir cami ve dört yüz talebeyi alacak iki okul, kütüphane, hamam, hastane, eczane, mutfak v.s. yaptırıldı. Avrupa'dan her türlü ders araçları ve bir küçük baskı makinesi getirtildi. Böylece, 1834 yılında mükemmel bir harp okulu açılmış oldu. Ertesi yıldan itibaren de talebelerden en istidatlıları Londra, Paris ve Viyana'ya meslekî tahsil görmek üzere gönderilmeye başlandı.

Bu hal, on yıl kadar devam etti. 1864 senesinde Abdülmecid harp okulunu daha da mükemmel bir hale getirmeye karar verdi. Okula alınan talebenin iyi yetişmemiş olması, en büyük noksanı teşkil ediyordu. Bunu bertaraf etmek için, askerî lise seviyesinde başka bir okula ihtiyaç vardı. Abdülmecid, Maçka kışlasındaki okulu Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye ve Mekteb-i Fünun-ı İdâdiye adlı iki kısma ayırdı. Bunların birincisi harp okulu, ikincisi askerî lise derecesinde olacaktı. Lise kısmının Maçta kışlasında kalmasına karar verilip, harp okulu için yeni bir bina inşası düşünüldü. Bunun üzerine bir müddet evvel (şimdi Harbiye adını taşıyan) Küçük Taksim denilen yerde bir katlı olarak inşasına bağlanan Tophane hastanesi binası ele alındı. Burası dershaneler, mütalâahaneler, koğuşlar v.s. ilâvesiyle tamamlandı ve 1846 yılında Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye burada açıldı. Maçka kışlasının da bir müddet sonra boşaltılması gerektiğinden, buradaki askerî lise, Dolmabahçe sarayı müştemilâtından olan Çinili Köşk'e taşındı.

Harp okulu'na taşradan da talebe alınabilmesi için İstanbul'dan başka, on iki yerde askerî liseler açılmasına karar verilmiş, bu karar tedricen tatbik olunmuştur. Ayrıca, bir mıktar yabancı uzman da öğretmen olarak getirilmişti. Harp okulu'ndan piyade ve suvari subayları çıkardı. 1848 yılında iki yıllık erkân-ı harbiye (kurmay) sınıfları ilâve edildi.

1853 tarihinde başlayan Kırım Savaşı dolayısıyle İstanbul'daki bazı binalar boşaltılıp hastane haline getirildiği ve yabancı müttefik askerlerin ikametine ayrıldığı sırada Harp okulu da evvelâ Maçka kışlasına, bir ay sonra Serasker Kapısı'ndaki kışlaya taşındı ve burada beş yıl kaldı. Sonra Gülhane'de Tıbbiye Mektebi olan yere götürüldü. Fransız askerleri için hastane olarak kullanılan asıl harp okulu binası ise, bir gece yandı. Abdülaziz tahta geçtikten sonra, burasının yeniden yapılmasını emrettiğinden, inşaat hemen başlayıp, bir buçuk yıl sürdükten sonra 1862 senesinde tamamlandı. Bu bina, bugün mevcut olan binadır. Gülhane'de ders gören talebe, aynı yıl yeni binaya taşındı ve burası padişahın huzuriyle yapılan parlak bir törenle açılıp derslere başlandı. Harp okulu, bundan sonra bu binada 75 yıl vazife görmüş ve 1937 yılında Ankara'ya taşınmıştır.

Askerî Müze'nin taşınacağı Harbiye mektebi binası.

ÇAYIN TARİHİ

XVIII. yüzyıldan kalma bir Rus semaveri.

Yazan:
Erdoğan Arıpınar

Buda'nın yaşadığı ışıklı çağdan hemen sonraydı. Kuzey-batı Hindistan'da en yüksek dağların dibinde Boodhidarma adında bir rahip yaşardı. Bir adak üzerine Boodhidarma tamamen Buda'ya karışmaya karar verdi, 9 yıl uykusuz kalmaya ve dua etmeye and içti. Üç kocaman yıl gün doğdu, gün battı, rahibi gözleri açık dua ederken gördü. Üçüncü yılın sonunda ilkbahar yağmurları başlarken, Boodhidarma, bitap düşüp serin ilkbahar rüzgârlarında tatlı bir uykuya daldı. Uzun uykudan uyandığı zaman andını yerine getiremediğinden dolayı kendisine lânet etti. Göz kapaklarını kesti. «Bir daha kapanmayacaksınız,» diyerek ulu çınar ağaçlarının altına attı... Ertesi gün göz kapaklarının bulundukları yerden koyu yeşil yapraklı iki bitki yükselmişti...

Hindistan'ın tütsü kokan efsaneleri, çayın bulunuşunu böyle anlatır...

Çay deyince akla Çin gelir. Gerçekten bugün hemen bütün dünya dillerinde bu bitkinin adı olan «thé, tea, çay, tee» gibi kelimeler, çayın iki ayrı Çin lehçesinde söyleniş şekli olan «t'e» ve «ç'a» dan ötürüdür.

Çinliler bu bitkinin M. Ö. 2737 yılında İmparator Shen Nung tarafından bulunduğunu şöyle hikâye eder:

«Tıp dünyasında hıfzıssıhha babası olarak adlandırılan yüce imparator Shen Nung, sarayının bahçesinde sıcak su içiyordu. Rüzgâr iki yeşil yaprağı getirip onun fincanının içine bırakıverdi. Etrafa hoş bir koku yayıldı. Sıcak suya tatlı bir burukluk geldi. İmparator, yaprakları yetiştiren bitkinin bulunmasını ve her yere dikilmesini emretti...»

Çay, Çin'de 780 yılında çay ticareti başladıktan 30 yıl sonra bir budist rahibi olan Dengyo Daisni tarafından Japonya'ya götürülmüş, 815'de ise Japonya İmparatoru Saga, 5 bölgede çay ziraati yapılması ile ilgili bir emirnameyi imzalamıştır.

Çin'deki bir çay ticarethanesinde, çayların tadına bakan Avrupalı tacirler.

Avrupa'da Çay

Çayı Avrupa'ya tanıtan Venedikli bir gezgin olmuştur. Venedikli bir kitap naşiri olan Giambattista Ramusio 1559'da yayınladığı bir seyahatnamede İranlı bir tüccar olan Hacı Muhammed'in hâtıralarına yer vermiş, doğu ülkelerini gezen bu tüccarın ağzından çayı «Navigatione et Viaggi» adlı kitapta çok renkli bir şekilde anlatmıştır.

Hindistan, Seylan, Avustralya, Yeni Zelanda'nın batılılar tarafından tanınmasıyle çayın değeri de artmış. Doğu İngiliz Hindistanı kumpanyasından önce 1610'da Avrupa'da ilk çay hamûlesi bir Hollanda limanına gelmiştir. İngiltere'ye çayın gelişi ve yayılmaya başlaması, İngiliz siyasî tarihinde yer alan olaylara da yol açmıştır. Bir gazino sahibi olan Thomas Garroway 1649 - 50 yıllarında gazinosunda müşterilere çay vermeğe başlamış, sonra yayılması için büyük gayret sarf etmiştir.

Çay Yarışı

Fakat çay, İngiltere parlamentosunda ve din kuruluşlarında büyük bir muhalefetle başlamıştır. Protestan kilisesine bağlı zamanın ünlü vaizi John Wesley, kiliselerde büyük topluluklar tarafından dinlenen vaızlarında, bugüne kadar bilinmeyen bu acayip bitkinin, insan sağlığına zararlı olabileceğini iddia ve boykot tavsiyesinde bulunuyordu. Parlamentoda ise, muhalefet türlü türlü idi. Lordlar kamarasından Lord Forbes çayın yalnız zenginler tarafından içilmesi gerektiğini, onların Tanrı tarafından kutsal sayıldığını iddia eden, fakirlerin çay içmemesini isteyen, bir kanun teklifi bile hazırladığını İngiliz kaynakları kaydetmektedirler.

Lehte ve aleyhteki cereyanlara rağmen, çay ticareti gelişmiş, İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası, doğu çayını inhisarına almış

Çay, çölün sıcağında bedevîlerin, kahvaltılarda modern ailenin vazgeçilmez içkisidir.

ve büyük çapta ticaret yapıp, çayı dünyaya yaymağa başlamıştır.

Bugün, İngilterede meşhur olan «Five O'clock tea» - 5 çayı - 1860'tan sonra çıkan ve bütün İngiltere'ye yayılan bir modanın XX. yüzyılda devam eden hâtırasıdır.

Çayın tutunması ithâl firmaları arasında rekabeti arttırmış, hattâ Fransa sahillerinden İngiliz sahillerine çay hamulesi yükleyen tekneler 1866'da «çay yarışı» adı verilen yarışlar yapmışlar, limana ilk giren hamule büyük fiatla satılmıştır.

Çay, Amerikan İstiklâl Savaşı tarihine de adı geçen bir madde olmuş, İngiltere'nin (Ctamp Act) adını taşıyan kanunla ithâl mallarına koyduğu ağır gümrük resmini; çay ithal şirketleri, Amerika için tatbik edince; 1778'de Boston limanına gelen çay yüklü gemiler, kızılderili kıyafetine girmiş Amerikalı gençlerin baskınına uğramış, hamûle denize atılmış ve Boston Tea Party (Boston çay partisi) adını taşıyan bu hareket İngiltere'ye baş kaldırma hareketinin ilk adımı olmuştu.

Bugünkü Çay

Çay, batıdan çok önce İpek yolu vasıtasıyle Küçük Asya'ya; dolayısıyle Türk topraklarına girmişti. Bilhassa Kuzey Kafkasya ve Türkistan, çayı çok eskiden beri bilmekteydi. Çayın pişirildiği alet olan semaver, Kafkasya'dan Rusya'ya ve Osmanlı topraklarına ayni adla intikal etmiştir. Batı'dan ayrılan özellik, Doğulular'ın çayı tek veya az şekerle (Türkiye'de kıtlama tabir edilen) şekilde içmesi, İran ve Doğu Türkistan'da içine (karanfil v.s. gibi) bazı maddeler konmasıdır.

Halen dünya çay üretiminde sırasıyle Çin, Hindistan, Seylan ilk sırayı işgal etmektedir. Sonra ilk üç ülkeden açık bir farkla sırasıyle İndonezya, Japonya, Pakistan, Sovyetler Birliği, Formoza, Rodezya ve Türkiye gelmektedir. Türkiye, son iki yılda çay üretimini arttırarak çay ihraç eden ülkeler arasına girmeyi başarmıştır.

İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi

Yazan: Kemalettin Tuğcu

HATİCE

İsmin aslı «Hadîce»'dir. Arapça'da «erken doğan» manasına gelir. Bu ismi taşıyan en meşhur kadın Hazret-i Muhammed'in ilk eşi ve ilk defa İslâm dinini kabul etmiş olan Hazret-i Hadice'dir.

Hadice, zengin bir dul kadındı. Kervanlarını uzak memleketlere göndererek ticaret yapardı. Ana ve baba tarafından Kureyş kabilesine mensuptu. Babası kabilenin şerefli bir ferdiydi. Hadice kırk yaşlarında bulunduğu sırada yirmi beş yaşında bulunan Hazret-i Muhammed'le tanışmış ve onunla evlenmiştir.

Hazret-i Hadice, Hazret-i Muhammed'le yirmi dört yıl birlikte yaşamış, onu bütün varlığı ve Kureyş kabilesi içindeki itibariyle düşmanlarından korumuş, en müşkil zamanlarında ona yardım etmiş, nihayetsiz bir şefkat ve muhabbetle ona bağlanmış, ilk defa onun Allah'ın resûlü olduğunu kabul ve tasdik ederek islâm dinini kabul etmiştir.

Hazret-i Hadice, Hazret-i Muhammed'den Kasım, Zeyneb, Ümmükülsûm, Fâtıma, Rukıye'yi dünyaya getirmiştir. Hazret-i Muhammed ilk eşinin vefatından sonra da onu unutamamış, daima hayır ve muhabbetle anmıştır. Hadice, dünya kadınlarının en faziletlisi sayılan dört kadından biridir. Diğerleri Firavun'un eşi Âsıye, Hazret-i Meryem ve Hazret-i Fâtıma'dır.

FATMA

«Fâtıma,» Arapça'da «sütten kesme» manasına gelir. Çocuklarını sütten kesen kadınlar yeniden tazelendikleri ve güzelleştikleri için Araplar kızlarına bu adı koymaktadırlar. İsim Türkçe'mizde ve bilhassa Anadolu'da «Fadime» şeklini almıştır. «Fatoş», bu isimden değiştirilip, kızlara isim yapılmıştır.

İsmin en tanınmış sahibi, Hazret-i Muhammed'in, Hazret-i Hadice'den dünyaya gelen kızı, zekâ ve güzellik bakımından çok üstün ve bir çok meziyet ve fazilete sahip bulunan Hazret-i Fâtıma'dır. Yüzü ve teni fevkalâde parlak olduğu için «Zehrâ» lakabını almıştır.

Hazret-i Fâtıma hicret'ten on üç sene evvel Mekke'de dünyaya gelmiş, Hicret'in ikinci senesi Medine şehrinde Hazret-i Muhammed'in yeğeni Ali ile onbeş yaşında evlenmiştir. Ali, o tarihte yirmi bir yaşlarında bulunuyordu.

Hazret-i Fâtıma'nın beş çocuğu dünyaya gelmiştir. Ümmükülsûm ve Zeyneb adındaki kızlarıyle Muhsin adındaki oğlu küçük yaşta vefat etmişler, yalnız Hasan ve Hüseyin hayatta kalmıştır.

Fâtıma babası, Hazret-i Muhammed'in vefatından sonra ancak altı ay kadar yaşamış, yüzü hiç gülmemiş, hicretin onbirinci yı-

lında ramazanın üçüncü günü (Milâdî tarihle 22 kasım 632 pazar) vefat etmiştir. Vefatında 24 yaşındaydı.

YUSUF

Kur'an-ı Kerîm'de adı geçen büyük peygamberlerden biridir. Hristiyanlar «Jozef», Musevîler «Yasef» olarak kullanırlar. İbrânî dilinde «zam edecek, ilâve edecek« manasını taşıdığı eski din kitaplarında yazılıdır.

Yusuf, Hazret-i Yakub'un on iki evlâdından en küçüğü ve en güzeliydi. Babası onu hepsinden fazla severdi. Bu yüzden kardeşleri kendisini kıskanarak, bir rivayete göre kör bir kuyuya attılar ve Yusuf'un feryadını duyan bir kervan halkı onu kuyudan çıkartarak Mısır'a götrüdüler. Mısır hükümdarı Firavun'un saray nazırı, Yusuf'u satın aldı ve karısına teslim etti.

Yusuf sadık, namuslu bir gençti. Saray nazırının (azîz-i Mısr) karısı onun güzelliğine âşık oldu, onunla sevişmek istedi. Fakat Yusuf, efendisine ihanet etmekten çekindi. Kadın, saray nazırına Yusuf'un kendisine sataştığını bildirerek zindana attırdı.

Yıllarca zindanda kalan Yusuf, kendisi gibi zindanda bulunan mahkûmlara öğüt verir ve onların rüyalarını tefsir ederdi. Sarayın şerbetçisinin gördüğü bir rüyayı hayra yoran Yusuf, zindandan çıkınca kendisini unutmamasını rica etmişti.

Şerbetçi, Firavun'a Yusuf'tan bahsetti. Firavun, gördüğü bir rüyayı yorumlatmak için Yusuf'u çağırttı. Yusuf yedi yıl bolluk ve sonra yedi yıl kıtlık olacağını bildirdi. Dedikleri çıkmıştı. Firavun onu saraya tayin etti ve Züleyhâ'yı da ona nikâhladı.

Kıtlık yüzünden yiyecek tedariki için Yusuf'un kardeşleri Mısır'a geldiler. Yusuf, onları tanıdı. Babasının kendisi için ağlamaktan gözlerinin görmez olduğunu öğrendi. Gömleğini babasına yolladı. Yakub'un ağlamaktan kör olan gözleri açıldı. Onbir oğlu ile Mısır'a göç edip oğluna kavuştu. Orada onyedi yıl yaşadı.

İsrâil Oğulları, Mısır'a bu suretle yerleştiler ve on iki oğuldan on iki kabile çoğalıp Mısır'da seçkin bir tabaka teşkil ettiler.

MUSA

Kendisine, dört din kitabının ilki olan Tevrat'ın indiği mukaddes din kitaplarında ve mitolojide bahsedilen İsrail peygamberinin adıdır. Eski Mısır dilinde (mû-su, sa-ağaçlar) demekmiş. Kitâb-ı Mukaddes (Ahd-i Atîk)'te «sudan gelme» manası verilmektedir. Musevîler «Moiz» şeklinde kullanırlar.

İsmin ilk sahibi olan Musa, Mısır'da eza ve cefa içinde yaşayan İsrâiloğulları'ndan nesebleri Hazret-i İbrahim'e kadar uzanan bir baba ve annenin çocuğudur. Rivayete göre Mısır hükümdarı Firavun, Mısır'da çoğalan İsrâiloğulları'nın, saltanatı için tehlike teşkil ettiğini görerek onlardan doğan bütün çocukları öldürttüğü için Musa'nın annesi, oğlunu bir beşiğe koyarak Nil nehrine bırakmış ve Firavun'un eşi Âsıye çocuğu görerek kurtarmış. Musa'nın annesini de sütanne olarak saraya almıştır. Kırk yaşına gelen Musa, İsrâiloğulları'nı Mısır'daki esaretten kurtarmak için faaliyete geçmiş, onlara Tanrı tarafından kendisine ilham edilen bir dinin esaslarını telkin etmiştir.

Musa, İsrâiloğulları'na göç için izin verilmesini istemiş, bir çok mucize göstermiş ve kendisinden çekinen Firavun tarafından izin verilince İsrâiloğullarıyle birlikte göç etmiştir. Firavun, Kızıldeniz kıyısında ordusu ile Musa'ya yetişip bütün İsrâiloğullarını öldürmek istemişse de, deniz açılıp Musa'ya yol vermiş ve Firavun'la ordusu geçerken tekrar kapanıp hepsini boğmuştur.

Musa'nın Sînâ dağında Tanrı ile konuştuğu, kendisine Tevrât'ın o zaman nazil olduğu ve kavmiyle birlikte sahrâda yollarını kaybederek yıllarca açlık ve susuzluk çektiği, kendisine müşkilât çıkaran kavmi ile uğraşarak 120 yaşında vefat ettiği rivayet edilir.

Göreme'den bir görünüş.

Niğde'den GÖREME'YE

Röportaj: Orhan Ş. Yüksel
Fotoğraflar: Ferit Can

SICAK bir yaz günü, saatte yüz kilometreyi geçen bir hızla Konya'ya yaklaşırken: «Her halde Hz. Mevlânâ bizi çağırmış olmalı» diye düşünüyordum.

İç Anadolu'daki seyahatim sırasında, niyetim Ankara'dan doğruca Nevşehir'e gidip, peri bacalarını gördükten sonra, yoluma devam etmekti. Başkentten hareket edeceğimiz günün akşamı bir ahbabın evinde otururken, söz Konya'dan, Hz. Mevlânâ'dan açıldı. Ev sahibemiz:

— Ben ziyaret edemedim, dedi. Herhalde daha beni çağırmadı. Hz. Mevlânâ çağırmadan, onu ziyaret etmek kısmet olmazmış derler.

Ertesi gün yolda, Tuzgölü'ne yaklaşırken bir tereddüt geçirdim. Nevşehir'e gitmek için, göle varmadan, doğuya ayrılan yola sapmak lâzımdı. Konya'ya gitmek için ise doğruca güneye inmek gerekiyordu. Hemen hemen kavşak yakınlarında planımızı değiştirerek dosdoğru yolumuza devam etmeye karar verdik. Hz. Mevlânâ bizi çağırmış olmalıydı.

Konya Ovası

Allah'tan yol düzgün, yoksa uçsuz bucaksız ova, kızgın güneşin altında bitip tükenmek bilmezdi. Konya ovasında, sadece Konya'ya doğru güneye inerken değil, Ereğli yönünde doğuya doğru giderken de bir tek ağaca rastlamak imkânsız. Zaman zaman insana ürperti veren bir yalnızlık, sıcaklık var. Sağda, solda yer yer küçük çapta hortumlar görülüyor: Çöl özellikleri... Yol boyunca su namına sadece birkaç kuyu var. Onların da pek derin olduğu serenlerinden kolayca anlaşılıyor. Yalnız Konya-Ulukışla yolu üzerinde gerçek bir sürprizle karşılaşıyorsunuz. Solda bir levha ve bir ok işareti: Levhada, KRATER GÖLÜ yazıyor. Hemen hemen çöl gibi bir yerde krater gölü ne arar?

Levhayı görür görmez geri dönüp okun gösterdiği yola saptık. Yoldan biraz ötede, derinlerde masmavi bir su birikintisi, bir gölcük vardı. Fakat ne yazık ki, etrafında bir tek ağaç bile yok. Göle bakan yamacı ağaçlandırmaya çalışmışlar... Cılız cılız ağaçlar yetişmiş. Göle varmak için de epeyce yokuş inmek lâzımdı, zaten ağaç yok, bir şey yok, inmekten vaz geçtik, yine yola koyulduk. Konya ovasının insana dehşet veren bir tarafı da, bazı taraflarında yer yer gerçek çöl özelliklerinin teşekkül etmiş olması. Yol kenarında dalga dalga uzanan minyatür kum tepecikleri görüyorsunuz. Şüphesiz, ovanın devlet karayolundan görülebilen kısmından bahsediyorum. Başka taraflarını görenler bilir.

Konya'ya yaz güneşinin en kızgın bir saatinde vardık. Hz. Mevlânâ'nın insana gerçek huzuru tattıran türbesini ziyaretten sonra yola koyulmak üzere otomobile bindik.

Güneşin altında bırakmak zorunda kaldığımız arabanın termometresi 55 dereceyi gösteriyordu.

Niğde ve Gümüşler

Akşama doğru Niğde'yi bulmuştuk. Otelci, şehri ve çevresini en iyi şekilde ancak kaleden görebileceğimizi söyleyince, yol yorgunluğuna falan bakmadan kaleye yöneldik. Kale dedikse, bugüne ancak bazı duvarları kalmış. Buna doğrudan doğruya Alâeddin Tepesi demek daha doğru. Kale de zaten Niğde ve çevresine tamamen hakim olan Alâeddin tepesinde imiş. Bugün doğu kesimde kalıntıları var. Hepsi bundan ibaret.

Tepeye çıkınca, ilk dikkati çeken bir cami oluyor. Alâeddin Camii. İlk bakışta camiin bir Selçuk anıtı olduğu anlaşılıyor. 1223 yılında yapılmış olan cami ibadete açık olmamakla beraber, tamamen sağlam durumda. Tepeden şehrin ve çevresinin görünüşü son derece nefis. Şehrin diğer önemli bir mimarî anıtı da, Selçuklu sultanlarından Hudavend Hatun adına yaptırılmış olan kümbettir.

Ürgüp, sarp bir tepe üzerine kurulmuş şirin bir şehirdir.

Niğde'nin bir Merkez Turizm ve Tanıtma Derneği var. Günlerden pazar olduğu için, dernekle temas edemedim. Bu bakımdan, Niğde ve çevresi hakkında ancak kaldığımız otelin sahibinden bilgi alabildik. Şehirden hemen ertesi gün ayrılmak zorundaydık. Niğde'den Ürgüp'e, Göreme'ye gideceğimizi söyleyince:

— Niğde'de Göreme'dekilerin hepsine taş çıkaracak bir kilise var, dediler.

— Demeyin, ben şimdiye kadar hiç böyle bir şeyden bahsedildiğini hiç duymadım.

— Zaten bu kilisenin ziyarete açılışı da pek eski sayılmaz. Fakat görmeye değer bir yer. Göreme'dekilerin bir kaçını içine alacak büyüklükte.

— Göreme'dekilerle kıyasladığınıza göre, bu da kayalara oyulmuş bir kilise olmalı.

— Elbette. Muhakkak görülecek bir yer.

— Adı ne bu kilisenin?

— Eski Gümüş, yahut Gümüşler deniyor.

Kiliseye adını veren Gümüşler, büyük bir köy.

Kaya kilisesine gitmek için, Gümüşler köyünü bir baştan bir başa geçmek gerek. Gümüşler'in adı köy ama, rahat rahat bir nahiye, hattâ bazı kaza merkezleri kadar büyük olduğunu da söyleyebilirim. Köyün bitmek bilmeyen sokaklarından geçtikten sonra, genişçe bir meydanda bulduk kendimizi. Meydanın geliş yolunun tam karşısına rastlayan kısmında, muazzam bir kaya bloku yükseliyor. Kayanın yüzünde yer yer pencere vazifesi gördüğü tahmin edilen oyuklar var. Kilisenin önü bir avlu şeklinde meydandan ayrılmış, çiçeklendirilmiş.

Bir memur, hem kilisenin bakımını yapıyor, hem de ziyaretçilere gerekli bilgiyi veriyor. Arabadan inip de kiliseye doğru yürürken, memurun acele içeriye girdiğini gördük. Tuhaf bir şeydi bu, bizi karşılamaya geleceğine kiliseye giriyordu. Biraz bekleyince bu hareketin sebebi anlaşıldı. Tekrar dışarı çıkan memurun elinde bir lüks lâmbası vardı. İçerisinin karanlık olduğunu, ancak bu şekilde gezilebildiğini söyledi. Bu durum bizi daha da

Göreme'deki manastırlardan bir fresk (solda). Her tarafı oyularak manastı haline getirilmiş bir peribacası. (Sağda)

meraklandırmıştı. Karanlık salonlarda dolaşacak, karanlık dehlizlerden geçecektik.

Kilisenın, dışarıdan ışık alan pek az kısmı hariç, geri kalan tarafları gerçekten zifirî karanlık içinde. Gezdiğimiz salonlarda, odalarda, lüks lâmbasının ışığında yer yer freskler ilişiyor gözümüze. Kilise, kolları eşit bir haç biçiminde. Kubbesi pek yüksek. Kalın, yuvarlak sütunlar üzerinde duruyor. Bütün bu boşluğun kayaları oymak suretiyle meydana getirildiğini düşündükçe hayretten hayrete düşmemek mümkün değil. Kilisenin doğusunda üç tane mihrap var. Mihraplarda Hz. İsa ile Meryem'in ve azizlerin renkli resimleri çizili. Kilisenin iki yanına çeşitli odalar oyulmuş. Bunların çoğunu ancak lüks lâmbasının aydınlığında görebiliyoruz.

Dışarı çıktığımız zaman etraf pırıl pırıl güneş içindeydi. Memur lüks lâmbasını dinlendirdikten sonra birkaç sene öncesine ait bir «İllustrated London News» mecmuası gösterdi. Yeni bir buluş olarak, İngiliz arkeologlarının Gümüşler kilisesinden bahseden bir yazısı ve fresklerin fotoğrafı vardı mecmuada.

Peribacaları

Gümüşler'den sonra, yan yollardan ana caddeye çıkmak için birkaç kilometre uzanan elma bahçeleri arasında yol aldık.

Niğde'den sonra, Ürgüp yüz kilometreden fazla çeker. Ürgüp yolu Niğde-Kayseri asfaltının sekseninci kilometresinde ayrılıyor. Asfaltı bırakıp şoseye sapıyorsunuz. Yol ilerledikçe dikleşiyor, ilerledikçe dikleşiyor. Ama hepsi elli kilometre kadar bir şey.

Peribacalarını meydana getiren sarp arazinin bütün özellikle-

rini Ürgüp'te görmek mümkün. Şehrin ana caddesi dik mi dik bir yokuştan ibaret. Bu cadde üzerinde lüks bir turistik otel var. Daha ileride meydan gibi bir yer... Kayalara oyulmuş ilk manastırlar buradan görülebiliyor. Çünkü meydana gelince yakından gördüğümüz ve tam anlamıyla düz duvar gibi olan yamaç, Göreme'nin özelliklerini bu şehre getirmiş gibi. Göreme'nin öncüsü burası. Yerli halktan bazısı, kayalara oyulmuş bu eski manastır kalıntılarında yaşıyor.

Ürgüp'ten sonra Göreme pek yakın, altı, yedi kilometre kadar sürüyor. Bu yolun üzerinde tipik peribacaları var. Tıpkı resimlerde olduğu gibi. Araziden sivrilip yükselmiş bir taş ve üstünde, ondan tamamen ayrı başka bir taş daha. Resimlerde görmekle sahicisini görmek arasında büyük fark var. Sanki daha ilkokul sıralarından tanıdığınız bir ahbapla karşılaşmış oluyorsunuz.

Peribacalarının ve kaya manastırlarının en çok bulunduğu yer olan Göreme bir vadi içinde. Daha vadiye yaklaşırken karayollarının tehlikeli meyil işaretini görüyorsunuz. Gerçekten o kadar kısa bir mesafede vadiye iniliyor ki, yol ister istemez dimdik. Öyle ki insan: «Bu yokuşu tekrar çıkmak mümkün olur mu?» diye aklından geçiriyor.

Göreme

Göreme, başlı başına bir mahalle gibi. Büyük bir meydanın etrafına sıralanmış sarp kayalar ve bu kayalara oyulmuş kiliseler, manastırlar... Hava sıcak mı sıcak. Nefes almak bile müşkül. Arabayı çaresiz meydanın ortasındaki park yerinde, güneşin alnına park ettik. Göreme'ye gelmiştik artık, bu sıcakta yemek falan yemeden kiliseleri gezmekte acele etmeyebilirdik.

Göreme'ye giriş yolunun sağındaki kayalıklar arasında bir kır lokantası var. Sade, temiz. Öyle bir yer ki burası, yaprakların bile oynamadığı o sıcak yaz gününde, püfür püfür esiyor. Epeyce dinlendik, yemek yedik, sonra kiliseleri gezmeye başladık.

Sıcak yine bütün şiddetiyle devam ediyor. Bir kiliseden ötekine giderken güneşin altından âdeta koşarak kaçıyoruz.

Kiliselerin çeşitli adları, çeşitli hususiyetleri var. İşte karanlık kilise. Yüzyıllardan beri rengini kaybetmemiş nefis freskleriyle tanınıyor. Sonra Elmalı Kilise, Çarıklı Kilise v.s. Bunların her biri diğerinden tamamen ayrı. Ayrı kapılardan giriliyor. Her birinin içi oyum oyum. İbadet yerleri, yemek yerleri, odalar, odalar... Bazıları birkaç kat yüksekliğinde. Dışarıdan dimdik ve daracık bir merdivenle çıkılıyor katlara. Katlar, kat aralıkları hep kayaların oyulmasıyle meydana getirilmiş.

Bu vadinin daha derin kesimlerini gösteren mihmandarlar, eskiden papazların bu bölgede şaraplık üzüm yetiştirdiklerini söylediler. Zaten bugün de çevrede üzüm yetiştiriliyor.

Bütün bu kaya kiliseleri X. ilâ XIII. yüzyıllar arasında yapılmış. Söylendiğine göre, bu çevredeki kaya kilise ve manastırlarının sayısı 400'e yakınmış. Hiç şüphesiz, büyük bir rakam. Roma zorundan kaçan Hıristiyan papazlar, bu kuş uçmaz, kervan geçmez yerde yumuşak buldukları kayaları oyarak, hem barınmış, hem ibadet etmişler. Göreme'de kayalara oyulmuş büyükçe bir mahalle havası vardır. Vaktiyle papazların tünediği bu sarp kayalar, bugün bir turist cenneti halinde. Çeşit çeşit yabancı plakalı arabalar Anadolu'nun kızgın ovalarından geçerek Göreme'ye geliyor.

Kiliseleri dolaştıktan sonra, kendimizi kır lokantasının gölgeliğine dar attık. Kızgın güneşin altında dolaşmak epey terletmişti bizi. Güzel hâtıra eşyaları da satılıyordu burada. Fotoğraflar, heybeler, yün çoraplar, oradaki taşlardan yontulmuş minyatür peri bacaları...

Biraz dinlenip, alış-veriş ettikten sonra dönüş yolunu tuttuk.

Bir Asır Önce

BEBEK *Yüzyıl kadar önce Bebek koyu, pırıltılı denizi, iri, yeşil ağaçları ve ince minareli camisiyle sakin bir köşeydi. Bugün de böyledir ama, ahşap yalıların yerini modern binalar almış, sahile mükemmel bir asfalt yol yapılmıştır. Küçük Bebek'in rıhtımsız sahiline o zaman mavnalar yanaşırdı.*

AMERİKA'DA SEÇİM KAMPANYASI

Amerika'da seçim mücadelesi bir hayli heyecanlı geçer. Bu, bir asır önce de böyleydi. Adaylar halka yapmak istediklerini anlatırlardı. 1864 yılında Demokrat Parti, Gnl. McClellan'ı Cumhuriyetçi Parti de Abraham Lincoln'u aday göstermişti. Seçimi Lincoln kazandı, ama bir yıl sonraki nisan ayında öldürülünce yerine Andrew Johnson geçti. Gravür, bu seçim mitingini gösteriyor.

Yazan: Niyazi Ahmet Banoğlu
Fotoğraflar: Dikmen Diköz

İSTANBUL camileri hakkında yazılmış ilk büyük eser olan Hadîkatü'l Cevâmî Lâleli Camiinden şöyle bahseder: «Aylıkları kendi vakfından ödenir, imaret ve türbe ve, sebil ve çeşmeler, muvakkıthane ve imam ve müezzin hücreleri vardır ve etrâfında medreseler ve tekkelere imaretten aş ve ekmek tayin edilmiştir.»

Lâleli Camii, III. Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Esad Efendi'nin kızı Fıtnat Hanım:

Muallâ cami-î rânây-ı Sultan Mustafâ'dır bû beyti ile 1175 hicrî tarihini düşürmüş.

III. Mustafa'nın emri ile inşasına başlatılan cami, 1764 tarihinde tamamlanmıştır. Mimarı Mehmed Tahir, Bina Emini Osman Ağa'dır. Mamboury, Lâleli Camii için: «Herhalde Sinan'ın eserlerine muadil olmaktan uzaktır» der.

Barok üslûbunda olan Lâleli Camii, bir çok noktalarda Nuruosmaniye'ye ve kısmen de Eyüp Camiine benzer.

Mamboury, bu hususta ayrıca şu bilgiyi verir:

«Sureti umumiyede bu cami Nuruosmaniye'ye benzer. İnşaatın teferruatında Avrupa tesiri hissolunur. Her tarafta hurma ağacı ve akant yaprağı şeklinde süsü vardır, Rokoko üslûbu galiptir. Vakaa umumiyetle Türk tarzı mevcut ise de inşaatın yeni bir fikre tabi bulunduğu aşikârdır.»

Camiin merkez kubbesi 8 sütuna dayanan kemerler üstünde ve 6 yarım kubbe ile çevrili bulunmaktadır. İç avlunun 18 kubbesi 14 sütuna dayanır. Şadırvanı 8 sütunludur. İki minaresinden sol kısmındaki, camiin yapılışından 6 sene sonra ilâve edilmiştir. İç avlu hakikaten güzel ve göz alıcıdır. Avluya büyük orta kapıdan

ve daha küçük yan kapılardan girilmektedir.

BODRUM VE RİVAYETLER

Lâleli camiinin üstünde kurulu bulunduğu bodrum hakkında birçok rivayetler vardır. Camiin Bizans devrinden kalma ve ne olduğu bilinmeyen bir binanın üstünde kurulmuş olduğunu yazanlar bulunduğu gibi, bodrumun bir vazife görmek üzere yapıldığını iddia edenler ve eskiden de bir çarşı olduğu kanısında bulunanlar vardır. Geceleri, şehrin baldırıçıplak ve serserilerinin, bu karanlık izbelerde uygunsuz hallerde bulundukları, esrar çektikleri ve bu hallerin önlenmesinde güçlüklere uğranılması üzerine kapatıldığı rivayet edilir.

1957 - 1958 yılında yolun genişletilmesi üzerine duvarın geri çekilmesiyle bodrum açılmış, içi onarılmış ve bugünkü çarşı vücuda getirilmiştir. Lâleli Camiinin bir özelliği de, türbelerinde gömülü olanlardır.

202 yıllık bir mazisi olan Lâleli Camiinin özelliklerinden biri, camiin banisi III. Sultan Mustafa'nın zevcesi Âdilşah Kadınefendi'nin açık türbesidir. Türbenin bulunduğu avludaki mezarlar arasında III. Selim'in üçüncü kadını Tâb-ı Safâ ile altıncı kadını olan Hüsn-i Mâh Kadınefendiler'in mezarları var.

III. Sultan Selim ve babası III. Sultan Mustafa'nın türbeleri de burada.

Padişahlar, bütün yakınlarını bir araya toplamışlar. Hepsine bir levha koymuşlar, fani dünyada isimlerini unutturmak istemişler. Fakat, hisli insan, şair ve müzisyen III. Sultan Selim'in duvara asılmış bir beyti ne kadar manalı:

Bu dünyâyâ dayânıp olma sen gaafil ki İlhâmî
Sanâ dâ bâki kalmaz çünki bû bir çerh-ı devrândır.

CAMİİN BUGÜNKÜ HALİ

55'i içerde, 15'i cadde üzerinde muazzam bir çarşının üstüne oturmuş bulunan camiin, büyük kapısından avluya giriyoruz. Burası padişahların girdikleri büyük kapıdır. Tam karşımızda, ileride, yalnız padişahlara açılan hunkâr mahfili yolu var. Her camide olduğu gibi, Lâleli Camiinde de hunkâr mahfili camiin diğer kısımlarına nazaran özellikler taşımaktadır. Kurnalı abdest yeri, kanatlı kapılarla açılan geniş bir tuvalet kısmı, sonra gene kısa bir koridor ve etrafı parmaklıklarla çevrili hunkâr mahfili.

III. Mustafa'nın kim bilir kaç defa namaza geldiği hunkâr mahfilinin, kafesi

Lâleli Camiinin Ordu Caddesine bakan sebili.

Lâleli Camiinin köşebaşındaki cümle kapısı.

yer yer parçalanmış. Hunkârın osmanlı tahtında oturup «Cihangir» takma adı ile yazdığı manzumeler ise, takma ad ile tam aksi anlamda, mütevazi...

Yâ Râb beni bû mesned-i vâlâya getirdin
Envâ-ı inâyâtını kıldın bana ihsân.
Ol Şâh-i Resül Fahr-i Cihân aşkına Yâ Râb
Ni'metlerinin şükrüne dê kıl beni şâyân
Ettin fukarâ kullarını bâna emânet
Bû hıdmetin ikmâlini kıl bendene ihsân.

Lâleli Camiinin bitişiğindeki Taşhan camiinin medresesi imiş... Satılmış, şimdi baştanbaşa imalâthane. Medrese talebeleri, bu binanın altındaki gizli bir yoldan, camiin altına gelir, oradan da cemaat yerine girerlermiş. Camiin yanında bir de mumhane var. Bu binada sade Lâleli Camii'nin değil, pek çok camiin mumları dökülürmüş. Camiin içinde, mihrabın iki tarafında göreceğimiz üç metre uzunluğunda, bir metre kutrundaki mumlar da burada dökülmüş olacak. Bu iki mum yakında müzeye kaldırılacaktır. İstanbul'da, belki birkaç tane benzeri kalmıştır.

CAMİİN İÇİ

Gene camiin vakfından iken türlü işlerde kullanılan, restore edildikten sonra şimdi boş duran aşevi, başmüezzinin oturduğu bina, türbelerin civarındaki binalar da camiin müştemilâtındandır.

Camiin içi, rengârenk mermerle bezenmiş... Bu güzellikten kayan gözler, renkli camlara takılıyor. Mihrab siyah mermerden yekpare. Camideki meşhur topuzlu kandilin tarihî bir eser olduğu belli. Kıymetli olduğu, Vakıflar idaresi mensupları tarafından da söylenmiş, yeni kurulmakta bulunan Vakıflar müzesine kaldırılması düşünülmüş... Kandiller arasında göze çarpan yuvarlak, kıymetli taşlarla işlenmiş topuzların mahiyeti de kat'î olarak bilinmemekte imiş, fakat taşlarının kıymetli olduğu sanılıyormuş.

Duvarlardaki yazı levhaları arasında bir tanesi fazla göze çarpıyor. Çerçevesi yeni, fakat (Allah) yazısı hakkında levhanın altında şu bilgi verilmektedir: «Mekke-i Mükerreme'de Beytullah'ın sütre-i şerîfinden çıkarılmıştır.»

Kapalı duvarların arkasından çıkan ziyaretçi III. Mustafa ve III. Selim'in türbeleri önünden Lâleli Caddesi'ne yürürken, dünya ile âhıret kapılarını bir arada görür gibi oluyor. Dünya dağdağası ile kaynaşan cadde ve sürdüğü saltanata doyamadan göçen padişahlar.

III. Mustafa tarafından yaptırılan Lâleli Camii

Kıbrıslı Rumları Nasıl Koruduk

Yazan: Sadi Borak

Yaktiyle Kıbrıs, Akdeniz'e sefer yapan Türk ticaret gemilerini soyan korsanların üssü haline gelmişti. Türkler bu yüzden çok zarar görüyordu.

İmparatorluğu besleyen, deniz yolunu daimî tehdit altında bulunduran bu korsanlık hareketlerine nihayet verilmesi için II. Sultan Selim bir çok uyarmalarda bulunmuş, fakat bu uyarmalar imparatorluğun za'fı sanıldığından korsanlık hareketlerine büsbütün şiddet verilmişti.

Bu yüzden 1570 yılında sefer açılmış ve 1571'de Kıbrıs fethedilmiştir. Kıbrıs fethedildikten sonra gerek korsanlara, gerek bu korsanlara yataklık eden yerli halka asla kötü muamele edilmemiştir.

İkinci Sultan Selim, Kıbrıs fethedildikten sonra yerli halka, yani Rumlar'a şefkat ve adaletle muamele edilmesi hakkında bir çok fermanlar çıkarmıştır. Bu fermanlar çok dikkate değer idarî hükümleri de içine almaktadır.

Şurasını da belirtelim ki, savaş esnasında esir düşen Türkler'e, savaş kurallarıyle bağdaşamayacak şekilde çok kötü muamele edilmiş, zulüm ve cefada bulunulmuştu.

Yeniçeri ve sipahîlerin, intikam duygularına kapılarak, Kıbrıs halkına mukabele etmesi ihtimalini düşünen II. Sultan Selim, 23 Recep 979 (1571) tarihinde Kıbrıs beylerbeyisine, kadısına ve defterdarına sadeleştirerek sunduğumuz şu fermanı göndermiştir:

«Orada senin emrinde olan bölük halkının, Kıbrıs kızlarını ve oğlanlarını tutup: 'Lefkoşe fethinde esirimdin; kaçmıştın' diye yanlarına almak istedikleri duyulmaktadır. Bu hareket benim iradelerime muhaliftir. Bu gibi dâvalara bakılmaması, men olunması için Kıbrıs beylerbeyisine ve kadısına emir gönderilmiştir. İmdi, bu gibi hareketler tekerrür ederse, senin beceriksizliğinden doğacaktır. Bu irademi alır almaz seninle olan bölük taifesini muhkem zaptedesin; emrime muhalif hareket ettirmeyesin.

«Kıbrıs beylerbeyisi münasip gördüğü yerlerde ada halkının ekin ekmesine, ticaretine devam eylemesine müsaade edecektir. Adada Rum taifesinin daima işlerinde, güçlerinde, ticaretlerinde serbest olmalarını temin eyliyesin. Bu tenbihten sonra Kıbrıs halkına kötü muamele edenleri, onları muhafazaya memur olanların hizmetlerinde kusur edenleri isim ve resimleriyle arzedesin.»

YERLİ HALKI KORUYUN

23 Zilhicce 979 (1571) tarihli ve gene Kıbrıs beylerbeyisine ve kadısına ve defterdarına gönderilen diğer bir fermanın sadeleştirilmiş metni şöyledir:

«Kıbrıs adası benim kahir kuvvetimle fetholunmuş bir memlekettir. Yerli halk, savaşlar dolayısıyle zaafa uğramıştır. Onun için ada halkına zulüm olunmayıp adalet olunmalıdır. Şer-i şerîfin icrasında, vergilerin tahsilinde, sair hallerde ve dâvalarında yerli halk himaye ve sıyanet olunacak, onlara kuvvet verilecektir.

«Memleket ve vilâyetin, eski hali gibi mamur ve şenlikli olması lâzımdır. Bu bâbta her biriniz bizzat mukayyet olacaksınız.

Taife-i reâya (gayri müslim tebaa) ki, bize Allah'ın vediasıdır. Onları himaye ve sıyanet eyleyüp, kimseye zulüm ve teaddi ettirmiyesiniz.

Şer'î hükümleri yerine getirirken, vergi tahsil ederken adaletle hareket olunup reâya'ya tefrika verir hususlardan kaçınınız ki, reâya, benim âdil hükümdarlığım zamanında her biri rahat ve huzur içinde işlerine baksın.

Adanın eski hali gibi mamur ve yerli halkının da refah ve güven içinde olması benim baş arzumdur. Bu hususta gereği gibi mukayyet olup adayı her veçhile şenlendirip, mamur ve âbâdân olması bâbında dakika fevt eylemeyesiniz. Şöyle ki, yerli halka zulüm olunur, ağır vergiler konur, aralarına fit sokulduğu duyulursa beyan olunacak özrünüzün kabul olunmak ihtimali yoktur. Ona göre gaflet eylemeyesiniz.»

«REÂYA ADADAN NEFRET ETMESİN!.»

Bu konuda ısdar edilen üçüncü ferman da, yerli Rum halkının malları, meskenleri ve topraklarıyla ilgilidir ve harikulâde bir adalet örneği vermektedir. 981 (1573) yılında ısdar edilen bu fermanı da sadeleştirerek sunuyoruz:

Kıbrıs Beylerbeyisine ve Defterdarına hüküm ki:

«Halen kul taifesinden ve gayrıdan bazı kimselerin reâya yerlerini satın aldığı, reâya ise bunları değer bahasıyla satın almak istediği halde ziyade baha talep edildiği, bu yüzden reâyanın yer almakta müşkülâta uğradığı duyulmuştur.

«Memleket ve vilâyetin mamur olması, reâya'nın gelip yerleşmesi, ziraat ve ticaret etmesiyledir. O gibi satın alınmış reâya yerlerini almağa talip olanlara ne bahaya almışsa ol baha ile reâya'ya satmasını emrediyorum.

«Bu hususta mukayyet olup reâya değer bahasıyla yer almak murad ederse, değerinden ziyadesine almayalar; ziyade baha talep ettirmiyesin.

«Amma aslından ziyade eden nesne için dahi küllî baha talep ettirmeyüp ol hal ile satın almak murad edenler, değer bahasıyla alıversin.

«Reâya'yı yerleştirip ziraat ettirip koruyasın. Memlekete yararlı olan yerlerde şimdiye kadar kul taifesinin ve gayrının ellerinde olan yerleri reâya'ya aldırmamak için değer bahasından ziyade bir şey yaptırmayasın.

«Velhasıl memleket ve vilâyetin mamur olması reâya iledir.

«Ona göre mukayyet olup reâyayı adadan nefret ettirmeyesin.

Adanın her gün biraz daha mamur olması ve şenlenmesi neyi gerektiriyorsa, anı eyleyesin...»

■

Evet, bu korsanlar yuvasında ve korsanlara yataklık edenlere böylece adalet tevzi ettik. Yerli halkın en küçük bir zorlamaya maruz kalmasına meydan bırakmadık. Ellerinden satın alınan mesken ve arazilerini; aynı bedelle iade ettirdik, ağır vergilerle geçim zorluğuna sokmadık. Her hangi anlaşmazlıkla mahkeme hükümlerinin adaletine en küçük bir gölge düşürmedik.

Garbî Anadolu'yu nasıl baştanbaşa yaktıkları, sivil halkı nasıl topyekûn katlettikleri; Kıbrıs Türkleri'ni zulümle, işkence ile ve ellerinden topraklarını alarak nasıl muhacerete zorladıkları malûm. Siyasetlerinin baş amacı bu. Türk düşmanlığını, bir millî vasiyet halinde çocuklarına daha okula başladıkları günden itibaren telkin etmek!

Gelecek Sayımızda :

★ Tarih boyunca işkence

★ **Meşrutiyet'te tiyatro toplulukları**

★ Ortodoksluk ve Türkler

★ **Gaip ufukların ötesinde bir ülke: Bhutan**

Ölümünün 410. Yıldönümü Münasebetiyle

Türk Edebiyatında Lirik Şiirin Timsali

Fuzûlî

Yazan: Doç. Dr. Faruk K. Timurtaş

ÖLÜMÜNÜN 410. yıldönümünde aziz hâtırasını derin saygılarla andığımız Fuzûlî, Türk edebiyatının en önde gelen simalarındandır. En büyük lirik şairimiz olarak kabul edilen kudretli sanatkâr, yalnız Türkiye Türkleri'nce değil, bütün Türklük âlemince sevilmiş ve çok geniş şöhret kazanmış bir şahsiyettir.

Fuzûlî XVI. asırda Irak'ta yaşamıştır. Kafkas veya İran Azerbaycan'ından olmadığı halde, kullandığı edebî lehçe dolayısıyle Türk Âzerî edebiyatı içinde mütalâa edilen şaire; yaşadığı yer, şöhret ve tesirinin en çok yayıldığı saha göz önünde tutulduğu takdirde, Osmanlı edebiyatı çerçevesinde yer verilmesi daha uygun olur.

Edebiyatımızın en sevilmiş ve tanınmış, eserleri en çok okunmuş bir şairi olmasına rağmen, Fuzûlî'nin hayatı hakkında bilinenler pek yertersizdir. Ne zaman ve nerede doğduğu kesin olarak belli değildir. Asıl adının Mehmed, baba adının Süleyman olduğu tespit edilen şairin 1490-1495 yılları arasında Kerbelâ'da veya Hille'de doğduğu tahmin edilmektedir.

Fuzûlî, soyca Türkmen olup, Oğuz Türkleri'nin Bozok kolunun Bayat boyuna mensuptur. Onu Rıza Tevfik'in Fars, Krimskiy ve Cl. Huart gibi yabancı bilginlerin Kürt asıllı olarak göstermeleri tamamiyle yanlıştır. Fuzûlî Türk soyundan geldiğini ve ana dilinin Türkçe olduğunu Farsça Divanı önsözünde ve Türkçe bir kıt'asında çok açık şekilde beyan etmektedir.

Fuzûlî'nin çocukluk ve gençlik çağlarına ait hemen hemen hiçbir bilgi mevcut değildir. Babasının Hille müftüsü olduğu hususu, bir rivayetten ileriye gidemediği gibi; Rahmetullah adlı bir hocadan Arapça, meşhur Âzerî şairi Habîbî'den edebî ilimler tahsil ettiği, hocası Rahmetullah'ın kızını sevip onunla evlendiği hakkında bazı kitaplarda zikredilen hususlar da hep rivayetten ibarettir. Tarihî kaynaklarda ve vesikalarda bunlara dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır.

İLİMSİZ ŞİİR, TEMELSİZ DUVARA BENZER

Fuzûlî'nin hangi şehirde ve kimlerden ders aldığı bilinmemekle beraber, çok iyi ve muntazam bir tahsil gördüğü, devrinin bütün ilimlerini mükemmel şekilde öğrendiği aşikârdır. Dinî ve edebî ilimlerden başka, hikmet, hendese ve tıp gibi ilimleri de elde etmiş bulunan şair, Farsça divanının önsözünde, «bütün ilim ve

XVI. yüzyılın bugün meşhur olmayan şairlerinden Hâfız'ın, âşık Çelebi tezkeresindeki minyatürü.

حافظ عجم اسمی محمد باباسی

fenleri nefsinde toplamış» olduğunu söylemektedir. Aklî ve naklî ilimlerin hepsini öğrenmiş olan Fuzûlî, «ilimsiz şiir esâsı yok duvar gibi olur» kanaatini taşımıştır.

Arap ve Fars dil ve edebiyatlarını da mükemmel bilen Fuzûlî, bu dillerde de şiirler yazmıştır.

Fuzûlî'nin çocukluk yıllarında Irak, Akkoyunlu Türk devletinin hakimiyetindeydi. İran'da Safevî saltanatını kuran Şah İsmail'in Bağdad'ı 1508 yılında ele geçirmesi ile, ülke Safevîler'e tâbi oldu. Fuzûlî'nin ilk gençlik yıllarını yaşadığı bu tarihlerde ne ile meşgul olduğu belli değildir. Herhangi bir vazifede çalıştığı tespit edilemeyen şairin, kendi köşesinde ilim ve şiir ile uğraştığı kabul edilebilir. Safevîler'in 26 yıl süren hakimiyetleri devrinde, Bağdad valilerinden İbrahim Han ile münasebet kurduğu, onun himaye ve yardımını gördüğü anlaşılmaktadır. Fuzûlî bu devirde, Şah İsmail'i öven Beng-ü Bâde isimli eserini yazmış ve eseri ona ithaf etmiştir. Safevîler'in son Bağdad valisi Mehmed Han Tekelü için de kasidesi vardır.

Bağdad'ın 1534 yılında Osmanlı Türkleri'nin hakimiyeti altına girdiğini görüyoruz. Fuzûlî bu münasebetle tanzim ettiği kasidede Kanunî Sultan Süleyman'ı metheder ve fetih için «geldi burc'î evliyâyâ pâdşâh-ı nâmdâr» mısraını ebced hesabiyle tarih düşürür. Kanunî için nazm ettiği birkaç kasideden başka, sadrâzam, kazasker ve nişancı gibi Osmanlı ricali için de medhiyeler yazan Fuzûlî; o zamanın âdetince orduda bulunan Haylî ve Taşlıcalı Yahyâ gibi meşhur şairlerle de tanışıp, görüşmüştür.

«Selâm verdim rüşvet değildir deyu...»

Yazdığı kasideler dolayısıyle câizeler elde eden Fuzûlî, büyük himayelere mazhar olamamış, kendisine ancak «evkaf zevâidi» nden yevmiye dokuz akça bağlanabilmiştir. Fakat, onun evkaf vâridâtının fazlasından verilmek şartıyle tâyin edilen bir günde dokuz akça dirliği alması kolay olmamıştır. «Berât-ı Hümâyûn» u gösterdiği evkaf memurları, «Zevâiddir, husûlü mümkün olmaz» diye bunu vermemişlerdir. Bunun üzerine Fuzûlî, Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebi'ye «Selâm verdim, rüşvet değildir diye almadılar» sözleriyle başlayan meşhur şikâyetnâmesini göndermiştir.

Fuzûlî, Şîî Safevîler devrinde de, Sünnî Osmanlılar zamanında da lâyık olduğu takdir, iltifat, itibar, alâka, hürmet, yardım ve yakınlığı görememiştir. Değerine uygun bir yaşayışa, huzur ve refaha erişemeyen şair, bu durumdan birçok eserlerinde şikâyet etmiştir. Fakat o, şiirlerinde anlattığı derecede fakir bir kimse değildi. Sefalet içinde, perişan bir halde yaşamış olması bahis konusu olamaz. Şairin şikâyetleri değerinin lâyıkıyle takdir edilememesinden, gerektiği gibi tanınmamasından ileri gelmektedir. Sanatkâr ruhunun tatmin olunamaması, yeis ve ıstırabının mübalâğalı şekilde eserlerine aksetmesine sebep olmuştur.

Fuzûlî, Osmanlı şairlerinin arzusu ile Bağdad fethinden sonra yazmaya başladığı Leylâ ile Mecnun adlı mesnevîsini, 1535 yılında bitirir ve Bağdad valisi Üveys Paşa'ya ithaf eder. Şair, Üveys (Veys) Paşa ve daha sonraki valilerden Ayas ve Mehmed Paşalar'ın himayesini görmüştür. Bunlar ve bazı kadınlar için de kasideler yazmıştır. Fuzûlî'nin en verimli devresi, Osmanlı hâkimiyetindeki devirdir. Belli başlı eserlerini bu zamanda meydana getirmiştir.

Fuzûlî'nin hayatının son devresi de, öbür devreleri gibi karanlıktır. Bu hususta fazla bir bilgiye sahip bulunmamaktayız. Şair bütün hayatını Bağdad, Hille, Necef ve Kerbelâ çevresinde geçirmiştir. Onun Irak dışına çıkmadığı anlaşılmaktadır. Türkçe divanının önsözünde «Mensşe ve mevlidüm Irak-ı Arab olup tamâmî-i ömrümde gayri memleketlere seyâhat kılmadığıma» demektedir. Fakat, muhitinde değeri ölçüsünde itibar bulamayan, arzu ettiği huzur ve refaha erişemeyen, istediği gelişme imkânlarını elde edemeyen büyük şairin; İstanbul'daki ileri gelen meslektaşlarının müreffeh durumunu düşünerek, zaman zaman buraya gelmek niyeti taşıdığı görülüyor. Fuzûlî, bu hasret ve iştiyakını

Fuzûlî ister isen izdiyâd-ı rütbe-i fazl
Diyâr-ı Rûm'u gözet terk-i hâk-i Bağdâd et

★

Fuzûlî eyledi âheng-i ayş-hâne-i Rûm
Esîr-i mihnet-i Bağdâd gördüğün gönlüm.

gibi beyitlerle ifade etmiştir.

Ömrünü Bağdad ve civarındaki şehirlerde geçirmiş olan Fuzûlî'nin hangi tarihlerde, hangi şehirlerde bulunduğunu tespit etmek imkânsızdır. Daha çok Bağdad ve Kerbelâ'da ikamet etmiş olan şairin, bir ara Hille'de de oturduğu Farsça bir kıt'adan anlaşılmaktadır.

Kerbelâ'da doğan ve hayatının büyük kısmını orada ve Bağdad'da geçiren Fuzûlî'nin ömrünün son yıllarında nerede bulunduğu ve nasıl yaşadığı bilinmemektedir. Bu tarihlerdeki Bağdad valileri için kaside yazmayan şirin, ömrünün son yıllarını Kerbelâ'da geçirdiği sanılmaktadır.

Fuzûlî, 1556 yılında Irak'ta hüküm sü-

Fuzûlî'nin Bağdad'taki türbesi.

ren tâun (vebâ) salgını sırasında bu hastalıktan vefat etmiştir. Ebced hesabiyle hicrî 963 (m. 1556) tarihine tekabül eden **«Geçdi Fuzûlî»** («Göçdü Fuzûlî» diye de okunmuştur) cümlesi, ölüm yılını göstermektedir. Fakat, şâirin nerede öldüğü ve mezarının nerede bulunduğu, kesin olarak belli değildir. Bazı kaynaklarda Bağdad'da vefat ettiği kaydedilmekle beraber, mezarı Bağdad'da değildir. Kerbelâ'da medfun olduğu kabul edilmektedir. Belki de Bağdad'da ölmüş, Kerbelâ'ya defnedilmiştir. Onun Hille'de gömülü olduğu hakkında da rivayetler vardır. Fakat, eskiden beri devam edegelmekte olan rivayet ve gelenek, mezarının Kerbelâ'da olduğu merkezindedir. Gerçekten de bugün Kerbelâ'da Fuzûlî'ye isnad edilen bir mezar bulunmaktadır. Türbe bir Bektaşi tekyesi içindedir. Mahallî rivayet ve geleneğe göre, tekyeyi Fuzûlî'nin çağdaşı olan Abdülmü'min Dede adlı bir şeyh kurmuş, ona intisap eden ve tekyenin «çirağ-sûz» u olan şair, vefat edince şeyhin yanına gömülmüştür. Fakat, bu rivayet hiç bir tarihî vesikaya dayanmamaktadır. Fuzûlî'nin Bektaşi olduğu hakkında herhangi bir tarihî delil bulunmadığı gibi, orada medfûn olduğu hususunda da, hiçbir çağdaş kayıt mevcut değildir. Bu rivayetin Kerbelâ'da tekye kuran Bektaşiler tarafından çıkarıldığı ileri sürülebilir. Bugün bakımsız halde olan Fuzûlî türbesinin, bir kabir değil, bir makam olduğunu kabul etmek daha uygun olacaktır. Ayni şekilde Yunus Emre'nin de muhtelif yerlerde makamları bulunduğunu gözden uzak tutmamak gerekir.

FUZÛLÎ'NİN OĞLU

Fuzûlî'nin ailesinden sadece Fazlî adlı oğlu bilinmektedir. Muammâ sanatında ve tarih söylemekte kudret sahibi olduğu kaydedilen Fazlî, orta derecede bir şairdir. Netekim o devir şairlerinden birinin Farsça bir kıt'asında şöyle denmektedir: «Hille'de şimdi iki şâir var: Fazlî oğul, Fuzûlî peder. Fakat, dünyanın bütün işleri aksinedir: Baba fazlî, oğul fuzûlî». Ne zaman vefat ettiği bilinmeyen Fazlî'nin Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri vardır.

Fuzûlî'yle ilgili birçok hususlar gibi, onun mezhebi hakkında da kesin bir hükümde bulunmak mümkün değildir. Bu mesele, vaktiyle büyük münakaşalara sebep olmuştur. Son olarak varılan netice, onun şîî olduğunu göstermektedir. Mamafih eserlerinde bu konuda açık deliller bulunmamaktadır. Dört halifeyi öven, İmam-ı A'zam'dan saygıyle bahseden Fuzûlî'de aşırı bir Âl-i Abâ sevgisi görülmektedir. Fakat onun şîîliğini asıl ortaya koyan delil, Matla'-ül-İtikad adlı eseridir. Buna göre onun mezhebi «İmâmiyye-i İsnâ Aşeriyye» dir. Yalnız, on iki imamı kabul ve tasdik eden şair, müfrit bir şîî değildir. Şîîliğin Sünnîliğe en yakın kolu olan «mufaddile» den olduğu anlaşılmaktadır. Esasen Fuzûlî gibi kemâl sâ-

Fuzûlî zamanında Türkiye hâkanı olan Kanunî Sultan Süleyman (solda), Fuzûlî'nin yaşadığı XVI. yüzyılın büyük şairlerinden Hayâlî (sağda).

hibi yüksek bir şahsiyet, mezhep mücadelesi içerisine düşemezdi. O, bu gibi basit meselelerin üzerindeydi.

Tasavvuf neşvesinden nasîbedar olan ve temayülleri itibariyle tasavvuf ehli olduğu sezilen Fuzûlî'nin tarikat ehli olup olmadığı, maddeten ve fiilen bir tarikata intisap edip etmediği belli değildir. Bektaşiler'in ona sahip çıkması kat'î bir delil ve vesikaya istinad etmemektedir. Bu husus bir yakıştırmadan ileriye gidemiyor.

NEDEN FUZÛLÎ MAHLÂSINI SEÇTİ

Divan şairlerimizin, şiirlerinde kendi asıl adları yerine birer mahlâs kullandıkları mâlûmdur. Asıl adı Mehmed olan şairimiz de, bu geleneğe uyarak «Fuzûlî» mahlâsını seçmiştir. Fuzûlî'nin lûgat mânası «boşboğaz, mânasız işlerle uğraşan, kendisini ilgilendirmeyen işlere karışan, kendisine düşmeyen sözler söyleyen, arsız, boş, lüzumsuz, yersiz, faydasız, boşuna, fazla, haksız» demektir. Kelime halk diline «fodul» şeklinde girmiştir. Fuzûlî'nin böyle bir mahlâs kullanmış olması garip karşılanabilir. Büyük şair bu hususu Farsça Divanı önsözünde şöyle izah etmektedir:

«Bir mahlâs almam gerekiyordu. Şiire yeni başladığım zaman günlerce mahlâs almak üzerinde düşündüm. Bir müddet sonra bir ortak çıktığı için başka bir mahlâs alıyordum. Sonunda, benden önce gelen şairlerin mahlâslarından önce mânalarını kaptıklarını anladım. Düşündüm ki: Eğer nazma intisapta ortak bir mahlâs seçer de mağlûp olursam, bana yazık olur; galip gelirsem, mahlâs ortağına zulm olur. Bundan dolayı, iltibası ortadan kaldırmak için Fuzûlî mahlâsını seçtim. Bu lâkabı kimsenin makbul tutmayacağını bildiğim için ortaklık endişesinden kurtuldum. Doğrusu, bu lâkapla ortaklıktan hasıl olacak incinme kapılarını kendime kapadım; intikal ve ihtilâl dağdağasından kurtuldum.

«Gerçekten de böyle takallüs etmem ve bu lâkabı almam, birkaç bakımdan arzuma ve davama uygun düştü. Önce, zamanımızın yegânesi olmak isterdim, bu husus, bu mahlâsla gerçekleşti ve ferdi-

yetinin eteği ortaklık fitnesinden kurtuldu. Sonra, ben Allah'ın inayetiyle bütün ilim ve fenleri nefsinde toplamış bir kimse olduğumdan bu mazmûna mutazammın mahlâs buldum. Çünkü lûgatte Fuzûl, ulûm ve fünûn vezninde «fazl» ın cem'idir. Ayrıca, Fuzûlî'nin halk dilinde öteki mânası «hilâf-ı edeb» tir. Bundan daha üstün hilâf-ı edeb ne olabilir ki: Ben yüksek değerli bilginlerle muaşerette bulunduğum, merhametli sultanların himaye ve terbiyesinde yetişmediğim ve muhtelif memleketlere seyahatten nefret ettiğim halde, daima aklî mübâhaselerde hâkimlerin çeşitli hükümlerine itiraz eder, naklî meselelerde fakirler arasındaki ihtilâfın asıllarını ayırma arzusunda bulunur, edebî ilimlerde her ilmin büyük üstadları ile «hüsn-i ibâre» mübâhasesine, üslûp ve edâ güzelliği münakaşasına girişirim. Her ne kadar bu hareket fodulluğun, hadnâşinaslığın kemâlini gösterirse de, Fuzûlî (âlim ve fâzıl) olmanın kemâline de nişânedir.»

ESERLERİ

1. Türkçe Divan

Fuzûlî'nin en tanınmış eseridir. Divan orta hacimdedir. Pek çok yazma nüshası mevcuttur. Eski harflerle birkaç kere basıldığı gibi, son zamanlarda Ali Nihad Tarlan, Hâmid Araslı, Abdülbaki Gölpınarlı, Kenan Akyüz ve arkadaşları tarafından tenkitli metinleri neşredilmiştir.

2. Farsça Divan

Fuzûlî'nin Farsça şiirleri, Türkçe şiirleri kadar kuvvetli değildir. Farsça divanın müteaddid yazma nüshaları vardır. Ali Nihad Tarlan tarafından Türkçe'ye tercümesi, Hasibe Mazıoğlu tarafından metnin aslı yayınlanmıştır.

3. Arapça Divan

Tam olmayan, sadece kasidelerden meydana gelen eserin bir nüshası Leningrad Kütüphanesi'ndeki külliyat içerisindedir. Eserin başka nüshası ele geçirilememiştir. Fuzûlî'nin Arapça şiirleri fazla bir edebî değer taşımamaktadır.

4. Leylâ ve Mecnun

Fuzûlî'nin çok güzel ve sanat değeri çok üstün eseridir. Bir aşk hikâyesidir. Mesnevî şekliyle yazılmıştır. Bu mevzu'u Fuzûlî'den önce ve sonra birçok Fars ve Türk şairi işlemekle beraber, pek az kimse onun kadar kudret gösterebilmiştir.

Leylâ ve Mecnun'un pek çok yazma nüshası vardır. Eski harflerle birkaç kere basıldığı gibi, Necmeddin Halil Onan tarafından yeni harflerle de neşredilmiştir. Ali Nihad Tarlan'ın İslâm edebiyatında Leylâ ve Mecnun doktora tezinde, Fuzûlî'nin eseri üzerinde de durulmaktadır.

5. Beng-ü Bâde

Şah İsmâil'e ithaf edilen bu küçük mesnevî, esrar ile şarap arasındaki münazarayı hikâye eder. Şairin ilk gençlik yıllarına ait olan eserde esrar II. Bâyezid'i, şarap Şah İsmail'i temsil etmektedir. Beng-ü Bâde külliyat içerisinde basılmıştır.

6. Hadîkat - üs - Süedâ

Fuzûlî'nin çok meşhur eserlerindendir. Kerbelâ faciasına dair mersiyedir. Bir «maktel-i Hüseyin» olan eser, İranlı Hüseyin Vâız Kâşifî'nin Ravzat-üs-şühedâ adlı eseri örnek tutularak yazılmıştır; yer yer manzum parçalar da ihtiva etmektedir. Muhtelif nüshaları mevcut olduğu gibi, basılmıştır da.

7. Şikâyetnâme

Nişancı Celâl - zâde Mustafa Çelebî'ye yazılmış küçük bir mektuptur. Vakıf idaresindeki yolsuzluğu dile getiren mektup, nüktedanlığın ve hicvin çok güzel ve çok kudretli bir örneğidir. Bir müddet önce Abdülkadir Karahan tarafından yeni harflerle de yayınlanmıştır.

8. Heft Câm

Külliyât'ta «Sâki - nâme» adıyle yer alan bu küçük mesnevî, tasavvufî mahiyettedir, yedi kısımdır. Her kısımda bir musikî âleti ile münâzara verilmiştir.

9. Rind-ü Zâhid

Farsça, küçük mensur bir eserdir, münâzara tarzındadır. Türkçe'ye tercüme edilmiş ve vaktiyle basılmıştır.

10. Hüsn-ü Aşk

Sıhhat-u Maraz ve Rûh - nâme adları ile de tanınan Farsça, mensûr küçük bir eserdir. Tasavvufî ve tıbbî mâhiyettedir. Birkaç kere Türkçe'ye çevrilmiştir. Son defa Abdülbaki Gülpınarlı tarafından tercüme ve neşredilmiştir.

11. Hadîs-i Erba'în tercümesi

Câmî'nin ayni addaki eserinden, manzum olarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Muhtelif yazmaları vardır.

12. Matla' - ül - İtikad

Fuzûlî'nin şîî (İmamiyye-i İsna Aşere) mezhebinden olduğunu gösteren kelâma dair bir risaledir. Leningrad'daki külliyat içerisindedir.

13. Risâle-i Muamma

Küçük bir risaledir, birkaç yazması mevcuttur.

14. Enîs - ül - Kalb

Farsça yazılmış hissî bir kasidedir. Türkçe tercümesiyle beraber Cafer Erkılıç tarafından yayınlanmıştır.

15. Mektuplar

Fuzûlî'nin Şikâyet - nâme'sinden başka

Fuzûlî'nin bir minyatürü (kapaktaki resim).

bir takım Türkçe mektupları daha vardır.

16. Şâh-u Gedâ

Sâdıkî Tezkiresi'nde Fuzûlî'nin bu isimde Türkçe bir eseri olduğu kaydedilmiş ise de, bugüne kadar ele geçmemiştir.

EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Fuzûlî, Divan edebiyatımızın en lirik, en heyecanlı, duygularını en güzel şekilde dile getirmiş şairidir. O, dıştan ziyade içeöze ehemmiyet vermiş; tasannu'a düşmemiş, samimî ve büyük bir sanatkârdır.

Fuzûlî'nin şiirlerinde de divan edebiyatının bütün özelliklerini, bililtizam kelime seçme işini, mazmûnları, her türlü lafız ve mâna sanatlarını bulmaktayız. Fakat, onda kelime oyunları ve sanatlar, Bâkîde olduğu gibi, ön planda değildir; arkada ve saklıdır, hemen fark edilemez. Bâkî'nin sanatkâr, Fuzûlî'nin ise şair tarafı üstündür. Fuzûlî, bütün bu fikrî çalışmalara, bu fikir oyunlarına rağmen insanı şaşırtacak, hayrette bırakacak derecede coşkun bir lirizm göstermiştir. İşte onun asıl ustalığı ve dehâsı buradadır.

Fuzûlî aşk ve ıstırap şairi olarak tanınmıştır. Onun aşk telâkkisi tamamıyle platoniktir. Visâlin aşkı öldürdüğüne inanır ve ondan kaçınır. Aşk derdi, onun için şifadır, ondan kurtulmak helâk olmak demektir. Şu beyitlerde bu duygular dile getirilmiştir:

Hayâliylê tesellîdir gönül meyl-î visâl etmez
Gönülden taşra bir yâr olduğun âşık hayâl etmez

Yâ Rab belây-ı aşk ile kıl âşinâ beni,
Bir dem belây-ı aşkdan etmê cüdâ beni.

Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabîb,
Kılma derman kim helâkim zehr-i dermânındadır.

Ey Fuzûlî hûb olanlardan tegaafüldür yaman,
Ger cefâ hem gelse anlardan bir ihsandır sana.

Güzeller devlet-i vaslın bulan, mağrûr olan âşık,
Neşât-î vasldâ endûh-ı hicrân olduğun bilmez.

Aşk derdiylê olur âşık mizâcî müstakîm,
Düşmenimdir dostlar bû derde dermân eyleyen

Yandırmağâ yeter hayâlin
Yoktur bana tâkat-i visâlin.

Ger ben, ben isem nesin sen ey yâr
Ver sen, sen isen neyem men-i zâr

«AŞK İMİŞ HER NE VAR ÂLEMDE...»

Beşerî, fakat platonik ve ulvî bir aşk telâkkisine sahip olan Fuzûlî'de, can ile cânân biribirinden ayrı değildir; cânân can demektir:

Cânımî cânân eğer isterse minnet cânıma
Can nedir kim ânı kurbân etmeyem cânânıma

Bin can olsaydı kâş men-î dilşikestede
Tâ her biriyle bir kez olaydım fedâ sana

Cânı cânan dilemiş vermemek olmaz ey dil,

Ne nizâ eyleyelim ol ne senindir, ne benim.

Âşık oldur kim kılur cânın fidâ cânânına
Meyl-i cânân etmesin her kim ki kıymaz cânına

Yâ Rab bana cism ü cân gerekmez
Cânân yok ise cihân gerekmez.

Fuzûlî platonik ve ulvî aşktan, tasavvufî ve ilâhî aşka da yükselmiştir. Şu kıt'ada anlatılan aşk, ilâhî aşktır. Hakikate aşkla, gönülle varılmaktadır. Akıl ve ilim bizi hakikate ulaştıramamaktadır:

İlm kesbiyle pâye-î rif'at
Arzûy-î muhâl imiş ancak
Aşk imiş her ne vâr âlemde
İlm bir kıyl-ü-kaal imiş ancak.

Fuzûlî, elem ve kederin, ıstırabın, göz yaşının, hicranın şâiridir. Şu beyitte yalnızlık, ne kadar güzel anlatılmaktadır:

Ne yanar kimse banâ âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayri.

Sade ve samimî bir ifadesi olan Fuzûlî, bazen kimsenin yazamayacağı tablolar çizer ve «sehl-i mümteni'»in şâheserlerini verir:

Hâk-i pâyine yetem der ömrlerdir muttasıl
Bâşınî taştan taşâ urup gezer âvâre su.

Çekme dâmen nâz edüp üftâdelerden vehm kıl
Göklere açılmasın eller ki dâmânındadır.

Fuzûlî'nin her zaman, her yerde dilden düşmeyecek şiirleri vardır. Meselâ meşhur murabba'ındaki şu kıt'a gibi:

Değer her dem vefâsız çark yayından banâ bin ok
Kimê şerh eyleyem kim mihnet-û endûh-ü derdim çok.

Sanâ kaldî mürüvvet senden özgê hiç kimsem yok
Gözüm, cânım, efendim, sevdiğim, devletlü sultânım.

Fuzûlî yalnız kendi muhitinde ve Türkiye'de değil, İran, Azerbaycan, Kazan ve Türkistan'da da tanınmış, sevilmiş, çok büyük bir Türk şairidir. Kendisinden sonra gelen bütün şairlere tesir etmiştir. Bugün de Türk halkı onu her tarafta saygı ile anmaktadır. Türklük dünyasının bu büyük şahsiyetine gereken ilgiyi göstermeyi ihmâl etmemeliyiz. Onun adına bir heykel dikmek ve Kerbelâ'daki makamının onarılmasını sağlamak, göstereceğimiz alâkanın ilk nişaneleri olacaktır.

G a z e l

Benî candan usandırdî cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı

Kamû bîmârınâ cânân devây-î derd eder ihsân
Niçün kılmaz banâ dermân benî bîmâr sanmaz mı

Gamım pinhan tutardım ben dedîler yâre kıl rûşen
Desem ol bî-vefâ bilmem inânır mî inanmaz mı

Şeb-î hicran yanar cânım döker kan çeşm-i giryânım
Uyârır halkı efgaanım karâ bahtım uyanmaz mı

Değildim ben sanâ mâil sen etdin aklımî zâil
Banâ ta'n eyleyen gaafil senî görgeç utanmaz mı

Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîsê halka rüsvâdır
Sorun kim bû ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı

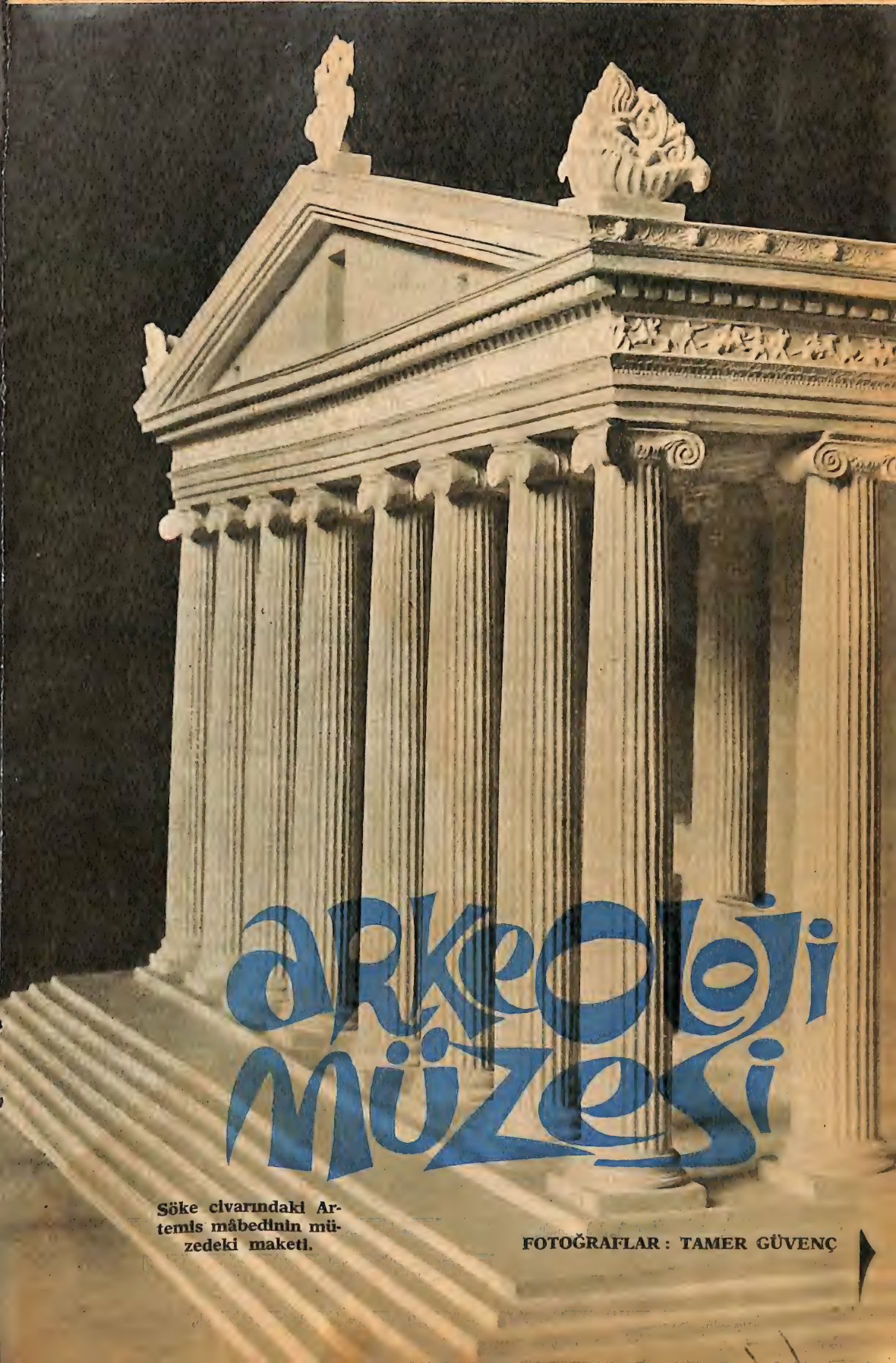

arkeoloji müzesi

Söke civarındaki Artemis mâbedinin müzedeki maketi.

FOTOĞRAFLAR : TAMER GÜVENÇ

ARKEOLOJİ Müzesi'ne ilk gittiğim günü hiç unutmam. Talebeydim daha. Gülhane Parkı'nın cümle kapısının sağındaki yokuştan çıktıktan sonra, köşeyi dönüp de, binayı gördüğüm zaman şaşırıp kalmıştım. Bir başka ülkeye gelmiştim sanki, bir Avrupa ülkesine. Karşımda ancak yabancı ülkelerde görebileceğim bir bina duruyordu. Muhteşem bir binaydı. Ama zerre kadar Türk mimarî karakteri taşımıyordu. Beni şaşırtan da binanın bu özelliği olmuştu. Bina, Türk karakteri taşımıyordu ama, üslûp itibariyle mevzuuna son derece yakışıyordu. Antik eserleri hatırlatan bir mimarî tarzı vardı.

Bu defa, müdür odasında Millî Eğitim Bakanlığı başmüfettişi Emin Oktay ve müze müdür muavini Lütfü Tuğrul ile konuşurken önce bu mevzua temas ettik. Müze binasının en büyük özelliği Türkiye'de müze olarak yapılan ilk bina olması. Bundan 75 yıl önce inşa edilen bina, maksada tam mânasıyle cevap veriyor.

MEHMED ŞERİF'İN KUYUSU

Bundan yetmiş yıl kadar önceydi. O zamanlar Türkiye'nin bir parçası olan Lübnan'ın güneyindeki Sayda'nın köylerinden birinde geniş bir arazisi olan Mehmed Şerif, günün birinde büyükçe bir kuyuya rasladı. Çok ilgi çekici bir şeydi bu. Çünkü arazisinin o kesimlerinde bir su kuyusu olmadığını biliyordu. Kuyunun çapı dört metreye yakındı. Meraklı bir insan olan Mehmed Şerif, kuyuya inmeye karar verdi. Fakat pek öyle kolay bir iniş olmayacaktı bu. Çünkü kuyunun derinliği rahat 10 metre vardı.

Mehmed Şerif, ertesi gün birkaç yakın adamı ile birlikte gerekli eşyayı alarak kuyunun bulunduğu yere gitti. Daha mart ayında oldukları için havalar pek fazla ısınmamıştı. Bu bakımdan kuyuya inme çalışmaları yorucu olmuyordu. Mehmed Şerif, birkaç saat süren bir çalışmadan sonra kuyuya inebildi.

Gözleri karanlığa alışıp da etrafına bakınca, bir anda, çocukluğunda dinlediği masallar geldi aklına. Kuyunun dört tarafında dört tane kapı vardı. Yanındaki adamlarla beraber bir süre uğraşan Mehmed Şerif, bu kapılardan birini açmayı başardı. Kapı bir odaya açılmıştı. Meşalelerin ışığında içeriye bakınca mermer bir lâhit gördü.

Mehmed Şerif, ileri görüşlü bir adamdı. Hemen kapıyı kapadı. Doğruca Sayda'ya giderek kaymakama çıktı. Kaymakam, bu ilgi çekici ihbarı vilâyete bildirdi. Suriye valisi ise durumu İstanbul'a bildirmeden önce bahsedilen yerde bir keşif yapmayı uygun bulmuştu. Vilâyet mühendisi hemen Sayda'ya gönderildi.

Mühendis ve beraberindekiler Mehmed Şerif'le birlikte kuyunun bulunduğu yere geldiler, yine hep birlikte kuyuya inildi... Evet, Mehmed Şerif'in dedikleri doğruydu. İçeride bir lâhit vardı.

Geri dönen mühendisin vakit geçirmeden hazırladığı rapor İstanbul'a gönderildi. Takvimler 24 mart 1887'yi gösteriyordu.

KAZILAR BAŞLIYOR

O sırada tanınmış ressam Osman Hamdi Bey, müze müdürü idi. O zaman, şimdiki büyük bina yoktu. Eski eserler, Çinili Köşk'te muhafaza ediliyordu. Osman Hamdi Bey 1881'de, eski müdür Dr. Dethier'nin ölmesi üzerine bu makama getirilmişti. Suriye vilâyetinden gelen raporu alınca derhal Sayda'da kazılar yapmaya karar verdi. Değerli müzeci, yapılan keşfin önemini kavramıştı.

Osman Hamdi Bey, 18 nisanda İstanbul'dan hareket etti ve 30 nisanda kazıya başladı. Bu kazı sırasında bugün bütün dünyaca tanınan paha biçilmez arkeoloji hazineleri ilk defa gün ışığına çıkarıldı. Osman Hamdi Bey, Sayda'da bir başka kuyu daha keşfetti. 7,50 metre derinliğinde ve 4 metre çapındaki bu kuyunun içinde iki oda vardı. Bunlardan güneydeki odada yapılan araştırmalar pek ümit verici olmadı, ama kuzey taraftaki odada şahane bir lâhit bulundu. Bu, kıral Tabnit'in lâhdiydi.

Bugün müze girişinin sağ ve solundaki salonlarda teşhir edilen ve her gün sayısız turistin ziyaret için koştuğu bu eşsiz arkeoloji eserlerinin en göz alıcıları İskender lâhdi, Tabnit lâhdi, Ağlayan Kadınlar lâhdi, Satrap lâhdi'dir.

Osman Hamdi Bey'in kazısı 30 hazirana kadar sürdü. Yekpare mermerden yapılma yüzlerce ton ağırlığındaki lâhitleri gömülü bulundukları yerden çıkarmak da başlı başına güç bir işti. Bunun için uzun müddet çalışarak dışarıya doğru hafif meyilli bir yol yapıldı. Sonra lâhitler kızaklara konarak sahile kadar çekildi. Sahilde Asir adlı Türk vapuru bu paha biçilmez eşyayı bekliyordu. Elde edilen değerli lâhitler büyük bir titizlikle vapura yüklendi ve İstanbul'a getirildi.

YENİ BİNA

Bu büyük arkeolojik keşif dünya ilim âleminde bir bomba tesiri yapmıştı. Bu eserleri artık Çinili Köşk'e sığdırmaya imkân yoktu. Esasen Çinili Köşk böyle bir

Cam bir mahfaza içinde saklanan meşhur İskender lâhdi.

müze için devamlı bir yer olamazdı. Bu nadide eserlerin gelmesi yeni bir müze binası yapılması işini artık kaçınılmaz hale getirmişti.

Müze binasının yapılması için Osman Hamdi Bey hemen harekete geçti. Yapılacak binanın her şeyden önce mevzuuna, taşıyacağı muhteşem eserlerin havasına uygun olması lâzımdı. Bunun için müze binasının ana çizgilerinin ve genel görünüşünün Sayda'dan getirilen şahane lâhitlerin hatlarından ilham alarak tesbit edilmesine karar verildi. Osman Hamdi Bey' in bir zevk numunesi olan bu kararının tatbik edilmesiyle de bugünkü nefis bina ortaya çıktı.

Müze Müdür Muavini Lütfü Bey:

— Yalnız, diyor o sırada şimdi gördüğünüz binanın hepsi birden yapılmadı.

— Nasıl oldu peki?

— İlk yapılışta bina sadece orta kısımdan ibaretti.

— Genişletme işi nasıl oldu ?

— Yeni eserler geldikçe genişleme ihtiyacı da hissedilmiş oldu.

— İnşaat ne zaman tamamlandı?

— 1891 yılında.

— Hamdi Bey'in buradaki müdürlüğü ne kadar sürdü acaba?

— Ölümüne kadar. Hamdi Bey, ölüm tarihi olan 1910 yılına kadar müze müdürlüğünü büyük bir dirayetle yürüttü. Onun ölümü üzerine yerine müdür muavini Halil Bey tayin edildi. Halil Edhem (Eldem) Bey, Osman Hamdi Bey'in kardeşiydi ve 1892 yılından beri de müdür muavinliği ediyordu.

Şimdiki bina iki kenarı kısa, alt kenarı çok geniş bir «u» biçiminde. Bir boydan bir boya bütün uzunluğu 180 metre. Kollarından birinin uzunluğu 40 metre kadar, diğeri daha uzun. Binanın cephesinde iki büyük giriş kapısı var. Çinili Köşk, yukarı taraftaki kapının karşısına düşüyor. Arkeoloji Müzesi binası, bu durumu ile, 500 yıllık bu tarihî binayı kucaklıyor gibi...

Müzeyi gezmek istediğimizden bahsedince Müdür Muavini Lütfü Tuğrul:

— Hangi kısmını? diye sordu.

Bir an durakladım. Sonra müzenin kaç kısımdan meydana geldiğini sordum.

— Müzemizin on kısmı vardır. Klâsik Eserler, Eski Şark Eserleri, Tablet Arşivi, İslâmî Nümizmatik, Gayr-ı İslâmî Nümizmatik, Kütüphane, Ziynet Eşyaları Salonu, Kimya Lâboratuarı, Heykeltraşlık Atölyesi ve Fotoğraf Atölyesi.

— Bunların hepsi açık mı?

— Değil efendim. Ziynet eşyaları salonu ile, eski şark eserleri kapalı.

— Ya kütüphane? Kütüphanenizin çok zengin olduğunu duymuşumdur.

— Evet kütüphanemiz çok zengindir.

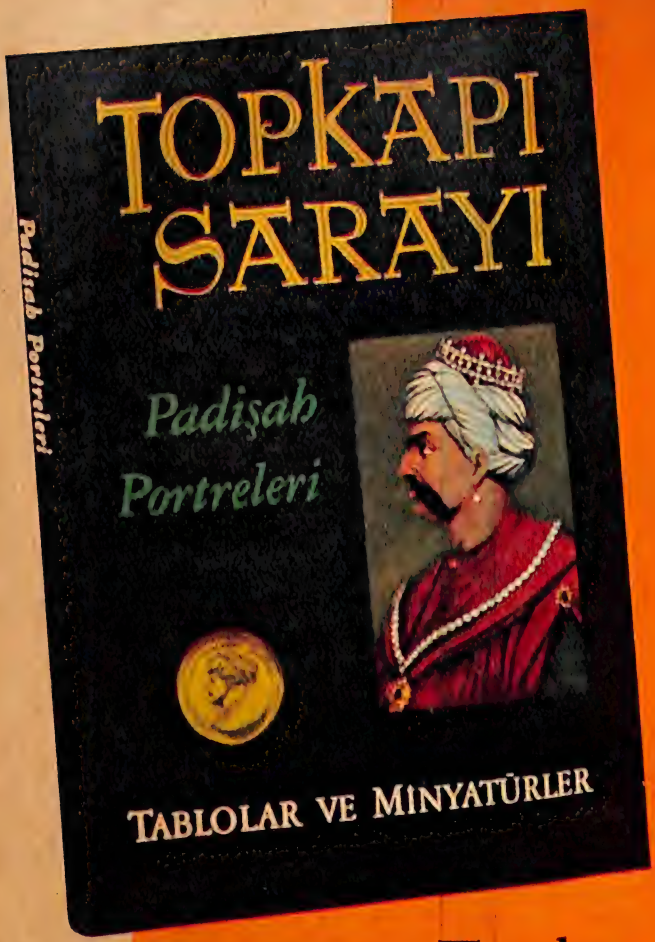

Türkiye'de Doğan Kardeş Ofset Baskı Tekniğinin Tereddütsüz En güzel Örneği

Topkapı Sarayı Padişah Portreleri

Tablolar ve Minyatürler

Bu kitap, Topkapı Sarayında bulunan ve yerli yabancı ressamlar tarafından muhtelif devirlerde yapılmış 24 tablo ve minyatürün, Doğan Kardeş Basımevinde asıllarına tamamen uygun olarak basılmış, renkli reprodüksiyonlarından mürekkeptir.

Nigâr Anafarta'nın bir ön söziyle 25 × 35 cm. boyunda, nefis kuşe bir gömlek içinde ve ciltli olan bu nefis eser sadece 1 000 nüsha olarak basılmış ve numaralanmış nadide bir eserdir.

FİATI 120 LİRA

Doğan Kardeş'ten ve Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu — Istanbul adresinden istenebilir.

fakat o da halka kapalı.

— Araştırma yapmak isteyen ilim adamları?

— Özel izin almak şartiyle faydalanabilirler.

— Şimdi, öyle anlaşılıyor ki, bütün müzeyi bir defada gezmek ve bir defada neşretmeye kalkmak olmayacak. Pek değerli bir mevzu bu çünkü.

— O halde en fazla ilgi çeken kısmını, klâsik eserleri görün.

— Çok iyi olur, bir de heykeltraşlık atölyesindeki çalışmaları görmek isterim.

Lütfü Tuğrul Bey, klâsik kısma telefon etti. Sonra da heykeltraşlık atölyesine telefon ederek randevu aldı. Çok geçmeden klâsik kısımdan Yıldız Hanım bize, müzeyi gezdirmek üzere geldi.

LÂHİTLER

Lâhitlerin bulunduğu salon (müzenin VIII. salonu) İskender Lâhdi Salonu diye anılıyor. Giriş kapısının hemen soluna rastlayan salonun boyu yirmi beş metre. Bu ferah salonda İskender Lâhdi, Ağlayan Kadınlar lâhdi ve başka birkaç küçük lâhit var.

Kim bilir daha önce kaç defa gördüğüm İskender lâhdini, yeni bir hayranlıkla seyrederken Yıldız Hanım izahat veriyor:

— Biliyorsunuz bu lâhit Büyük İskender'e ait değil.

— Peki, neden İskender lâhdi diye anılıyor ?

— Gördüğünüz bu kabartmalar İskender'in bir savaşını tasvir ediyor da ondan.

Yıldız Hanım böyle diyerek bu nefis lâhdin yüzlerinden birini gösteriyordu:

— Bakın, İskender solda. Bindiği atın göğsüne bir ok saplamış. Lâhdin bu yüzü İskender'in İranlılar'la bir muharebesini tasvir ediyor.

— Öbür yüzünde de savaş tasviri mi var?

— Hayır orada geyik ve aslan avı tasvir edilmiş. İskender o yüzde de görülüyor.

— Peki bu lâhit kime aitmiş acaba?

— Bu hususta bir çok nazariye var. Bunların hiç birinin sağlam bir esasa dayanmadığını söyleyebilirim. Yalnız İskender'e ait olmadığı muhakkaktır. Çünkü İskender Babil'de ölmüş ve cenazesi İskenderiye'ye nakledilmiştir. Lâhdin Sayda kırallarından Abdolanyme'ye ait olduğu hakkındaki faraziye üzerinde daha fazla duruluyor. Bu kıral İskender tarafından tahta çıkarılmıştı. Lâhdin bir İran satrapına ait olduğu da iddia edilmiştir.

Bu salondaki bir diğer lâhit de Ağlayan Kadınlar.

Güzellik bakımından İskender lâhdinden hiç de aşağı olmayan bu şahane eserin yüzünde yüksek kabartma kadın şekilleri var. Kadınlardan bazısı ayakta duruyor, bazısı oturmuş. Hepsinde de ağlar gibi üzgün bir ifade var.

MUMYANIN BEDDUASI

Giriş kapısının solundaki salon İskender lâhdi salonu, sağında da Tabnit lâhdi salonu var. Müzenin en göz alıcı eserlerinin bu iki salonda karşılıklı teşhir edilmesi gerçekten çok yerinde. Kapının sağındaki IX. numaralı salonda da nefis lâhitler var.

Salonda karşılaşılan ilk eser bir satrap lâhdi. Dıştan bir Yunan mâbedi biçiminde olan lâhdin bir yüzünde av tablosu, diğer yüzünde satrapı tahtında gösteren bir kabartma var. Bu yüzde satrapın karşısında dört atlı bir araba ile bir binek atı durmaktadır.

Bu salonda bir Likya lâhdi, bir de Tabnit lâhdi var. Tabnit lâhdi diğerlerinden çok değişik. Kapağı sıkı sıkı sarılmış çok iri bir mumya şeklinde. Mumyanın yüzü tamamen eski Mısırlılar'ı andırıyor. Bunun kime ait olduğunu mutlaka öğrenmek istiyorum.

— Bu lâhit ayrı ayrı zamanlarda iki kişiye ait olmuş.

— Ne gibi?

— Önce, bir Mısırlı generalin lâhdiymiş bu. Bakın şu kısımdaki hiyeroglif kitabe bu hususu gösteriyor. Bundan anladığımıza göre, lâhit önce Peneftah adında bir Mısırlı generale aitmiş. Bunun altında bir Fenike kitabesi var ki, o da Sayda kıralı Tabnit'e ait.

— O kitabe de okunmuştur şüphesiz?

— Evet. Fakat kıral Tabnit'in kitabesinde fazla bir şey yok. Daha çok mezara tecavüz edecek olanlara bir bedduadan ibaret.

— Demeyin. Demek bütün bu beddualar, yine de lâhdine dokunulmazlık sağlayamadı.

— Sade lâhdine değil, mumyalanmış cesedine de.

Yıldız Hanım böyle deyince, ister istemez biraz ilerideki mumyaya baktım. Yoksa?.

— Evet, dedi, Yıldız Hanım. Kıral Tabnit'in mumyası da o işte...

Bu, Arkeoloji Müzesi'nde teşhir edilen tek mumya. Binlerce yıllık beddua, Kıral Tabnit'in bir deri, bir kemik kalmış cesedinin teşhir edilmesini önleyememiş.

Millî Eğitim Bakanlığı başmüfettişi Emin Oktay (sağda) ve Müdür Muavini Lütfü Tuğrul arkadaşımıza bilgi veriyor.

İMPARATORLAR VE TANRILAR

Arkeoloji Müzesinin bu alt katının her salonu, birbirinden çok insanın dikkatini çekiyor. Yıldız Hanım:

— Bakın, sizi şimdi bir başka salona götüreyim, dedi.

Yürüdük. Giderken, genç müzeci rastladığımız eşya hakkında durmadan bilgi veriyor. Söylediği salona geldiğimiz zaman:

— Burası XVIII. salon, dedi. Bu salonun özelliği imparator ve tanrı heykellerini toplamış olmasında. Bakın salonun bu tarafı baştan başa Roma imparatorları heykelleriyle doludur. Öbür tarafta da tanrı heykelleri var.

İmparatorların bulunduğu kısımda azametli Hadriranus heykeli dikkati çekiyor. Sonra Augustus, Marcus Aurelius, Nero, Valentianus, Diokletianus... Çeşitli devirlerde yaşamış imparatorlar bir anda yüzyılları birbirine bağlıyor.

Aynı salonun sol bölmesinde de tanrı heykelleri var. Athena, Hermes, Poseidon, Zeus gibi tanrıları yanyana görüyorsunuz.

Yine birçok heykellerin teşhir edildiği bir salon çok ilgi çekici. Burada birkaç tane kadın heykeli var. Heykellerden birinin yüz kısmının olmayışı hemen dikkatimi çekti.

— Yazık, bu güzel heykelin yüzü yok olmuş.

— Hayır, dedi, Yıldız Hanım, onun yapılışı öyle.

— Nasıl olur?

— Heykelciliğin çok büyük önem kazandığı o devirlerde, heykeltraşlar hazır heykeller satarlardı.

— Hazır heykel mi? İyi ama hadi vücudu benzettiler diyelim, yüz ne olacak?

— İşte bu heykel, bu sorunuzun cevabını veriyor. Heykeltraşlar yaptıkları heykelin yüz kısmını gördüğünüz gibi büyücek bir oyuk halinde boş bırakırlardı. Heykel satılınca, heykeltraş, mal sahibinin başını da mermere işliyor, sonra, önceden bırakılmış boşluğa yerleştiriyordu.

— Çok değişik bir ticaret usulü.

— Evet, bakın meselâ, işte şu heykeller de aynı tipten... Dikkat ederseniz yüz kısımlarının yekpare olmadığını görürsünüz.

— Demek bunlar satılmış ve sahiplerinin başları yerleştirilmiş...

— Öyle.

MENDERES MANİSASI

Müzenin en ilgi çekici kısımlarından biri de Mimarî Eserler Salonu ile Sidemara Lâhdi Salonu. Mimarî eserler salonunda çeşitli eski eserlerin yanında nefis bir maket dikkati çekiyor. Bu maket M. Ö. II. yüzyılda yapılan Artemis mâbedini bütün haşmetiyle gözler önüne sermekte. Mâbedin gerçek büyüklüğünü göstermek için sütunlardan birinin yanına bir insan heykelciği konmuş. Mini mini kalıyor.

— İnsan yanında bu derece küçük kaldığına göre mermer sütunlar pek heybetli olmalıymış.

— Evet, bakın şurada bir parçası var.

Gösterilen tarafa baktığım zaman gerçekten dev bir sütun kaidesi gördüm.

— Nerde imiş bu tapınak?

— Menderes Manisası'nda. Şimdiki Söke civarında bir yerde.

Mâbedin çatısı sayısız mermer sütunlar üzerinde duruyor.

— Sütunların yüksekliği ne kadarmış acaba?

— 22 metre.

Dev bir tapınaktı bu. Fakat doğrusu ya, gerçek bir müze eşyası olan bu makete hayran kalmıştım.

— Kimin eseri acaba bu maket?

— Reha Arıcan'ın.

Soran gözlerle kendisine bakınca Yıldız Hanım:

— Heykeltraşlık kısmı şefi, diye açıkladık. Zaten oraya da gideceksiniz yanılmıyorsam, kendisiyle tanışırsınız.

Arkeoloji Müzesinin en ilgi çekici kısımlarından biri burası. Ziyaretçiler müzeyi gezerken burasını göremiyor. Ama buradaki titiz çalışmanın neticelerini zevkle seyrediyorlar.

HEYKELTRAŞLIK ATÖLYESİ

Atölye şefi Reha Arıcan, bizi büyük bir alâka ile karşıladı. Önce en merak ettiğim soruyu, bu atölyenin ne zamandan beri faaliyette bulunduğunu sordum.

— Efendim, ilk heykel restorasyonu 1875 yılında yapılmıştır. Sayda'da bulunan lâhitler gelince, bildiğiniz gibi yeni bina yapıldı. O sırada Oskan Efendi ile İhsan Bey, bu işte çalışıyorlardı. Değerli birer heykeltraştı ikisi de. Amerika'ya bile davet edilmişlerdi ama, reddettiler.

— Bu atölyenin bulunduğu bina o zaman var mıydı?

— Hayır burası 1949'da tamamlandı. Aslına bakarsanız oldukça talihsiz bir binadır. Çünkü 1935'te temeli atılmıştı.

— Anlıyorum. Ne gibi çalışmalar yapılıyor burada.

— Biz, seramik, her çeşit taş eserler, mozayik ve fresk tamirleri yapıyoruz. Buyurun atölyeyi gezelim.

Reha Bey'le birlikte girdiğimiz atölye, tipik bir heykeltraşlık atölyesiydi. Geniş aydınlık salonda heykeltraşlar çalışıyorlardı. İçeri girdiğim sırada bir kabartma levhasının tamiri bitmiş, rötuşları yapılıyordu. Reha Bey:

— İzmit'ten gönderdiler bunu, dedi. On parça idi.

Burada, bambaşka bir çalışma var. Asırların sakladığı muammalar burada çözülüyor. Kelimenin tam mânasıyle parça parça gelen eski eserler burada birleştiriliyor, onarılıyor, sonra ziyaretçilerin gözleri önüne seriliyor. Buradaki çalışmalardan kimsenin haberi yok. Ziyaretçiler, arkeoloji müzesinin geniş salonlarını gezerken sadece buradaki çalışmaların neticesini görüyorlar.

O. Y.

Gelecek sayımızda:

PARALAR VE TABLETLER

Müzenin göz alıcı eserlerinden Hadrianus heykeli.

Millî Mücadelede Büyük Başarılar Kazanan

İpsiz Recep Çetesi

Röportaj: İhsan Birinci

KURTULUŞ Savaşı'nın kazanılmasını hazırlayan akıncı müfrezeleri içinde, siyasî entrikalara karışmayan gruplardan biri de «İpsiz Recep Reis çetesi» dir.

Vatanın kurtuluşu ile görevinin bitmiş olduğunu idrak eden bu koca kurt; Büyük Millet Meclisi'nin emirlerine uyarak, silâhlarını teslim etmiş ve kahraman arkadaşlarıyla birlikte köyüne dönmesini bilmiştir. Belki de bu sebepten İpsiz Recep Reis'in namı, unutulmaya yüz tutmuştur.

Ama hakikatte ise, kahramanlar asla ölmez ve unutulmazlar. Aziz vatanımızın semalarına yükselen bu gibi vatanperverler; düşmana dehşet saçan hareketleriyle, zaman zaman genç nesillere gösterilecektir.

İpsiz Recep Reis'in Sakarya nehrinin denize döküldüğü yerde, Yenimahalle'deki 55 sayılı evine gittiğimde, ahşap, iki katlı eski bir binanın kapısında, yaşlı bir nine ile karşılaştım.

Beni oraya götüren, Karasu ilçesi eşrafından Mustafa Birinci, ziyaret sebebini bildirdi, sonra yanına iliştik. Önce adını ve yaşını sormuştum:

— Oğul, adım Nadire Gürses'dir. Yaşım da herhalde yetmişi buldu.

— Recep Reis ile ne zaman evlendiniz?

Bu sualim, senelerin yalnızlığıyle bükülen vücudunu birdenbire dikleştirmişti. Gözleri parladı, eski günlerini yaşıyormuş gibi heyecanlandı:

— Herkes gibi ben de ona Emice (amca) derdim. Rize'de iken beni aldığında, henüz on dört yaşımdaydım. O ise kırk beşinde vardı. On yedi yıl beraber ömür sürdük.

Bundan sonraki konuşmalarımızda, İpsiz Recep adı her geçtiğinde ben de «Emice» demeğe başlamıştım. Zira bütün havali de millî kahramanı bu namla anıyordu.

— Emice, çetesini ne zaman ve nerede kurdu?

— Kendisine İpsiz Recep Reis denildiği zamanlar, iki direkli yelkenlisi vardı. Onunla Zonguldak'tan kömür taşırdı. Ben de Rize'de bulunuyordum. Eli çok açıktı, kazandığını sağda solda harcadığından, İpsiz lakabını vermişlerdi.

Günün birinde yelkenlisi Kefken adası önlerinde battı. İşte o tarihlerde Anadolu'da düşmana karşı teşkilât kuruluyordu. Az sonra da Emice'nin İncili'de (şimdiki Karasu ilçesi) çete kurduğunu duyunca yanına geldim.

Nadire Nine susmuştu. Gülümsüyordu.

— Emice beni etraftan çok kıskanırdı. Eh, yaşım henüz yirmiyi bulmamıştı. Kendisi savaşlarda iken, baş düşmanımız olan Abazalar'ın baskınlarından bana da bir fenalık gelebilirdi. Çok geçmeden çeteye

İpsiz Recep Reis ve çetesi. Oturan Recep Reis; ayaktakiler (soldan sağa), Altıkan Osman. Altıkan Mehmed, Putputoğlu İlyas Çavuş, Altıkan İlyas, Kansız Ali.

katıldım. Atla peşlerinden gider, matara ve erzaklarını terkide taşırdım. Eskişehir'de savaşırken hastalanmıştım. İnönü'ye döndüm.

— Emice'ye bir maaş bağlandı mı?

— Savaştan sonra Atatürk Emice'yi Ankara'ya çağırdı, görüştüler. Kendisine bağlanan maaşın yarısını Kızılay'a bağışladı. Satın aldığımız bu evde beş yıl yaşadıktan sonra 1928'de öldü. Ben otuz bir yaşımda idim.

Nadire Nine'nin çeyiz sandığında itina ile sakladığı, İpsiz Recep Reis'in 23.9.1929 tarih ve 15675 sayılı İstiklâl madalyası vesikası, ondan kalan yegâne hâtıra idi.

— Şimdi kiminle berabersin? Geçimini nasıl sağlıyorsun?

— Üç ayda bir verilen 271 lira ile!... İlk okula giden yeğenimle burada yaşamağa gayret ediyorum.

— Çocuğunuz var mı?

— Emice hastalıklı idi. Küçükken korku geçirdiğini söylerlerdi. Bu sebeple çocuğumuz olmadı.

İpsiz Recep'in son anlarında, karısını öldürmek istediği şayiası mevcuttu. Onun izahını rica ettiğimde, Nadire nine yine güldü:

— Çok hasta idi. Başucunda iken «Hey gidi Emice, dedim. Sana bir hâl olursa, bu kilim parçasını bile elimden alırlar.» deyince, o «ben ölürsem, bu kapıyı açık bırakma!...» cevabıyla bana kocaya gitme demek istemişti.

O sıralarda İncili jandarma kumandanı Mülâzım Memduh, bana göz koymuştu. Bir gün de yoluma çıkarak, «Emice'den hayır yok, seni ben alacağım!...» demesin mi? Hemen koşarak vaziyeti ona anlattım. Bitkin haliyle yastığın altından tabancasını kaptığı gibi yatağından fırlaması bir oldu. «On güne kadar kalkıp, hepsini temizleyeceğim!...» diye haykırıyordu.

Bu arada tabancanın namlusunu, yavaş yavaş bana doğrulttuğunu farketmiştim. Maksadı öldükten sonra beni arkada bırakmamaktı. Gençliğimin çevikliğiyle üzerine atılarak, silâhını elinden aldım ve teskin edici sözlerle yatağına yatırdım.

— Tabiati hakkında bildikleriniz?

— Bilhassa aile namusu hususunda çok titizdi. Herhangi bir kadını kötü maksatla süzenleri dahi, mutlak surette yok ederdi.

Öfkelendiği zamanlar, birdenbire kızaran burnunu kesik kesik çekerdi. Bu hareketin görülmesi de, birinin veya bir kaçının öldürülmesine işaret sayılırdı!...

Abdullah Emir Ali oğullarından olan İpsiz Recep Reis, nüfus kaydına göre 1862 yılında Rize'de doğdu. Arkadaşları ise doğumunu 1855 diye tahmin ediyor. Çevik bünyeli bir Karadeniz uşağı olan İpsiz

İpsiz Recep çetesinin reis muavini Altıkanoğlu Mehmed, mecmuamızın objektifi karşısında.

Recep Reis; sahibi bulunduğu yelkenlisi ile ekseriya Zonguldak'tan kömür nakliyatı yapardı.

Çok vakit geçirdiği İncili nahiyesi, Birinci Cihan Savaşı sonunda, endişeli olayların geçtiği yerlerdi. Buna sebep, Sakarya nehrinin Kandıra yakasında Yunanlılar'ın; İncili yakasında da Türk kuvvetlerinin bulunmasıydı.

İpsiz Recep Reis'i bu sıralarda, vatanı kurtarmağa azmetmiş diğer gönüllüler yanı sıra Sakarya, Ereğli ve Boğaziçi dolaylarında görüyoruz. Reis, Kurtuluş mücadelesi için etrafına topladığı bir avuç vatanperverle harekete geçmiş, Zonguldak, Sinop, Trabzon ve Rize hapishanelerindeki yüz bir senelikleri de yanına almıştı.

Biyadette çete olarak işe başlayan İpsiz Recep Reis'e ilk iltihak edenlerden, Rizeli Altıkanoğlu Mehmed, evvelce kaptanlık ederdi. İşgal altında bulunan İstanbul'a 1920 yılındaki gelişinde; Çeşmemeydanı'nda kaldığı otele baskın yapan İngilizler, üzerinde bulunan tabanca sebebiyle, burun kemiğini kırmışlardı.

DOMUZDERESİ BASKINI

Arkadaşı Şerif Kaçaran ile Kroker oteline hapsedildikleri gün, çeteye girmeye karar vermişlerdi. Tahliye edilince de, dağlarda eşkiyalık ederek, Ereğli'ye kadar gitmiş ve buranın zenginlerinden Tomanın Hristo'yu dağa kaldırmak istemişti. Aradığını bulamayınca, tekrar İstanbul'a döndü. O sıralarda Çeşmemeydanı'na gelen İpsiz Recep Reis'i bularak anlaştılar. Altıkanoğlu Mehmed o andan itibaren âdeta İpsiz Recep Reis'in kurmaybaşkanı oldu.

Çetenin ilk defa kendisini gösterdiği olaylardan biri, Domuzderesi baskınıdır. Sarıyer bölgesindeki yerli Rumlar'ın, müstevlilerden cesaret alarak, Türk halkına ettikleri eza ve cefa çekilmez hale gelmişti. Şımarık davranışlarına mukabele edecek olan çete harekete geçince; Rum ileri gelenlerinden on sekiz kişi, selâmeti Belgrat ormanlarında buldular. Ama kıstırıldıkları Domuzderesi mevkiinde, ancak biri kaçarak canını kurtarabildi.

Bundan böyle tevali edecek olan bu gibi sindirici baskınların muvaffak olabilmesi için; gözden uzak bir mahallin karargâh seçilmesi icap ediyordu. Bunun için de faaliyet sahalarına yakın ve o zamanlar tehlikeden masun, en münasip yer «Kefken Adası» idi... İşte millî mücadelenin öncülüğünü yapan müfrezelerden «İpsiz Recep Reis Çetesi» nin ilk karargâhı bu ıssız ada oldu.

Çetenin ileri gelenlerinden Rizeli Ekşioğlu Murad Erzurum'da iken yapmış olduğu baskınlarda; Yoncalı, Firdevsoğlu ve Morkof kışlalarını boşaltmıştı. Ayrıca Ovacık'tan Halil Ağa'nın yardımıyle, çok sayıda kağnı toplayıp, Kâzım Karabekir Paşa'ya teslim etti. Erzurum'daki Selimiye kışlasını da boşaltırken, düşmanın mukabil saldırısına uğradı. Silâhların makanizma ve kamalarının, trenle Sarıkamış'a gönderildiğini duyunca; arkadaşlarıyle katarın önünü keserek, düşmana kaptırdık-

larını tekrar ele geçirdi.

Erzurum'dan Samsun'a gelen Ekşioğlu Murad, Sürmeneli Mehmed Reis ile birleşerek, burada mücadeleye girişti, sonra namını duyduğu çeteye iltihak etti.

Kahramanlarımızdan Mustafa (Uzun) da, İzmit'te Rauf Bey'in yanında bulunuyordu. Emirsiz olarak Aslan Bey köyüne yapmış oldukları baskında zayiat vermişlerdi. Oradan uzaklaşması istenince Sakarya'ya geldi. O günlerde Kefken adasına inen İpsiz Recep Reis'e katıldı.

Bir diğer kahraman Rizeli Şerif (Kaçaran), aralarında Pilehozlu kemençeci Hamza, Kandemirin Mehmed, İsmail ve Mecid Dayı'nın bulunduğu on üç arkadaşıyla, İstanbul'dan gizlice Kefken adasına geldiler.

Oldukça kuvvetlenen akıncılar, bilhassa düşmanla birlik ederek, köylüye zulüm edenlere dehşet saçıyordu. Bunu haber alan Sadrâzam Dâmad Ferid Paşa, çetenin tenkili için, Kemal Reis gambotuna bindirdiği Kuvây-ı İnzibâtiye'ye mensup binbaşı Lütfü kumandasındaki seksen jandarmayı, Kefken adasına göndermişti. Top ateşiyle de bir şey beceremiyeceklerini anlayanlar İstanbul'a dönmüş, yerine bu defa bir Fransız torpitosu yollamışlardı.

Bu gibi tehditleri umursamayan İpsiz Recep Reis; yeğeni Hamza ile arkadaşlarından Altıkanoğlu Mehmed, Şerif Kaçaran ve Kaşkının İbrahim'i yanına alarak, kayıkla karşı sahile çıktılar. Mevziledikleri yerden hep birden salladıkları el bombalarını, top mermisi sanan Fransız gemisi, çekmeye vakit bulamadığı çapasını denize bırakıp kaçtı.

İncili'de bulunurlarken, Ruslara ait 400 tonilâtoluk arpa yüklü motorun, Kefken'de limanladığı haberi gelmişti. Küçük bir grubunu oraya sevk eden İpsiz Recep Reis; az sonra esir alınan motorla yüküne sahip oluyordu. Arpalar hemen köylüye dağıtıldı.

Ertesi günü aynı motorla Şile'ye gidilerek, kara yolu ile Boğaziçi'ne geçildi. Yerli Rumlar gene kaçmaya başlamışlardı. Çeteciler köylüye biraz daha sabır ve cesaret verdikten sonra; karargâhlarına dönerken, Küçükağız mevkiinde bir Yunan gemisinin yük boşaltmakta olduğunu gördüler. Kolaylıkla teslim alınan gemi, Kefken adasına getirilerek, içindeki cephane ve erzak taksim edildi.

O zamanlar İncili sınırları içinde Tekneci Rumları yaşıyordu. Bunların silâhlı olarak dağlarda dolaşmaları ve aralıksız kasabayı tehdit etmeleri, vatanperverleri müşkül duruma sokuyordu.

Netekim bir gün de Tekneci Rumları, Abazalar'la birleşip altı yüz kişilik çete teşkili ile İncili'nin iki kilometre yakınında Tuzla mevkiine gelmişlerdi. Maksatları kasabayı basıp, Kuvây-ı Milliye taraftarlarının evlerini yağma etmekti.

İpsiz Recep Reis'in seçtiği Mustafa (Uzun), Salih Çavuş, Kolcunun Hüsnü,

Muharririmiz, çeteden Hacı Mustafa (Uzun) ile birlikte.

Hasan Çavuş, Parmaksız Ahmed, Bayram Ali ve İsmail Hakkı adındaki kahramanlar, altı yüz kişiye karşı sabaha kadar çarpışarak, onları Bağırgan köprüsünden beriye geçirmediler. Ancak cephaneleri tükenince, ric'ata mecbur oldular. Bunun üzerine ilerleme cesaretini gösteren Abazalar'ın muhasarasına düşmemek için, İpsiz Recep Reis, İncili'den Küçükboğa mevkii yolu ile Akçakoca'ya çekildi. Meydanı müdafaasız bulan Abazalar, Kolcu Mehmed'in evini yaktıktan sonra, bazı kadınların da küpe ve bileziklerini zorla aldılar. Ertesi gün İpsiz Recep Reis'in tekrar İncili'ye geleceği duyulunca, alelâcele toparlanarak, Aktefek istikametine kaçıp, Yunanlılar'ın safına geçtiler.

Bu sıralarda Karadeniz'de devriye gezen Fransız harp gemilerinden ikisi, Ereğli limanına demirlemişti. Büyük bir cesaretle oraya varan çeteye, kasaba halkından altı yüz kadar eli silâh tutanı iltihak etti. Gayeleri harp gemilerini bir an evvel limandan çıkarmaktı. Civarda bulunan Abazalar bu haberi alınca, korkularından daha gerilere çekildiler.

«DİNSİZUN KOPELLERİ!...»

Durumu müsait bulan İpsiz Recep Reis, şöyle bir plan düşündü... Fransızlar limanda kaldıkları müddet içinde; geceleri nöbetçileri çoğaltıyor, gündüzleri de karaya çıkıp eğleniyorlardı. Bu hale göre, gündüz saat on ikide gemilere baskın yapılacaktı!... Alınan karara göre, üçer kişilik gruplarla kayıklara binilecek ve balık avlama bahanesiyle yaklaşıp, gemileri bomba yağmuruna tutacaktı.

Nihayet İpsiz Recep Reis'in emri duyuldu:

— Hade uşaklar göreyim sizi. Sıkovatların (korvete böyle derlerdi) hadlerini bildirelim.

Fakat tam o sırada harp gemilerinden top ateşi başlamıştı. Bir şeylerin döndüğünü sezen İpsiz Recep Reis'in yanına gelen adamlarından biri; Abazalar'ın Fransızlar'a ispiyonluk yaptıklarını bildirmesi üzerine, çete bu defa tüfek ateşine geçti.

Koca kurt hırsından yerinde duramıyordu. Yumruklarını sıkmış, aralıksız ateş eden Fransız korvetlerine sallayarak:

— Ula gâvurun dinsizleri. Yardakçılarınız etti bize bu işi... Bunu yanınıza korsam, bana da İpsiz demesinler! sözleriyle, avazı çıktığı kadar bağırıyordu. Güçlükle teskin edildikten sonra, Alaplı'ya çekilme emrini verdi. Yol boyunca sinirlenen, titreyen ve ikide bir burnunu çeken İpsiz Recep Reis, yanındakilerin yakasından çekerek:

— Ha uşaklar, bana bir tane ensesinden kesilmedik Abaza getirene bir koç vereceğim!... diyordu.

Alaplı'da iyi karşılanan çete efradı, evlere taksim edildi. Çok yorgun olanlar sofalara serilen şiltelere uzanmışlardı. Köy odasında toplanan çete ileri gelenleri; buldukları konyak fıçısını henüz bitirmişlerdi ki, İpsiz Recep Reis çevik bir hareketle ayağa kalktı ve yanındaki Şerif Kaçaran'a:

— Ula ayna ile baş bağlayan (1). Uşaklara haber ver, bu gece gâvur sıkovatlarını batıracağız!...

Dedikten sonra, gözlerini uzaklara dikerek gürledi:

— Dinsizun kopelleri (piçleri) şimdi yedum sizi...

Akşamın geç vaktinde Alaplı çarşısı, insan selinden geçilmez hale gelmişti. Evlerinden fırlayan köylüler, sahile çekili teknelerini heyamola ile denize sürüyorlardı. Bir anda dolan takaların küreklerine yapışan çelik eller, onları sabahın alaca karanlığında Ereğli'ye getirdi. Ne yazık ki, limanda yabancı bir gemi görülmüyordu. Az sonra durum anlaşıldı. Top atışlarına karşı, tüfekle mukabele edenlerden korkan Fransız harp gemileri, selâmeti firarda bulmuştu.

Bu gibi kurtuluş hamlelerini genişleterek, vatanı düşmandan kurtarma çabasına karşılık; öte yandan İstanbul hükümetinin adamı olan Anzavur Ahmed'den kuvvet alan Abaza ve bazı Çerkesler, Rumlar'la birleşerek, millî kuvvetlerimizi dağıtmak maksadıyla, gene Yunan zabitlerinin idaresi altında çeteler teşkil etmişlerdi.

Bilhassa Anzavur Ahmed, «Yanımda Kur'an, göğsümde iman, elimde ferman, padişahımızın emrile geldik!...» diyerek, Kuvây-ı Millîye aleyhindeki propagandalarıyle; Eskişehir'in 75 köyünde büyük bir isyan hareketine sebep olmuştu.

Durumun vahametini görenler, Hendek'te bulunan Mahmud Bey kumandasındaki alayı, Düzce isyanını bastırmağa gönderdiler. Mahmud Bey de Çerkes'ti. Belki ikna eder, isyanı yatıştırır maksadı güdülmüştü. Ama böyle olmadı. Nüfren Boğazı'nda pusuya düşürülen alay, başta kendileri gibi Çerkes olan kumandanı ile birlikte imha edildi.

Bu fecî olaydan sonra Düzce'ye gönderilen Çerkes Edhem'e de aynı şeyi yapmak istedilerse de, vaktinde yapılan muhabere sayesinde emellerine nail olamadılar. Düzce'yi işgal eden Çerkes Edhem,

---

(1) Dürbün ile iş gören.

asi beylerini asarak isyanı bastırmış oldu.

Bilhassa Karapınar köyünde Abaza Edik Ağa, iki taraflı bir siyaset güdüyordu. Abazalar bir gün orman mesaha memuru Rizeli Topal Osman'ı pusuya düşürerek şehit etmişlerdi. Bu hal bardaktaki son damlayı taşırdı. Osman'ın, Sülükoğlu Ali adında bir kardeşi vardı. Ağabeyinin kanını onlarda bırakmayacağı aşikârdı. Altı arkadaşıyla birlikte Karapınar - İncili arasında müteaddit defalar mukabil pusu kurmasına rağmen, muvaffak olamadı.

ABAZALAR'A ERİLEN KANLI DERS

Bu defa geniş çapta bir darbe vurabilme hususunda, İpsiz Recep Reis ile anlaştılar. İntikamları müthiş olacaktı... Aracılar vasıtasıyla Edik Ağa'yı; bu işlere bir son verilmesi için anlaşma teklif edilerek, İncili'ye davet ettiler. Barış yeri Nahiye Müdürü Hendekli Bahadır'ın makam odası olacaktı.

Üçüncü davete icabet eden Edik Ağa, hiç bir şeyden şüphe etmeksizin otuza yakın maiyeti ile kasabaya indi. Sekiz seçme adamı yanında olduğu halde, nahiye binasına girdiler. Diğerleri kahvehanelere dağılmıştı. Bazıları da berberde traş oluyordu. Barışma şerefine meydana kurulan kazanlarda, kesilen sığır ve koyun etleri pişmekteydi.

İpsiz Recep Reis ile Edik Ağa el sıkıştılar. Böylelikle güya barış akdedilmişti. Kahveler içildikten sonra, birlikte kavisli merdivenlerden inilirken, birdenbire yukarıdan bir tüfek patladı... Edik Ağa kan-

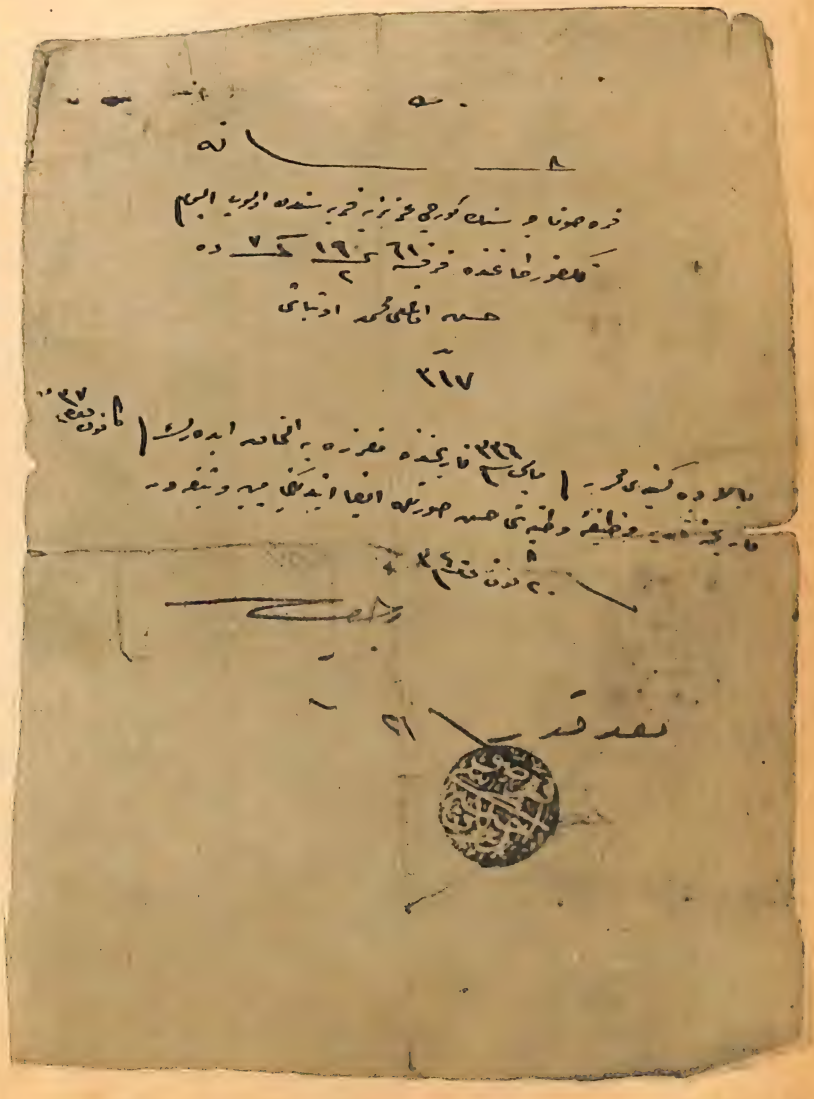

Recep Reis'in T. B. M. M. adına terhis tezkeresi verme yetkisi vardı. Verdiği tezkerelerden birini görüyorsunuz. Soldaki mühürde şunlar yazılıdır: Türkiye Büyük Millet Meclisi Milis Menzil Kumandanı Yüzbaşı Recep Reis.

Çete erkânından Ekşioğlu Murad, günümüzde.

lar içinde yuvarlanıyordu. Beyninden vurulmuştu. Abaza eşrafından Ömer, kargaşalık anında bir fırsatını bulmuş, kendisini dışarıya atmıştı. Fakat Kanburoğlu Sokağı başındaki Salih Ağa'nın kahvesinin köşesinde, karşısına dikilen Sandıkçı Hüsnü'nün tüfeğinden çıkan kurşun onu da yere serdi.

Düşürüldükleri pusuyu geç anlayan Abaza'lar, birer ikişer öldürülüyorlardı. Nahiye binasına Edik Ağa ile giren diğer yedi kişi, bir odaya sokulmuş; üzerlerine açılan yaylım ateşi ile üst üste bir ölüm yığını haline konulmuşlardı.

Cesetler kaldırılırken yığının altında kalan Hafız namındaki şahıs, tesadüf eseri küçük bir sıyrık dahi almadan kurtulmuştu. Onun bu şansını İpsiz Recep Reis de tanıdı ve serbest bıraktı. Cesetler at arabalarına gelişigüzel doldurularak gömüldüler. Böylelikle Rizeli Osman'ın intikamı alınmış olmakla beraber, millî mücadeleye set çeken Abazalar'a da iyi bir ders verilmiş oluyordu.

Sindirme gücünü gittikçe arttıran İpsiz Recep Reis çetesine, Kastamonu havalisi kumandanı tarafından, beş bin lira tellenmişti. Fakat bu parayı, Kuvây-ı Takibiye ve Te'dibiye kumandanı Sarı Efe Edip (İzmir suikastine teşebbüsten idam edildi) her nedense gasbetti.

Bu haksız davranışa karşılık, Edib'in İstanbul'dan Akçakoca gümrüğüne getirttiği yamçılara da (bir nevi gocuk); İpsiz Recep Reis'in vazifelendirdiği Sürmeneli Kör Rıfat idaresindeki grubun el koymasıyla mukabele edildi.

Nihayet Anadolu'da muntazam ordular teşkil edilmiş, düşmana lâyık olduğu dersi vermenin sırası gelmişti. Başkumandanlığa bağlanan çeteler de, vatanî vazifelerine bir disiplin altında devam etmeğe başladılar. İpsiz Recep Reis, çetesini de aralarına almak istiyorlardı. Kandıra'daki 23. Fırka Kumandanı Âtıf Bey'in teklifini kabul eden İpsiz Recep Reis; çete doktoru Faik Bey'i kumandana göndererek anlaşma yapıldı.

Çete, Hendek'te bulunan Binbaşı Tufan Bey kumandasındaki 43. Alay'a bağlandı. Böylece çete adı kaldırılmış, «Kocaeli 1. Taburu» unvanını almıştı. İpsiz Recep Reis'e milis yüzbaşılığı verildi... Maiyetindeki irtibat zabiti mülâzım-ı-evvel Muhiddin (emekli general Muhiddin Salur) müfreze beraberinde bulunuyordu.

«ŞİMDİ TAARRUZ EDECEKSİN!»

Bundan sonraki çalışmalarında İpsiz Recep Reis'ten, millî mücadele tarihine altın harflerle «Sakarya Arslanı» olarak geçiren mühim vazife isteniyordu. Her ne pahasına olursa olsun, İzmit'teki Yunan tümeninin İnönü hattındaki ana kuvvetlere katılmalarına mâni olunacaktı.

İkinci İnönü Savaşı başlamak üzere idi.. Milis yüzbaşısı Recep Reis, acele makina başına çağırılıyordu. Postaneye girince, henüz 19 yaşındaki stajyer telgraf memuru Ahmed Kemal (İnce), heyecanla ayağa kalktı:

— Emice, Paşa seninle görüşmek istiyor!.

Vakit geçirmeden manipleye basarak «Recep Reis makine başına geldi, buyurun.» haberini morsla bildirdikten sonra,

aldığı emri aynen tekrar etti:

— İkinci İnönü Savaşı'nın bütün şiddetiyle devam ettiği bir devredeyiz... İzmit'te bulunan Yunan Manisa Fırkasını oyalamak için şimdi Kandıra'ya taarruz edeceksin...

Gözünü budaktan sakınmayan kahraman, muhabere anında bir tuhaf olmuş, âdeta büzülmüştü. Kastamonu havalisi kumandanını, o anda karşısında görür gibi hali vardı. Ayakta ellerini önüne bağlamış, emir nakledilirken, «Baş üstüne Paşam» cümlesini durmadan tekrarlıyordu. Muhabere bitince sanki makamda imiş gibi, geri geri çekilerek postane kapısından çıktı. Telgraf memuru hayretle arkasından bakıyordu. O ana kadar kimseye boyun eğmeyen koca kurt'un, paşasına karşı takındığı muhabbet gözlerini yaşartmıştı.

Yarım saat içersinde bütün hazırlıklar tamamlanmıştı. Recep Reis bu mühim ve o kadar da tehlikeli vazifeyi başarmağa azimli idi:

— Kolordudan emir aldım, yalnız kalsam da giderim!... diyordu.

İki kola ayrılan müfrezeden, birincisi motorla Kefken Adası yolu ile denizden; diğer kol ise karadan Koyunağılı istikametinden Kandıra'ya taarruza geçtiler... Zekeriya adındaki kahraman, Kandıra - İzmit arası telgraf ve telefon hatlarını koparmıştı. Bu suretle Kandıra'daki Yunan alayı ile İzmit'teki Yunan Manisa Fırkası'nın irtibatı kesilmiş oluyordu.

Daima hareket halinde bulunan gönüllü müfrezesi, Geyve, Göynük ve Tekirli'de karşılaştığı Yunan kuvvetlerini, Düzköy'den Sakarya nehrine döktükten sonra, Gâvuryaylası yolu ile geldikleri Akköy'de karargâh kurdular. Burada da zaman zaman çarpışmalar olduktan sonra; Sakarya'nın karşı tarafına geçip, Atalan yaylasında tekrar düşmanla karşılaştılar.

«TEKNECİ RUMLARI'NA SALLA!...»

Takviyeli Yunan alayı ile savaşa devam eden üç yüz kişilik müfrezesi, bu defa oyalama mukavemeti göstererek, geri çekilmeğe başladı. Sakarya nehri mansabındaki Sinanoğlu ile İhsaniye arasına kadar ilerleyen Yunanlılar'a takviye gelmeyince durdular. Öte yandan Manisa fırkası da üzerlerine gelen kuvvetin ne olduğunu kestiremiyordu. İzmit'i geri alırlar korkusu içinde bocalayarak, oldukları yerde kalmışlardı... Böylece onları, İnönü hattındaki ana kuvvetle birleştirmemiş; maksat hasıl olmuştu.

Bu çarpışmalarda İngilizlerin tercümanı olan, fakat millî davamıza inanmış David Sehak Kuli (Sadanyan), adında bir vatandaşımızın yardımıyla, İstanbul'dan takaya konularak kaçırılan top da işe yaramıştı. Topun İncili'ye çıkarıldığı gün kullanılmasını bileni bulununca; Recep Reis ona Sakarya nehrinin batısını gösterip, «Evvelâ şu Abazalar'a at!...» sonra güneyi işaretle, «şimdi de Tekneci Rumları'na salla!...» emrini vererek denemişti. Bu top sayesinde Kandıra'nın Pınar mevkii civarında bozguna uğrattıkları Yunan kuvvetlerinden, üç adet yedi buçukluk topla, sayısız ganimet elde ettiler.

Recep Reis, bundan sonra Kocaeli grubu Kumandanı Albay Kâzım Bey (Özalp)'in emrinde çalıştı.

İzmit'in kurtuluşundan sonra Recep Reis'i Ali Fuad Paşa'nın emrinde Eskişehir'de görüyoruz... Abaza, Çerkes ve Ermeniler'in de katıldığı Yunan kuvvetlerini Kavaklı köyünde perişan edip, Abaza çetesi reisi Seyit'i de öldüren Recep Reis müfrezesi, daha sonra Yunan askerinin Keskin'deki karargâhını bastılar.

Sakarya savaşı olanca hızı ile devam ediyordu... Durup dinlenmeden açılan boşlukları dolduran akıncı müfrezeleri hakkında, Atatürk'ün hatıralarında şöyle bir kayıt mevcuttur:

> *«Düşmanın açmakta olduğu tehlikeli gediğin kapanması elzemdi. Bir lâhza düşündüm. Karadenizli gönüllülerin süngüleri yoktu. Fakat süngü yerine, bellerinde eğri bıçakları vardı. Hatırıma derhal o bıçaklar geldi ve hemen: 'Bellerindeki eğri bıçaklarıyla düşmanın üzerine atılıp, yerlerinden atsınlar!...' emrini verdim.*
>
> *«Netekim eğri bıçaklarıyla düşmana saldıran bu kahraman çocuklar, büyük zayiat vermelerine bakmadan, Yunanlılar'ı eski mevzilerine tard etmeye muvaffak olmuşlardır.»*

Büyük Millet Meclisi Hükümeti, İpsiz Recep Reis'in yanına çete efradından 25 kişiyi muhafız bırakmış ve mükâfat olarak da evvelce Ermeniler'e ait olan Kızılcık köyünü borçlanma suretiyle vermişti. İpsiz Recep Reis, burada bir sene kadar kaldıktan sonra, İncili'ye yerleşti.

Bilâhara İstiklâl madalyası ile taltif edilip, maaşa bağlandıktan sonra; bir defa daha Ankara'ya davet edildi. Kendisini almaya gelenler, onu bahçesini bellerken gördüler. Bu hareketiyle siyasetle bir iddiası olmadığını ve kendi kabuğuna çekildiğini göstermek istiyordu. Hükümet tabibinden almış olduğu ihtiyarlık raporunu da göstererek gitmedi. Yanından ayrılmakta olan hey'ete verdiği cevap, Atatürk'ün bile hoşuna gitmişti:

«Tilkinin pazarda işi yoktur!...»

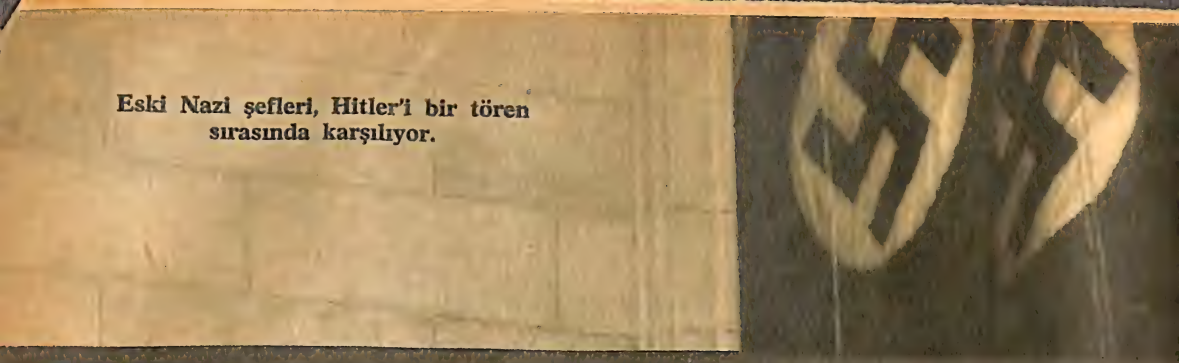

Eski Nazi şefleri, Hitler'i bir tören sırasında karşılıyor.

Eski Nazi Şeflerinin Çocukları ile Bir Konuşma:

"BABALARIMIZ SUÇLU DEĞİLDİ!.."

Yazan: Enzo Biagi
Çeviren: Öz Dokuman

GEÇENLERDE, eski Nazi şeflerini yargılayan Nürnberg mahkemesini ziyaret etmiştim. Binanın 600 numaralı odasına girdim, pencereleri açıktı, dışarıda rüzgârla sallanan iri ağaçlar görünüyordu. Odanın duvarları ahşap kaplıydı. Kapının üstünde de Âdem'le Havvâ'nın Cennet'ten kovulmasını canlandıran bronz bir heykel vardı.

Bir an, yirmi yıl öncesine gittim. İkinci Dünya Savaşı'nın bitip savaş suçlularının yargılandığı yıllara. Bu odada Almanya'nın kudretli Reich'i tarihin karanlıklara gömülmüş harp suçluları burada mahkûm edilmişti.

Heyecan dolu, ıstırap dolu günlerden bu yana, tam yirmi yıl geçmişti işte. Bu yirmi yılda çok şeyler olmuştu. O günlerde doğanlar yirmi yaşına varmışlar, büyümüş, okullarını bitirmişlerdi.

Harp suçlusu olarak yargılanıp mahkûm edilen Nazi şeflerinin çocukları acaba bu yirmi yılda neler yapmışlardı. Şimdi neler yapıyorlardı? Babaları, aileleri, tarihî Nürnberg mahkemesinin kararları hakkında neler düşünüyordu.

Bunlarla konuşmak, yaşayışlarını öğrenmek istiyordum. Tarihe Polonya kasabı olarak geçen Hans Frank vardı. Hitler'in bu koltuksuz bakanı, milyonlarca Polonyalı ve Yahudi'yi öldürmüştü. Onun oğlu Norman Frank'la konuştum; otuz yaşlarında bir genç. Hitler kabinesinin ileri gelenlerinden Baldur'un oğlu. Robert von Schirach'la konuştum. 25 yaşında, kibar, kültürlü, sakin tavırlı biri. Ya ünlü Gestapo şefi Himler'in kızı Gedrun Himler! O da kendi halinde sakin, 35 yaşında bir hanımcık. Almanya'nın führer yardımcısı mertebesinde bulunan Martin Bormann'ın en küçük oğlu Gerard Bormann, Alman ordusu ve SS polisi şefi Heinhard Heidrich'in kızı Sylk Heidrich'le de konuştum. 25 yaşında, güzel bir kız. Babasına da çok benziyor. Bir de Hitler'in güvenini kazanan, sonra da İngiltere'ye kaçan Rudolph Hess'in tek oğlu Wolf Rudiger Hess var. Genç, geleceğe güvenle bakan, çalışkan biri.

İşte, bir zamanlar Almanya'yı kasıp kavuran, İkinci Dünya Savaşında da oluk gibi kan akıtan bu korkunç insanların çocuklarıyle konuşurken gözlerimin önüne şarapnel yağmuru altında ölenler, soğuktan donmuş cesetler, gaz odalarında, can verirken haykıran insanlar geliyordu. Hepsi birer acı hatıradan ibaretti artık.

Altı genç karşımda şimdi, onlar da bazı hatıraların ağırlığı altında eziliyorlar. Her birine teker teker sordum:

— Bayan Himmler, nerede ve nasıl yaşıyorsunuz? Bir yerde çalışıyor musunuz? Çalışıyorsanız ne iştesiniz?

Bayan Himmler bir an yerinden doğruldu, ilkin tutuk ve heyecanlı sonra heyecanını bastıran bir sesle konuştu:

— Bir kaç yıldan beri Münih'te yaşıyorum. İki odalı bir evde otururum, bir şirkette sekreterim. Annem, kuzeyde bir şehirde yaşıyor, yalnız, tam bir emekli hayatı sürüyor. Nedense annem orayı tercih etti. Hükümet ona yardım etmiyor, ancak benim verdiklerimle yaşıyor. Ona da bakmak benim görevim zaten.

Wolf Rudrig Hess'e döndüm:

— Ya siz, Bay Hess, dedim. Siz ne yapıyorsunuz?

Genç adam azıcık heyecanlıydı:

— Okulumu henüz bitirdim, dedi. Teknik okulu. Bir kamu sektöründe iş aldım, çalışıyorum. İki buçuk yıl içinde de ikinci bir imtihana gireceğim. Eğer imtihanı başarırsam, bir hükümet kolunda görev alacağım, yoksa özel sektöre geçeceğim.

Bundan sonra Bayan Heydrich'e yaklaştım:

— Siz efendim, bir okulda okuyor musunuz, yoksa çalışıyor musunuz ?

Sylk Heiydrich biraz hassas görünüşlü; yavaş yavaş:

— Ben Saksonya'daki bir müzik ve tiyatro okulunda okuyorum dedi. Şarkıcı ve tiyatro oyuncusu olacağım. Bu arada geçimimi sağlamak için de çalışıyorum, özel olarak dans dersleri veriyorum. Aynı zamanda yüzme dersleri de veririm. Biraz garip ama, geçim işte. Kazandığım parayla da öğrenimime devam ediyorum.

— Ya siz Bay Frank? Siz ne yapıyorsunuz?

Babasının adının korkunçluğunu unutmamış gibiydi, dalgın, düşünceli konuştu:

— Ben, dedi. Bavyera'daki bir televizyon şirketinde çalışıyorum. Bundan önce de bir filim şirketindeydim.

Sonra Gerard Bormann'a döndüm:

— Sizin geniş bir aileniz vardı, Bayan Bormann. Kardeşlerinize ne oldu? Yaşıyorlar mı?

— Ben Frising'de yaşıyorum. İşim bir öğretim kurumunda. Kız kardeşlerimden ikisi Tiroller'de, Bozen'dedir. Biri de Meran'da. Bir erkek kardeşim, Deisburg, diğeri de Essen'de, orada özel bir şirkette çalışıyor, en büyük erkek kardeşim de Afrika'da misyonerdir.

Bundan sonra Bay Schirach'a yaklaştım.

— Aynı soruyu size de sormak isterdim, dedim. Siz ne yapıyorsunuz?

Robert von Schirach, cevap verdi:

— Ben, Würtemberg'de, Trosching'de

Hitler'in Gençlik Teşkilâtını yöneten Baldur Von Schirach (solda). Eski Nazi şeflerinin yattığı Spandau hapishanesi (sağda).

çalışıyorum, Epak fabrikasında. Büyük bir matbaanın temsilcisiyim.

Tekrar Gerard Bormann'a döndüm:

— Babanızı son defa ne zaman gördünüz?

— 1945 yılında.

— Peki size özel bir soru sorabilir miyim: babanız hakkında tabiî, babanızın hayatı hakkında ne düşünüyorsunuz?

Gerard Bormann azıcık öne eğildi:

— Babam kültürlü ve zeki bir insandı. Aynı zamanda idealistti. Bir çok olaylardan sorumlu tutuldu. Yapmadığı fiillerden dolayı itham edildi. Aslında, babam faili olmakla itham edildiği suçların pek azına katılmıştır.

— Ama bir şey var, Bayan Bormann, babanızın, Hitler üzerinde çok etkisi olduğundan bahsederler. Doğru mudur bu?

— Evet, bunu inkâr edemem. Babamın Hitler üzerinde büyük etkisi vardı.

«KOCANIZ MI? İNTİHAR ETTİ!»

Gudrun Himmler'e sordum:

— Babanızın ölüm haberini ne zaman aldınız?

— 1945 yılının yazıydı. İngiliz askerleri beni ve annemi, Roma'daki Cinecitta hapishanesine götürmüşlerdi. Babamın öldüğünü de hapishanede öğrendim. Bir Amerikalı gazeteci annemle bir röportaj yapmak için çok ısrar etmişti. Daha doğrusu ona soru sormak istiyordu. Bir İngiliz subayının huzurunda Amerikalı gazeteci anneme, babam hakkında soru sordu, annem de: «Ne öğrenmek istiyorsunuz? Kocamı tanıdınız mı?» dedi. Bunun üzerine Amerikalı gazeteci: «Kocanız mı? Bir zaman önce zehir içerek intihar etti,» dedi. Böylece biz de, babamın ölümünü acı bir şekilde öğrenmiş olduk. Ama bize hiç bir zaman resmen, ne içerek intihar ettiğini bildirmediler.

— Babanızın hayatı hakkında bir kitap yazıyormuşsunuz? Doğru mu bu?

Gedrun Himmler bir an sustu, gözleri dalmıştı, sonra yavaşça:

— Evet böyle bir niyetim var, ama şimdi değil. Bir kaç yıl içinde yazmayı tasarlıyorum. Kitabım için malzeme toplamaktayım.

— Peki bu kitabınızla neyi ispat etmek istiyorsunuz; yahut şöyle sorayım, neleri ortaya koymak istiyorsunuz?

— Daha objektif bir görüşle, daha tarafsız bir ölçüyle olayları ve onların ardındaki gerçekleri, hayatını, yaptıklarını. Güç bir şey bu ama, çalışacağım...

— Bazı sonuçlara vardınız mı?

— Buna üzülerek hayır diyeceğim. Bazı esas ve temel gerçeklere varabilmek için bir çok bilgiye ihtiyacım var. Bunları bulmak da zor. Sonra, onun eski arkadaşlarıyle konuşmak da çok güç. Babamın yaptıklarını öğrenmem için de bu çok gerekli benim için.

Gedrun Himmler'den sonra Bay Frank'a dönerek sordum:

— Babanızı en son ne zaman gördünüz?

— Onu en son Nürnberg'de gördüm. İdam edilmeden 15 gün önce.

Bir an sustum, kafamda bir soru vardı ama, cevaplanması güçtü azıcık. Gene de sormak istiyordum. Hafifçe öne eğilerek:

— Babanızı nasıl hatırlıyorsunuz? Yani idamından 15 gün önce nasıldı ?

— Çok sakindi. Bizi teskine bile çalışıyordu. En son sözleri de: «Sizlerin iyi ve mutlu bir hayat sürmenizi dilerim,» oldu. Hiç unutmam bu sözlerini. Dünmüş gibi aklımdadır.

— Babanız hakkında ne düşünüyorsunuz? Eh, biraz güç bir soru ama cevaplamanızda bir sakınca yoksa...

Norman Frank sakin bir sesle:

— Babam çok iyi bir insandı, dedi. Ailesine bağlıydı, şefkatli ve merhametliydi. Arkadaşlarıyle beraber olmaktan da çok hoşlanırdı.

— Peki biraz daha özel bir soru sorabilir miyim. Hemen bütün hayatını siyaset alanında geçiren bir insan olarak nasıldı?

Frank başını salladı:

— Babamın hayatı... Eğer felsefesi bakımından soruyorsanız, kendisiyle beraber yok olmuş, tarihe geçmiştir. Hitler'e körü körüne inanırdı. Ne yaptıysa onun için yaptı, sonunda Nazizm'le beraber o da göçüp gitti.

— Nazizm'e karşı mısınız? Hayır, böyle bir söylenti var da?

— Kısaca şunu söyleyeyim, ben her türlü, cebir, zorlama ve şiddete karşıyım.

— Ama bir de şu var ki, babanız hiç bir zaman, Nazizm'e karşı olduğunu davranışlarıyla belli etmemiştir.

— Belki. Yalnız evde de tam bir söz özgürlüğü vardı. Hâlâ hatırlarım. Babamla bu konuda çok konuştum. Kendisinin Nazizm teorisini benimsemesini desteklemesini tartıştım. Hattâ bir defasında savaşın kendisini mahvedeceğini bile söyledim.

— Bir şey soracağım Bay Frank. Babanızın Hitler'e ve onun inançlarına bağlılığını nasıl izah edersiniz ?

— Efendim, onunla konuşmama rağmen bir türlü kendisini anlayamıyordum. Yalnız şunu da unutmamak gerekir, o devrin insanlarını biz bugünün ölçüleriyle pek anlayamayız. Olaylar o ölçülerle değerlendirilmelidir. Çok koyu ve yoğun bir vatan sevgisi, aynı zamanda dar bir açı.

Frank'tan sonra Robert von Schirach'a döndüm.

— Sizin taze ve diri hafızanız vardır?

Başını salladı:

S. S. şefi Himmler'in kızı Gedrun Himmler (Solda). Hess'in oğlu Wolf Rudiger Hess (sağda)

Norman Frank (solda) ve Gerard Bormann (sağda).

— Babamı en son iki ay önce gördüm, dedi.

Hâtırası yeniydi, başka sorular da sorabilirdim:

— Spandau'da değil mi? Ne yapıyor?

— Yılda bir defa ziyaret edebiliyorum babamı. Pek ne yaptığını bilmem ama galiba bol bol okuyor, zaten eskiden beri yabancı dillere merakı vardır, Fransızca ve İngilizce çalışıyor.

— Babanızla yalnız mı görüşebiliyorsunuz, yoksa ailenizin başka kişileriyle beraber mi ziyaret ediyorsunuz?

— Ailemizin her ferdi onu ziyaret edebilir. Ancak, herkes yılda bir defa görebilir, bu da bir hüküm işte.

— Bu hesaba göre babanızı her ay biri ziyaret ediyor demek.

Robert von Schirech bir an durup bir şeyler hesapladı, sonra:

— Eh öyle olacak, her ay birimiz ancak yarım saat kadar onu görebiliyoruz.

— Spandau'a girebilmek için ne gibi formalite lâzım?

— Hapishaneye girince bir kâğıt doldurmuyorum. Bunun içinde bir madde var ki, gördüklerimi dışarıda söylemeyeceğime dairdir. Eğer bazı şeyleri açıklarsam, bir daha onu görmek imkânını kaybetmiş olurum. İşte bunun için hapishanenin her tarafını ve onun da ne yaptığını geniş olarak anlatamıyorum.

— Peki, babanız size mektup yazıyor mu, siz de ona yazıyor musunuz?

— Evet, mektuplaşıyoruz, her hafta, ama, mektubun uzunluğu da sınırlandırılmıştır. Ailemizin her üyesi için ancak 200 kelimeye kadar müsaade var. Babam da ancak 200 kelime yazabilir.

— Babanız hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Bu sorunuzu daha açık sorabilir misiniz ?

— Yani demek istedim ki, babanız hakkında herkesin kendisine göre bir görüşü düşünüşü vardır, sizin düşünceleriniz içinde en ilgi çekici olan, babanızın siyasî görüşleridir.

— Babam bir idealistti. Herhalde Hitler gençliğini hazırlarken, neler olabileceğini düşünmeden sadece görevini yapmıştır. Düzene, kurallara uydu, onları yerine getirdi. 17 yıllık hapisliğinden sonra da kefaretini ödemiştir sanırım.

Bayan Heidrich'e döndüm:

— O devirleri pek hatırlamazsınız, küçüktünüz...

— Evet, üç yaşındaydım, babam öldürüldüğü zaman, sadece sonradan bana neler söylenmişse onları hatırlıyorum. Babam beni çok severdi, ve nereye giderse gitsin, hattâ ileri gelen kişilere bile benimle beraber giderdi. Benimle iftihar eder, herkese, bu kızımdır, benim güneş ışığım, derdi.

— Hafızanızda ona ait bazı şeyler var mı?

— Her çocuk için baba babadır. Kendisini ölüme götüren kusurlu hareketleri için bir şey söyleyemem. O zaman üç yaşındaydım, hükmü kendisiyle beraber bulunan insanlar versin.

— Bay Hess babanızı Spandau hapishanesinde yokladınız mı?

— Babamı en son 1941 yılında gördüm. İlkbahardı ve henüz İngiltere'ye kaçmamıştı.

HESS NİÇİN KAÇTI?

— O romantik kaçış hakkında bir fikriniz var mı?

— Birçok kişinin düşündüğü gibi düşünüyorum. Babam İngiltere'yi savaşı durdurması için ikna edebileceğini sanıyordu. İngiltere bizimle birlik olacak ve komünizmle savaşacaktık.

— Babanız size sık sık yazmaz mı?

— Eh, haftada bir defa. Uzun mektuplar alırım, 15-20 sayfalık. Benim öğrenimim için anneme tavsiyede bulunur.

— Peki Bay Hess, babanız İngiltere'ye kaçınca ailece bir sıkıntıya düştünüz mü?

Başını sallayarak:

— Oldukça güç günler geçirdik, dedi. Babamın İngiltere'ye gitmesi, bizi endişelendiriyordu, kararını öğrenmeye çalışıyorduk.

— Münih'te mi yaşıyorsunuz?

— Hayır, 1942'de Münih'ten ayrıldık.

— Peki, Bay Hess, Nürnberg'den sonra neden babanızı hiç Spandau'da ziyaret etmediniz? Bunun sebebi ne?

— Babamın kendisine göre bir âlemi var şimdi. Bir ziyaret, onun âlemini altüst edebilir.

— Nasıl bir âlem bu?

Bunu izah etmek güç zaten.

— Onun karakteriyle mi ilgili ?

— Eh, biraz öyle.

— Babanız şimdi ne yapmayı ister? Sizce tabiî?...

— Babam galiba daha çok ruhî şeylerle ilgili.

— Onun hakkında nasıl bir hüküm verilmesi gerektiğine kanisiniz ?

— Bence hakkında hüküm verilirken içinde bulunduğu şartları ve zamanı göz önüne getirmek gerektir. Belki o zaman, mahkûm edilmiyecekti, hattâ serbest bile bırakılacaktı. Ondan daha sorumlu bir dolu insan var.

— Bir soru daha, Bay Hess. Hiç Hitler'i gördünüz mü ?

— Hayır, hiç görmedim, o zaman çok gençtim.

Bayan Himmler'e döndüm:

— Peki ya siz Bayan Himmler. Hiç Hitler'i gördünüz mü?

Gedrun Himler başını salladı:

— Evet bir çok kere. Savaştan önce evimize sık sık gelirdi. Hattâ hatırlarım, babamla millî bayramlarda onu ziyarete giderdik. Hitler bana karşı da çok iyi davranırdı. Sonra... çocukları da çok severdi, hattâ bir gün bana bir bebek hediye etmişti. 1945 yılında kayboldu bebeğim.

SS polisi şefi Heinhard Heidrich'in kızı Sylk Heidrich.

Hitler'den kalan tek hatıra buydu.

— Peki Bay Borman siz Hitler'i hiç gördünüz mü?

— Evet, Hitler'i yılda iki veya üç defa görmeye giderdim. Hattâ bir defasında beni kahve içmeye davet etmiş, bir fincan kakao ikram etmişti. Biz de Eva Braun'la oynamıştık.

Sylk Heiydrich'e döndüm:

— Sizin Bayan Heiydrich, böyle hâtıralarınız var mı?

— Ben sadece Himmler'i hatırlıyorum. Evimize sık sık gelirdi. Annem onunla konuşmayı pek sevmezdi. Hattâ biraz garip bir insandı. Bir gün, anneme, Hitler'in bir isteğinden bahsetmişti, Hitler, ilerde lâzım olur diye «bazı kişilere zehir dağıtılsın» demiş. Annem buna içerlemişti, hiç de kendisini öldürmek istemiyordu. Gerekirse çocuklarımı alır başka yere giderim diye haber yollamış.

— Peki siz Bay Frank, hiç Hitler'i gördünüz mü?

Norman Frank:

— Evet dedi, gördüm, ama o zaman çok gençtim. Altı yaşındaydım, Münih'te Alman sanat sergisinin açılışı dolayısıyle gördüm onu. Babam Hitler'in tam yanında oturuyordu. Hitler beni dizine oturtmuştu.

— Bayan Himmler, hayatta, adınız size bazı güçlükler çıkardı mı?

Gedrun Himmler bir an sustu, sonra:

— Evet, oldukça güçlük çektim, ondan hâlâ da çekiyorum. Benim adımı taşıyan birini hangi şirket çalıştırır? İş bulmak da zor oluyor, ama özel hayatımda, hiç bir güçlük çekmedim, yalnız adımı duyunca bazı insanlar merakla bana bakıyorlar, hepsi o kadar.

— Peki ya siz Bay von Schrich?

— Şahsen pek güçlük çektim diyemem.

Bundan sonra Bormann'a döndüm, ayni soruyu sordum.

— Hayır, adım bana hiç bir müşkül çıkarmadı. Hattâ diyebilirim ki, Güney Tirol'da sürgündeyken bir çok İtalyan, bana çok iyi davrandılar.

— Ya siz Bayan Heiydrich?

— Benim için de ayni, ama mühendislik tahsil eden ağabeyim hiç bir okula giremedi. Hattâ bir ara ümitsizliğe bile düştü bu yüzden, sonra Hanover'e gitti, şansını denedi ve orda okula girdi.

—Hâlâ adınızı muhafaza eder misiniz?

— Evet, hattâ birçok da artist var bu adı taşıyan. Saksonya'da bu ad çok yaygındır. Büyük babamın adı da Bruno'dur. Kendisi de eski bir Wagner'ciydi.

— Bay Frank, babanız Polonya'daydı, o devri hatırlar mısınız ?

— Çok hâtıralarım var, ama karıştırıyorum. 15 yaşındaydım. O devirde insan okulu ve ilk aşkıyla uğraşır. Ama başka şeyleri de idrak ediyordum. Bir gün okulda futbol maçı yapıyorduk, 200 metre ilerde çığlıklar duydum, baktım, 12 Polonyalı oracıkta öldürüldü, o akşam olayı babama söyledim, bir an bana baktı, sonra, «unut bunu» dedi.

EİCHMANN SADECE 600.000 KİŞİYİ ÖLDÜRMÜŞ

— Bay Bormann bir soru daha, Eichman'a ne dersiniz?

Gerard Bormann, bir an irkildi, sonra hızlı hızlı:

— Pek yüzde yüz doğru değildir, derim. 2 milyon kişi öldürüldü, deniyor, benim bildiğime göre, 600 bin kişidir. Bu da Eichman için pek çok sayılmaz. Evet sorumludur ama, bunu tek başına kendisi de yapmamıştır. Galiba en çok sorumlu olan Heiydrich'tir. Irkçılık siyasetini uygulamak istemiş ve bunun için de Himmler'i zorlamıştır. Himmler onun şefiydi.

Bayan Heiydrich'e döndüm:

— Siz ne dersiniz buna?

— Böyle şeyler okudum. Ama kendi işlerimle çok meşgulüm, gerçeği araştıracak vakit bulamadım.

— Sizin fikriniz Bay Frank ?

— Pek kesin bir şey diyemem.

— Siz de ayni fikirde misiniz Bay von Schrich?

— Eichman'ın davası âdil bir şekilde görülmüştür, diyebilirim.

Ayni soruyu Bayan Himmler'e sordum.

— Pek fikrim yok, dedi.

— Peki geçmiş hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Ben Himmler'in kızıyım, müsaade edin cevaplamayayım bunu.

Bay von Schirach'ın ise III. Reich hakkında ayrı fikirleri vardı.

— Bu devirde, dedi, çok tatsız şeyler olmuştur. Bilhassa Yahudi meselesi, ama hiç kimsenin elinde bunu durduracak bir güç yoktu.

— Bay Bormann son bir sorum var, babanızın hayatta olduğu söyleniyor, doğru mu bu ?

— Bilmem, babam 1945'de öldü sanıyorum. Hem öldüğünü görenler var.

Frank bu an bana döndü:

— Bakın şunu unutmayın ki, geçmiş geçmiştir. Ondan ders almalıyız, ve bunların tekrarlanmamasına dikkat etmeliyiz.

Hepsine teşekkür ettim, odadan çıkarken, bahçedeki ağaçlar yirmi yıl öncesini görmüş, ölenlerin haykırışını duymuş gibi üzgün sallanıyorlardı.

III. Murad Han Zamanında Yapılan Sanat Eserlerinden:

Bir Kitap Kabı

Yazan: KEMAL ÇIĞ

TOPKAPI Sarayı Müzesi'nin Hazine Dairesi'ni gezen ziyaretçiler, üçüncü salondaki gömme vitrinlerin en baştakinde emsalsiz üç eserle karşılaşırlar. Bu eserler; büyük maddî değerle yüksek sanat anlayışının kucaklaşmasından meydana gelmiş bir zevk cümbüşüdür. Bu üç eser, altın, zümrüt, yakut, elmas ve camın bir sanatkâr elinde birleşmesiyle ve muhteşem güzelliklerin doğabileceğini ispatlaması itibariyle çok dikkat çekicidir.

Üçü de III. Sultan Murad tarafından yaptırılan bu eserlerden, burada sadece, Hırka-i Saadet mahfazası ile kandili bir tarafa bırakarak III. Sultan Murad'ın gazeliyat külliyatının, altından yapılmış üzeri kıymetli taşlarla süslü cildinden bahsetmek istiyoruz.

Bilindiği gibi, 1574 yılında tahta çıkan III. Murad, kendisinden evvel gelen cengâver selefleri ile kıyaslanınca, hiç de göz doldurmuyordu. Kadına ve paraya fazla düşkünlüğü ve bu temayüllerini annesi Nurbânû ve kız kardeşi İsmihan Sultan'ın teşvikleri III. Murad'ı zayıf bir hükümdar yapmış, devlet hizmetinde dürüst kişilerin iş görmesine imkân bırakmamıştı. Bu arada ilk defa Osmanlı hükümdarlarının rüşvet alma hâdisesi de vuku bulmuştur. Gene bu padişah zamanında, yeniçeri ocağının disiplini, sipahilerin hak ve hukuka dayanan nizamı bozulmuştur. Fakat bu devirde çok büyük fütuhat yapıldığı gibi, Osmanlı güzel sanatlarından, minyatür, maden işçiliği ve mimarî'de iç dekorasyon bakımından çok parlak bir devir yaşamış ve en güzel örneklerini vermiştir.

III. Murad devrinden, zamanımıza intikal eden Hünernâme, Şemâilnâme-i Âl-i Osman, Sûrnâme, Zübdet'üt-Tevarih gibi kitaplardaki minyatürler, Türk minyatür sanatının pek kaliteli eserler verdiğine en kuvvetli delildir. Topkapı Sarayı Haremindeki kendi adı ile anılan yatak odasıyle veliahd dairesi diye tanınan köşklerin iç dekorasyonu hakikaten çok güzeldir.

Bu yazımızda yukarıda bahsettiğimiz kabı anlatacağız. 0,22 X 0,37 ölçüsünde olan bu kitabın iki kapağının dış yüzleri deri üzerine kâmilen altın kaplama olup, kapların kenarlarında iki sıra paftalardan bordür vardır (1). Dıştaki bordür; dik dörtgen şeklinde, üzerleri kendinden kabartma çiçekli paftalarla kaplanmış ve bu paftaların üzerine sıra ile yakut-zümrüt taşlar oturtulmuştur. İçdeki ikinci bordür; beyzî şekilde altın paftalara ayrılmış olup, bir şiir iki kapağın iç kenarındaki bordür üzerinde dolaşmaktadır. Orta kısmı kafes tarzında oyma altındır. Şemsenin üzeri elmas, yakut ve zümrütlüdür. Köşebentler de ayni şekildedir. Şirazesi ve sertâbı altından örme yapılmıştır. Mıklebi de kapaklar gibi işlenmiştir.

Altın ve kıymetli taşların, üstün bir sanat zevki ile işlenişine en güzel bir örnek teşkil eden bu eser, servetle, sanatın imtizacının pek nefis örneğidir. Bir talih eseri olarak sanatkârını da bulabildiğimiz bu eser, sarayın, o zamanki kuyumcubaşısı Mehmed isimli bir usta tarafından 1588 yılında yapılmıştır. Bu eseri meydana getiren Mehmed ustanın henüz elimize geçmemiş kimbilir daha ne güzel ve sanatlı eserlerinin bulunabileceğine inancımız vardır.

---

(1) Bu paftalardan biri kitabın üzerinde yoktu. Ve kaydına da noksan diye işlenmişti. Bundan iki sene evvel Hırka-i Saadet'in önündeki derin kuyu temizlettirildiği esnada, kuyudan çıkan çamurlar arasında bu ufak pafta bulunmuş ve kabın üzerindeki yerine yerleştirilerek noksan tamamlanmıştır.

Avustralya'da, bir mağara adamı resim yapıyor.

Tarih Öncesi Sanat

Yazan: Cevad Bozkurt

TARİHTEN evvelki zamanlarda yaşamış insanların, çeşitli yönleri hakkında bilgi veren kaynakların başında, meydana getirdikleri sanat eserleri gelir. Bu sanat, resim, heykel, kabartma ve oyma suretiyle meydana getirilmiş şekillerden ibarettir.

Tarih öncesi sanat, önce, «Eskitaş» ve ya «Yontmataş Devri» olarak bilinen çok uzun bir devrin sonlarına doğru görülmeye başladı. Bu devreye, en mühim özelliğinden dolayı, «Rengeyiği Çağı» da denilmektedir. Yontmataş devrinin bu son kademesinin insanlık tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Bu devreye, insanoğlunun medeniyet yolunda bir dönüm noktası da diyebiliriz.

Bu devirde iklim, insanların yaşayışını kolaylaştırıyordu. Zira tabiatın hakim olduğu çağlarda insan ancak konup - göçen bir varlıktı. İnsan tabiata galip gelmeye başlayınca, yavaş yavaş düşünen bir varlık (homo sapiens) haline gelmeye başladı. Muhtelif bilginlerin kanaatine göre; düşünen insanın ılık bir iklimde ortaya çıkmış olması daha mantıkî olduğundan, tarife uygun en eski devir olarak bu devri kabul etmemiz şarttır.

«DÜŞÜNEN İNSAN»

Bu devirden evvelki devirlerde, tamamiyle hür ve müstakil bir şekilde, nerede akşam orada sabah yaşayan insan, bu devirde yerleşmeye elverişli yerlerde toplanmaya başladı. Böylece «mevsimlik yerleşmeler»'in temelleri atılmış oluyordu. Buna en iyi misal olarak, Kuzey Almanya'da Ahrensburg, Pinberg ve Stelmoor'daki yerleri gösterebiliyoruz. Bu bölgelerdeki insanlar daha çok çadırlarda otururlardı. Bu çadırlar hakikaten çok enteresan... Bazıları iç içe geçmiş iki çadırdan, bazıları da aralarında bir geçit bulunan yan yana iki çadırdan teşekkül ediyor... Bu durumda birinci çadır oturma, ikinci çadır erzak deposu ve üçüncü kısım yani geçit kısmı da bir takım aletlerin yapım yeri olarak kullanılıyordu.

Gene böyle göl kenarında kurulmuş olan bir çadırda, «yazlak» olarak oturulduğu, göl içinde bulunan kemiklerin sınıflandırılıp sayılmasıyla da burada bir yaz ne kadar insanın oturduğu anlaşılabilmiştir. Yaz mevsimlerinde bu gibi çadırlarda oturan insanların, bazı hallerde mağara önlerinde ve tabiî kaya sığınaklarında oturdukları da olmuştur. Fakat daha çok kışın mağarada otururlardı. İskân edilmiş bir mağara önünde ele geçen kalıntılar arasında, bulunan çöp yığınları bilhassa önemlidir. İşte bu insanlar, en önemli sanat eserlerini de bu mağaralarda meydana getirdiler.

Teknik bakımdan da ilerleme gösteren insan çok üstün aletler yapmaya başlamıştır. Artık insan, dişinin kestiği her şeyi değil, gıdasını şuurlu bir şekilde avladığı hayvanlardan temine başlamıştır. Bu devir insanlık tarihinde, «iş bölümü»'nün varlığı da muhakkaktır.

DİNÎ İNANÇLAR

Böylece yavaş yavaş tabiata galebe çalan insanoğlunun, kökü daha evvelki devirlerde olan, dinî inançları da kuvvetlenmeye başlamış, bu da sanatın ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır.

Günümüzden aşağı yukarı elli bin sene önce başlayan bu devirde, yani yontmataş devrinin ilk safhasında kadın heykelcikleri yapıldığını biliyoruz. Çeşitli maddelerden yapılmış olan bu heykelciklerin karınları, kalça ve göğüsleri fırlak bir şekilde belirtilmiştir. Bu çeşit kadın heykelciklerinin «bereket»'i temsil ettiği artık tamamiyle kesinleşmiştir. Çok daha sonraki devirlerde Troya'da bulunmuş olan bir kadın heykelciği de bu bakımdan çok ilgi çekicidir. Bu heykelciğin tenasül uzvu bilhassa belirtilmiş ve tam orta yerine de bir gamalı haç işareti konmuştur. Başının üzerinde bulunan bir delik vasıtasiyle tavandan asılmak suretiyle kullanılıyordu. Heykeli yapanın gayesi, kadın vücudunun ilkah ve analıkla ilgili olan bölgelerini belirtmektir. Aile fertleri ne kadar çok olursa, o kadar çok kuvvete malik olacaklarına inanmış olan Orta Avrupa'nın bu istilâcı ırkları için çoğalmak bir ideal olmuştur.

AVCILIK VE RESİM

Mağara duvarlarına yapılan resimler, oyulmuş ve renkli resimlerdir. Bu san'at eserlerinin hepsi de, aynı gaye uğruna resmedilmelerine ve aynı mahiyeti taşımalarına rağmen birkaç farklı üslûp bölgesi göstermektedirler. Altamira, Dordogne, ve bilhassa Lascaux mağarasını ön plânda zikretmemiz lâzımdır. Lascaux mağarası 12 eylül 1940 tarihinde dört köylü çocuğu tarafından tesadüfen bulunmuştur. Girişi dar bir yarıktan ibaretti. Bilginler burası için «Yontmataş Devri'nin son kademesinde bir tapınak» deyimini kullanmışlardır. Duvarlarında ekseriyetle koşar ve hamile vaziyette hayvanlar tasvir edilmiştir. Bu mağarada, tarih öncesi sanatkâr bize bir hayvan albümü takdim etmektedir. Mağaranın en önemli

Doğu İspanya'daki Cogul mağarasında çıplak bir erkek etrafında dans eden dokuz kadın tasviri.

özelliği, insanın ilk defa şematik vaziyette, resmedilmiş olmasıdır. Bu insanlar, bir boğanın önünde yatar vaziyette (belki de ölmüş) gösterilmiştir. Diğer taraftan hayvan ise en ince teferruatına kadar işlenmiş, herhangi bir darbe ile karnında açılan bir yaradan barsakları dışarı boşalmış şekilde resmedilmiştir. Bunun önünde bir sopa ve sopa üzerinde de bir kuş tasvir edilmiştir ki, bu kuşun insanın ruhu olması kuvvetle muhtemeldir.

Hangi mağarada olursa olsun, giriş kısmında hiç bir tasvirin bulunmayışı bilhassa çok önemlidir. Hattâ bazı hallerde resimlerle süslü salonlara varabilmek için, girişten sonra birçok dar geçitlerden geçmek icap etmektedir.

Bu durumda, hayvanların tenha yerlerde saklanması veya hapsedilmesi gibi bir fikir ortaya çıkmaktadır. Bu doğrudan doğruya bir «büyü» hareketidir. Öte yandan dekorasyon maksadıyla da yapılmış olabilirler. Marcelin Boule, «büyü için bu kadar güzel ve gerçek sanat eserleri lüzumsuzdur» diyor. Bu resimler büyü için yapılmamış olsaydı, elbette mağaranın meskûn yerlerine yapılmış olacaktı. Üstelik resimlerin bulunduğu salonlarda dans edildiği de bu ayak izleriyle sabitleşmiştir. Bu dansın dinî bir ayin gayesiyle yapıldığı fikri de mantığa en yakın olanıdır. Bu resimlerin büyü için yapıldıklarını ispatlayıcı daha kesin belgeler de vardır. Meselâ, Niaux mağarasının duvarlarına yapılan bir at resmi üzerinde delikler gösterilmiştir ki, bunlar yara işaretidir. Marsoulas mağarasında ise bir bizon'un yanında bir el ve bir ok resmi vardır. Bu; bu el, bu okla bizonu öldürsün demektir. Gene bazı mağaralarda, bazı hayvan tasvirleri üzerinde kırmızı ve siyah lekeler bulunmaktadır ki, bunlar ok yarası; aynı zamanda büyü işaretidir. Bazı mağaralara «sihirbaz» tasvirleri bile yapılmıştır. Fransa'daki bir mağara resminde bir sihirbaz sırtında bir geyik postu ile tasvir edilmiştir. Mağara resimleri avcılıkla yakından ilgilidir. Pindal mağarasında tespit edilen bir fil tasvirinde filin kalbi de belirtilmiştir. Bu durumu, avcının bu bölgeye nişan alması lâzım geldiği, şeklinde yorumlayabiliriz.

EN DEĞERLİ UZUV: EL

Tuc d'Audubert mağarasında biri erkek, diğeri dişi iki bizon resmi ile Cogul'daki mağarada bulunan çıplak bir erkek etrafından dans eden dokuz kadın resmi,

hiç şüphesiz sihir alâmetleridir.

Mağaralarda ilk defa el izlerine de rastlanmıştır. Bunların en iyi örneklerini Altamira ve Castilya (İspanya'da) mağaralarında görmekteyiz. İlk insanlar bütün işlerinde el'den çok faydalandığı için, bu onun en kutsal ve özel işaretidir. «El», almaya yarayan bir uzuv olduğundan, hayvan tasvirleri yanında bir «el» tasviri de görülür. «El»'e karşı bir dinî saygı meydana gelmiştir. Diğer taraftan Anadolu'da yapılan araştırmalar neticesinde «el» tasvirlerine de rastlanmıştır.

«El» izleri bir satha, pozitif veya negatif olmak üzere iki şekilde çıkarılıyordu. Pozitif izi çıkarılmak istendiği zaman «el» bir boyaya batırılıyor ve doğrudan doğruya satha bastırılıyordu. Negatif izi çıkarılacağı vakit de, sol el bir satha bastırılıyor ve sağ el ile bunun üzerine boya püskürtülüyordu.

Tarih öncesi sanatın diğer bir kolu da kabartma sanatıdır. Genel olarak tabiî kaya sığınaklarında rastlanan kabartmaların en iyi örnekleri Fransa'nın Dordogne mevkiinde Laussel'de bulunan bir adam ve bir kadın kabartmasıdır. Burada da gene kadının kalça ve göğüs bölgeleri fırlak bir şekilde tasvir edilmiştir. Ayrıca sağ elinde bir boynuz tutmaktadır. Burada kadının tasvir ediliş tarzı ile boynuz uygunluk göstermektedir. Çünkü boynuz da «bereket» i temsil etmektedir. Bu boynuz, daha yaygın olduğu Roma devrinde, «bereket boynuzu» olarak isimlendirilmiştir. Hattâ zamanımıza kadar bile gelmiştir. Bazı bölgelerde, evlerin giriş kapısı üzerine çakılı boynuzların aynı ga-

Tarih öncesi sanatın ilgi çekici iki örneği: Yukarıda büyücü, (üç kardeş mağarasında), aşağıda, yaralı bizon.

İlkel sanatın yarattığı üç Venüs heykeli. Soldan sağa: Lespugne, Willendorf ve Wisternitz Venüsleri.

yeye hizmet ettikleri bilinmektedir.

Yontmataş devri'nde, kazılmak suretiyle tasvirler yapılmıştır. İlk defa mağara ve tabiî kaya sığınakları duvarlarına yapılan bu gravürler makarna gibi motiflerden ibaretti. Daha ileri safhasında bir takım hayvan resimleri yapılmıştır ki, bunların sadece dış hatları belirtilmekle yetinilmiştir. Altamira mağarasının duvarlarındaki resimler bunun misalidir.

İlk defa sadece dış hatlarıyla belirtilen hayvan resimleri, daha sonra en ince teferruatına kadar resmedilmeye başlanmış, hattâ hayvanların iç organları bile belirtilmiştir. Bu teferruat son hadde geldiği zaman gerçek sanat yerini soyut sanata terketmiş, şekiller bundan sonra geometrik olarak işlenmişlerdir. Herhangi bir şekli izah için gayet basit çizgiler kullanılmıştır. Meselâ bir geyik sürüsünü belirtmek için, önde ve arkada birer geyik yapılmış ve arası çizgilerle doldurulmuştur.

SANAT, SANAT İÇİN Mİ?

Bahsettiğimiz sanat kollarının kronolojik sırası hâlâ münakaşalıdır. Ne sebeple meydana çıkmış oldukları iki yönden izah edilmektedir. Birinci fikri savunanlar, sanat, sanat için yapılmıştır, derler. İkinci fikir ise, «sanat her şeyden evvel faydacıdır ve bu faydacı oluşu da dinle ilgilidir» merkezinde. Verdiğimiz misaller her ne kadar ikinci fikri açıklayıcı mahiyetteyseler de, birinci görüş tarzını da yersiz sayarak, tamamen bir kenara atmamak lâzımdır.

Yontmataş devri insanında sanat ruhunun doğmasının muhakkak bir ön safhası vardır. Tarih öncesi sanatkâr, evvelâ maksatsız olarak, parmağıyla, elinin bir hareketiyle veya herhangi bir aletle bilmeden bir şekil meydana getirmiştir. Bu durum onda, tıpkı bir çocuk gibi, mucizevî bir yaratma kudreti doğurmuştur. Böylece, meselâ el izlerinin bir zevk ve eğlence maksadıyla çıkarıldığı düşünülebilir. Bu suretle bazen isteyerek, bazen de tesadüfî olarak meydana getirilmiş olan bu resimler, tarih öncesi sanatın ilk tohumları olmuş ve bu tohum, mahsulünü daha sonraki devirlerde vermiştir. Bu anlayışa göre, ilk sanat, önce bir şey yapmak için yapılmış, sonradan dinî bir mahiyet kazanmış ve gelişme imkânı kuvvetlenmiştir. İşte bu sebeple sanatın meydana gelişi dinî inançlara bağlanmak istenmektedir. Bu konu üzerinde uğraşan bazı bilginlerin, bunu böyle kabul etmelerine rağmen, bazı bilginler buna itiraz etmektedirler. Bu hususta Marcelin Boule, biraz fazlaca direnmiş ve tarih öncesi sanatın taklit hassasının bir tezahürü olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca büyü için kaba saba resimlerin de yeterli olduğunu iddia etmiştir.

Yazımızdaki misallerin hepsi de Batı Avrupa'dan verilmiştir. Buna göre; tarih öncesi sanat Batı Avrupa'da mı doğdu acaba? Bunun kesin olarak cevabı «hayır» dır. Bu sanat Avrupa'ya Doğu'dan gelmiştir. Doğu kültürü, Batı Avrupa'ya iki yolla girmiştir. Birincisi, Kuzey Afrika yoluyla İspanya'dan, ikincisi de Orta Avrupa yoluyla gelmiştir. Zaten bu kültürün ilk tezahürlerine Kuzey Afrika'da rastlanmıştır. Diğer taraftan yeni bulunlar arasında, Kars yakınlarında Çamışlı köyündeki bir mağaranın duvarlarındaki ren geyiği sürüsü tasviri bilhassa önemlidir. Prof. Kökten tarafından bulunan resimler, meseleyi açıklayıcı mahiyettedir. Bu hususta daha kesin hüküm verebilmek için, yeni buluntuları ve yorumları beklememiz icap etmektedir. İlk defa Doğu'da ortaya çıkan bu sanat, güney ve kuzey yollarıyla gelen insanlarla beraber Batı Avrupa'ya kadar getirilmiştir.

İşin en ilgi çekici tarafı, bu sanatın Orta Asya'ya bağlanmak istenmesidir. Bundan epey sene evvel bunu, Henri Brueil izah etmeye çalışmıştı. Bu izaha dayanak noktası olarak da, Türk folklorunu ve âdetlerini ön plana almıştır.

TARİHE AKAN BİR AY

Eylül 1966

4 EYLÜL
Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın davetlisi olarak memleketimizde bulunan Suudî Arabistan Kralı Faysal, özel bir uçakla yurdumuzdan ayrıldı.

6 EYLÜL
Açık bulunan Ticaret Bakanlığına Zonguldak Milletvekili Sadık T. Müftüoğlu tayin edildi.

8 EYLÜL
Beykoz'da demirli duran avcı botlarından ikisi infilâk ederek battı. Kaza sonunda bir er kayboldu, bir assubay ile beş er de yaralandı.

12 EYLÜL
A. B. D., Gemini - II aracını uzaya fırlattı. Aracı kullanan astronot Charles Conrad ile Richard Gordon, uzayda yeni bir buluşmayı gerçekleştirerek hedef uydusunu yakaladılar.

13 EYLÜL
Amerika'ya giden Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Dean Rusk ile görüştü.

14 EYLÜL
Gemini - II aracı özel roketlerini ateşliyerek dünyadan 1372 kilometre yüksekte çıktı.

15 EYLÜL
Gemini - II dünyaya döndü. Amerikalı bilginler 1968 yılında aya gidebileceğini hesaplıyorlar.

23 EYLÜL
Ankara'ya gelen Afganistan Başbakanı, bir ameliyat geçirdi.

Cemal Gürsel 14 Eylül'de vefat etti

Eski Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, tedavi edilmekte bulunduğu Gülhane Askerî Tıp Akademisi Hastanesinde, saat 6,45'te hayata gözlerini kapadı. Hayat hikâyesini mart sayımızda verdiğimiz Cemal Gürsel, 71 yaşındaydı.

Cemal Gürsel, yıllardan beri devam eden rahatsızlığının ilerlemesi üzerine 3 şubatta Amerika'ya götürülmüştü. Walter Reed Hastanesine yatırılan Gürsel'in durumu 8 şubatta birdenbire ağırlaşmış ve vefatına kadar bir daha kurtulamıyacağı komaya girmişti. İyileşme ümidinin olmaması ve tedavisinin uzayacağı göz önünde tutularak, başkan, 26 martta Ankara'ya getirilerek Gülhane'ye yatırılmış ve 37 doktorun verdiği rapor üzerine de cumhurbaşkanlığı görevi sona ermiştir.

Anayasaya göre senatonun tabii üyesi bulunan Cemal Gürsel, o tarihten beri hastanede büyük bir ihtimamla tedavi edilmekteydi. Eski cumhurbaşkanı vefat ettiği zaman komada 219 gün kalmış bulunuyordu.

Cemal Gürsel'in vefatı üzerine bütün yurtta matem ilân edilmiş, eğlence yerleri kapatılmış, radyolarda özel program tatbik edilmeye başlanmıştır.

Cemal Gürsel'in nâşı 18 eylülde Gülhane Hastanesinden törenle alınarak Büyük Millet Meclisi şeref holünde hazırlanan katafalka kondu. Katafalk saat 13'ten itibaren halkın ziyaretine açıldı.

Eski Cumhurbaşkanı 19 eylülde toprağa verildi. Cenaze alayı meclisten saat 11'de hareket ederek Maltepe Camiine gelmiştir. Namazdan sonra cenaze alayı tekrar hareket etmiş ve Gürsel'in cenazesi saat 13,48'de Anıt Kabir'in bahçesine defnedilmiştir. Cenaze törenine çeşitli ülkelerden gelen heyetler de katılmıştır.

İstanbul'un Dünü ve Bugünü

Kadıköy İskelesi

Bir zamanlar, İstanbul'da, Köprü ile Haydarpaşa arasında yandan çarklı vapurlar işlerdi. Bu vapurlar Galata köprüsüne yanaşırdı. Bugün hem köprü yenilenmiş, hem Galata ve Sirkeci'de modern ve çok büyük rıhtımlar yapılmıştır.

Aksaray Valide Camii

Aksaray'daki Valide Sultan camiini, II. Mahmud'un eşi ve Sultan Aziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan yaptırmıştı. Yıllar önce, camiin her iki yanında, iki, üç katlı ahşap evler dar yol boyunca uzanırdı.

Bugün, Aksaray meydanı genişletildiği gibi camiin her iki yanındaki ahşap evler de yıkılmış, yerlerine yeni binalar yapılmıştır. Camiin cümle kapısı Aksaray meydanına bakmaktadır. Meydan ile caminin cümle kapısı arasında kalan kısım ağaçlandırıldığından, burası sükûn veren bir görünüştedir.

Bir Tekzip Hakkında

Geçen sayımızda bir tekzip çıkmıştı. Bu tekzibi Yargıtay kararıyle koymaya mecbur olduk. Zira Sulh Ceza Mahkemesi'nin verdiği tekzip kararını, Asliye Ceza Mahkemesi bozmuştu. İlmî bir tenkide tekzip gönderme usulü, bu suretle Yargıtay kararıyla geleneklerimiz arasına girmiş oluyor.

Tekzip sahibi, «kitabımı yazarken Haydar Sanal'ın kitabından hiç ve Yılmaz Öztuna'nın kitabından az faydalandım» diyor. Bu vesileyle bizi ve «Türk Musikisi Lugati» adlı eserimizi küçümsemek istiyor. Ben, her iki iddiayı da kestirmeden cevaplandıracağım:

Tekzip sahibi, başında bulunduğu Musiki Mecmuası'nın 1965 haziran sayısında iri puntolarla bir başmakale yayınlamıştır ki, bu başmakale tamamen musiki şahsiyetimize tahsis edilmiştir; orada aynen şöyle deniyor:

> *«Bir musiki tarihimiz yazılmamıştır... Salâhiyetle bu işi yapabilecekler üç kişiyi bile bulmaz. Bunların en başta geleni Sayın Yılmaz Öztuna'dır. Bugünün sözü geçen tarihçilerinden olan Yılmaz Öztuna, ayni zamanda bir müzikologdur. «Türk Musiki Lugati» adlı eseri, yabancı müzikologlar tarafından her zaman ısrarla aranmaktadır. Lugat'in son tarafında müellifin kaydettiği «Türk Musikisi Tarihi» vaadini hatırlatanlar bile vardır. Biz de bu vaadin bir an önce yerine getirilmesini diliyoruz. Geleceğin musikisi ancak tamamlanmış bir geçmişin üzerine kurulabilir.»*

Yani yazar diyor ki, Türk musiki tarihini bugün üç kişiden az, yani iki kişi yazabilir. Birinin ismini vermiş. Diğerinin ismini de ben vereyim: Haydar Sanal. Zira bu iş için hem tarih, hem musiki mütehassısı (yazarın tabiriyle «müzikolog») olmak lâzım. Musikinin bütün nazarî ilimlerini bilenlere «müzikolog» derler. Tarihçinin sıfatları ise malûmdur.

Tekzip sahibi, Haydar Sanal'ın kitabından hiç faydalanmadım diyor. Haydar Sanal, bu hususta mahkemeye müracaat ettiği için, bu konudaki iddianın cevabını hâkimlerimiz verecektir.

Şunu da ilâve edeyim ki, tekzip sahibinin kitabına en hafif, hattâ lehte tenkidi ben yazdım. Kitabı yayınlayan müessesenin büyük itibarı olduğu için, kendilerini dostça ikaz etmekle yetindim. Halbuki şu satırları yazdığım 12 eylül 1966 tarihine kadar bahis konusu kitabın lehinde bir tek tanıtma yazısı çıkmadı. Fakat tam 5 makale çıktı ki, benim yazdıklarımı gölgede bırakacak en ağır tenkitlerle yüklüydü. Haber aldığıma göre, daha iki muharrir de, bu kitap aleyhinde son derece ağır ilmî tenkit yazıları hazırlıyorlar. Bilmem başkaca söyleyecek bir şey kaldı mı?

GELECEK SAYIMIZDA

Tarih Boyunca İşkence

Akıllara durgunluk veren öldürme usulleri.

Cultura Turcica

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, **Cultura Turcica,** cilt: II, no. I, Ankara, 1966, Ayyıldız Matbaası, 130 s., 20 TL.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün 6 ayda bir sayı yayınladığı **Cultura Turcica** adındaki İngilizce - Fransızca - Almanca Türk kültürüne ait ilmî derginin II. cildinin ilk sayısı çıktı. Türk kültürünü yabancılara tanıtmak gayesiyle yayınlanan bu çok değerli derginin bu nüshasında şu makaleler yer alıyor:

Adnan Ötüken, General Education and Learning in Turkey; Beria Remzi Özoran, Turks and the Greek Ortodox Churches; Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Les Etablissements Turcs d'Enseignemet à Travers l'Histoire; Senatör Fethi Tevetoğlu, Atatürk's Soviet Policy; Prof. Dr. Ahmet Temir, Russia, China and Turks; Doç. Dr. Ercümend Kuran, Research on Turkish History and Culture in the U.S.A.; Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, Die Berichte der Deutschen Generale Liman von Sanders; T. Yılmaz Öztuna, Les Bases de la Musique Turque (*); M. Şakir Ülkütaşır, Ahmet Besim Atalay; Prof. Dr. Halil İnalcık, «Genocide Behind the Iron Curtain»; Prof. Abdülkadir İnan, «Kumiki» v.s.

Adnan Ötüken'in makalesinde Türkiye'de bugün mevcut kütüphane ve müzelerin tam bir listesi verilmiştir. Oktay Aslanapa'nın Türk medreselerine ait makalesi resimlidir. İyi kâğıda itinalı bir şekilde basılmış, mütehassıs elemanların değerli yazılarını içine alan derginin bu sayısını da aydınlarımıza tavsiye ederiz.

Dede Korkut Kitabı

Doç. Dr. Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı, II. Cilt: İndeks ve Gramer,** Türk Dil Kurumu Yayınları, No. 219, Ankara, 1963, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 16+484 sayfa, 60 TL.

Doç. Dr. Muharrem Ergin'in tanıttığımız eseri, bir müddet önce metninin tenkitli baskısını yayınladığı **Dede Korkut Kitabı'** nın sözlük ve gramerini içine alan ikinci cildidir. Batı Türkçe'sinin yeryüzündeki en büyük birkaç mütehassısından biri olan genç bilgin, Türkçe'nin en mühim anıtlarından biri olan **Dede Korkut Kitabı** üzerinde uzun yıllardan beri çalışmaktadır. Bu çalışmanın mahsullerinden biri, elimizdeki eserdir. Eserin birinci kısmında, **Dede Korkut**'ta geçen bütün kelimeler, geçtiği yerleri teker teker gösteren uzun bir fihrist var. Daha sonra, eserin yazı diline geçirildiği XV. asrın sonlarında Âzerî sahasındaki Türkçe'nin grameri, **Dede Korkut** metnine dayanılarak açıklanmıştır. Türkçe bir metin bu eserdeki kadar mükemmel bir şekilde ve etraflı olarak henüz ele alınmamıştır. Kitabın giriş, metin ve faksimile bölümlerini içine alan I. cildi gene Türk Dil Kurumu tarafından 1958'de yayınlanmıştı ve çoktan beri tükenmiştir. Müellif, bu cildin yeniden basılacağını ve notlar kısmının ekleneceğini haber veriyor. Bilindiği gibi **Dede Korkut Kitabı,** ilim adamlarının son tahminlerine göre II. Sultan Bâyezid devrinde (1481-1512) yazı diline geçirilmiştir. Tabiî hikâyelerin menşei, önceki yüzyıllara doğru uzanmaktadır. Eser, yer yer şiir parçalarıyle bezenmiştir. Şiirler, serbest nazım şekilleriyle söylenmiştir. Kullanılan lehçe Âzerî lehçesi olmakla beraber, **Dede Korkut Kitabı,** bütün Türk âleminin müşterek malı derecesine yükselmiştir. Esasen bu eserin yazı diline geçirildiği yıllarda Âzerî ve Osmanlı lehçeleri henüz birbirinden ayrılıyordu. Elimizdeki II. cildin 2. ci kısmını (s. 347-483) teşkil eden gramer bahsinin başlıca başlıkları şöyledir: Dede Korkut'un dili, Nüshaların dili, Kelime kadrosu, Ses hususiyetleri, Sesler, Ses hâdiseleri, Ses değişmeleri, Şekil hususiyetleri, Kökler ve ekler, Yardımcı sesler, Yapım ekleri, İsim, Sıfat, Zamir, Zarf, Edat, Fiil, Sentaks hususiyetleri, Kelime grupları, Cümleler, Birleşik cümle.

Y. Ö.

(*) Çok teknik mahiyette olan bu makalemde bazı hatalar olmuş ve bunlar derginin içine bir sayfa eklenerek ayrıca gösterilmiştir. Şöyle ki: Türk Aksağı usûlü yanlış klişelenmiş, Aksak usûlünün klişesinde üçüncü nota başı siyah olacakken beyaz kalmış, Ceng-i Harbî'nin ilk iki grubu sona gidecekken başa gelmiş. Müsemmen'in ilk notasındaki nokta unutulmuş, Devr-i Turan'a fazladan nokta konmuştur. Bûselik, Sûznak ve Karcığar'ın terkipleri şöyle olacaktır: 2 + VI, 4 + VI, V + 6. Hisâr perdeleri ile hicâz perdeleri yer değiştirecek, 13 ve 14 sayılı perdelerin ilk isimleri «geveşt» ve «dik geveşt» olacak, 20 ve 21 sayılı perdeler yer değiştirecek, 20 sayılı perdedeki «nîm» ler «dik» olacaktır. Sondaki klişede bulunan 24 sayılı koma diyezli şekil silinecektir.

İhsan Akgün (Fatih - İstanbul)

Mecmuanızın üst kenarı eskiden kesilmiş olurdu. Şimdi neden kapalı çıkıyor?

Maalesef bazı kimseler mecmuamızı okuduktan sonra yıpranmış olarak iade ettikleri için bu çareye başvurduk. Mecmuayı açarken formaların üst kenarını dikkatlice keserseniz, bunun bir mahzur olmadığını göreceksiniz.

Süleyman Sevim (Sirkeci - İstanbul)

Kemah kalesi hakkında acele bir yazı istiyorum. Gelecek nüshanızda mutlaka çıksın. Kalenin renkli fotoğrafını da göbeğe koyun.

Aziz kardeşim, elinizdeki mecmuanın hazırlanması, sizin sandığınız kadar basit bir iş değil. Bakın Kemah kalesi üzerinde bir yazı yayınlamaya karar verdiğimiz takdirde ne gibi çalışmalar yapmamız icab eder: Önce bu iş için ehliyetli bir tarihçi muharrir bulacağız. O, bu konuda çıkmış kitapları araştırarak makalesini hazırlayacak. Kalenin renkli fotoğrafı için, Kemah'a bir foto muhabiri göndermekten başka çare yoktur. Foto muhabirlerimiz, bazı Anadolu kasabalarında güneşli gün bulmak için günlerce kalırlar. Ondan sonra bu yazı ve fotoğraflar, ham malzeme hâlinde yazı işlerine gelecek. Türkçe, tarih bilgisi, imlâ bakımından tetkik ve tashih edildikten sonra, mürettiphanede dizilmeye verilecek. Fotoğraflar, fotoğraf servisine, oradan rötuş ve renkli rötuş servislerine gidecek. Yazılar tekrar yazı işlerine gelip müsahhih, mütehassıs ve yazı işleri müdürü tarafından okunacak, yani sayfalara yerleştirilecek. Oradan montaja gidecek. Nihayet ozalit, asit ve baskı safhaları var. Sonra mecmua kesilip, kapaklanıp sevkedilecek.

Ayşe Özden Güçlü (Balıkesir)

Sezar «Geldim, gördüm, yendim» sözünü ne zaman, nerede söyledi? İyon devleti hakkında bilgi verir misiniz? Pers imparatorluğu hangi tarihte, kimin tarafından yıkıldı?

Sezar, M.Ö. 47 yılında, Pontus Kralı Pharnakes'i yendikten sonra, zaferini senatoya Veni, vidi, vici (Geldim, gördüm, yendim) sözleriyle bildirilmiştir. — Bir İyon devleti yoktur. «İyonya», İlk Çağ'da Anadolu'nun Ege bölgesine verilen addı. Burada birçok site (şehir) devletcikleri teşekkül etmişti. Yunan kültürü altında yaşayan bu siteler, deniz ticaretiyle uğraşırlardı. M.Ö. V. yüzyılda İran (Pers) İmparatorluğuna katılmışlardır. — Pers imparatorluğu, Büyük İskender tarafından M. Ö. 331 yılında yıkıldı ve Makedonya imparatorluğuna katıldı.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Nejat Peyman (Malatya)

Tokat Müzesi'nde mumya var mı? Fuzûli'nin Malatya ile ilgisi nedir?

Tokat Müzesi'nde mumya olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak bu çevrede Selçuklu Türkleri'ne ait bir çok mumya bulunmaktadır. Bu mumyalar Türk mumyalarıdır; Roma çağı ve Neron'la ilgileri yoktur. — Fuzûli'nin Malatya ile bir ilgisi yoktur. Malatya'daki Fuzûli Caddesi büyük şaire duyulan saygı ve sevgi dolayısıyle konmuş olacaktır.

Yılmaz Ayas (Yanıklar köyü - Pınarhisar - Kırklareli)

Ege Denizi'nin kuzeyindeki adanın ismi «Semendirek» mi, «Semadirek» mi?

Yunanca «Samothraki» denen bu adaya Türkler, hem «Semadirek», hem de «Semendirek» demişlerdir. Adanın ortasında 1.600 metreye yükselen bir tepe, çok uzaklardan görülür.

Günal Eren (Bozdoğan - Aydın)

Almanya'da yayınlanan Philologiae Turcicae Fundamenta *tamamlandı mı?*

Tamamlanmak üzere. Ancak bu eserde Türklük düşmanı kalemler yer aldığı ve bir çok bahisleri sakat bir görüşle yazıldığı için, evvelki yıl Delhi'de toplanan Müsteşrikler Kongresi, bu eserin yeniden yayınlanmasına karar vermiştir. Böyle bir heyet Türkiye'de kurulmuş ve çalışmaya başlamıştır. 9 cilt üzerine bir Türk medeniyet ve kültür tarihi tasarlanmıştır. Eserin hazırlanmasına bütün dünya üniversite ve akademileri katılacaktır. İlk cildin ilk fasikülünün yayınlanması için teşebbüse geçilmiştir. Bu eserin hazırlanmasına *Hayat Tarih Mecmuası* neşriyat müdürü de katılmaktadır. Eser İngilizce çıkacaktır.

Şaban Özaçmak (Van)

Avrupa Konseyi hangi gaye ile ne zaman kuruldu?

Avrupa Konseyi, Avrupa devletleri arasında beraberlik ve ahengi sağlamak amacıyla 5 mayıs 1949'da kuruldu. Türkiye, bu konseye az bir zaman sonra girmiştir.

Yavuz Kumçay (Yenimahalle - Ankara)

Adresinize gönderdiğim «Sardanapal'in Ölümü» başlıklı yazımı yayınlar mısınız?

Amatörlerden pek nadiren yazı alıp basarız. Tarih hakkında yazı yazmak çok zordur. Geniş bir kültür, yazılan konu hakkında derin bir bilgi ister. Sizin yazınız daha çok tarihî bir hikâye niteliğinde. Çok uzun cümleler kullanmışsınız. Önce bize daha yakın konulardan başlamak üzere çok ve iyi vasıfta kitap okuyun. Belirli bir seviyeye gelmeden yazılarınızı yayınlamak hevesine kapılmayın.

Ertan Kip (Samsun)

Kanuni'nin türbesi nerededir? Güneşten büyük yıldız var mıdır?

Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesi, İstanbul'da, Süleymaniye Camii avlusundadır. — Bizim güneşimizden milyonlarca defa büyük pek çok yıldız vardır.

Hüseyin Akkaş ve Cavit Akkaş (Giresun - Nazilli)

Eğri hangi tarihte, kimin tarafından fethedildi?

Eğri, 1596 yılında III. Mehmed tarafından fethedilmiştir. — Yer darlığından diğer sorularınıza cevap veremiyoruz. İstediğiniz konularda yazı koyuyoruz. İltifatınıza teşekkürler.

Adnan Bakkalcı (Samsun)

Bende Amasya'daki Türk mumyalarının fotografileri var. Satın alır mısınız?

İhtiyacımız olursa size müracaat ederiz. Mamafih birçok foto muhabirimiz vardır. Amatörlerin eserlerini pek nadiren yayınlıyoruz.

Erdal Yılmazcan (Yenimahalle - Ankara)

Koçi Bey'in eseri basılmış mıdır?

Bu eser eski harflerle üç dört defa basıldığı gibi, Latin harfleri ile de Ali Kemâli Aksüt tarafından yayınlanmıştır. Ayrıca bir çok Avrupa diline çevrilmiştir.

Sinan Ersan (Kadıköy - İstanbul)

Çiçi Yabgu kimdir?

Çiçi Yabgu, Orta Asya Türk Hun imparatorluğu hükümdarlarındandır. Şaşılacak derecede milliyetçi fikirlerle dolu bir nutkunun metni, Çin kaynakları vasıtasıyla elimize geçmiştir. Hakkında Hayat'ın yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin ilk cildinde bir miktar bilgi bulabilirsiniz.

Atıf Coci (Ordu)

İlk devletler hangileridir?

İlk devletler Mezopotamya ve Mısır'da kurulmuştur. M. Ö. 4.000 yıllarından bu yana teşekkül eden bu devletler birer «site» mahiyetindeydi; 3.000'lerden itibaren genişlemeye başlamışlardır.

Tamer Çağırgan (İçcubeci - Ankara)

Kleopatra ne zaman yaşadı, nasıl öldü? VIII. Henry'nin oğlu VI. Edward'ın başına gelenler doğru mudur?

Mısır Kraliçesi Kleopatra, M. Ö. 69 - 30 yılları arasında yaşadı ve intihar ederek öldü. Önce Sezar, sonra Antonius'un karısı oldu. Gerek Sezar, gerek Antonius, Roma devlet başkanı idiler; Mısır da Roma'ya tâbi bir kırallıktı. — VIII. Henry'nin oğlu VI. Edward'ın başından geçenler, Marc Twain'in muhayyilesinden çıkmıştır. Tarihî romanlarda anlatılan olayların çoğu uydurmadır.

Rifat Şaşmaz (Emek - Ankara)

Hayat Tarih Mecmuası ne kadar basılıyor? Anibal nerede öldü?

Hayat Tarih Mecmuası kışları 60.000'in üzerinde, yazları bu rakamın altında basılıyor. — Anibal, Gebze'de intihar etti.

Remzi Cesur (Fethiye - Muğla)

İstanbul'a tarih boyunca hangi isimler verilmiştir?

İstanbul'a tarih içinde verilen başlıca isimler şunlardır: Bizantion, Antonina, Secunda Roma, Konstantinopolis, Constantinople, Tsargorod, Miklagard, Dersaâdet, İslâmbol, Konstantıniyye.

Tomris Dikmen (Cağaloğlu - İstanbul)

Sorduğunuz sorunun cevabı, müsbet de verilse, menfî de verilse, bazı çevreler tarafından polemik konusu yapılabilir. Onun için bizi mazur görmenizi rica ederiz. Türkiye'de henüz bazı tarihî bahislerin açıkça konuşulması mahzurludur.

Kudret Boyacı (Sincanlı - Afyon)

Mimarî tarihimizde Ermeni mimarlar var mı?

XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'daki bazı binaları, Ermeni asıllı vatandaşlarımız yapmışlardır.

Halit Sezgin (Ankara)

«Hey'et-i Nâsıha» nedir?

1918 mütarekesi'nden sonra Anadolu'da bazı huzursuzluklar oldu. İstanbul hükümeti, halk üzerinde etki yapabilecek bazı şehzâdeleri, kumandanları ve din adamlarını, birkaç heyet hâlinde Anadolu'ya göndererek huzursuzluğu yatıştırmak istedi. Bu heyetlere «Hey'et-i Nâsiha» denir. «Nâsıh, nâsıha», «nasihat eden» demektir. 1919 yılında gönderilmişlerdir. O zaman daha Millî Mücadele teşkilâtlanmamıştı.

Mansur Atalay (Tokat)

Câber kalesinde kim gömülüdür?

Câber kalesi yakınındaki «Türk Mezarı» nda Ertuğrul Gazi'nin babası Süleyman - Şah'ın gömülü olduğuna inanılmışsa da, son tetkikler, bu rivayetin gerçekle ilgisi bulunmadığını ortaya koymuştur. «Türk Mezarı» bugün de Türkiye toprağıdır ve devamlı olarak bir jandarma mangamız tarafından muhafaza edilmektedir. — İsteklerinizi yerine getirmeye çalışacağız.

Asteğmen Saim Açıkgöz (Tekirdağ)

Konya isyanı üzerine yazılmış bir kitap var mı?

Müstakil bir kitap yok. Fakat İstiklâl Savaşı'na ait birçok hâtıralar ve eserlerde bu bahis anılmaktadır.

Yazma eserler satın alınacaktır

Evinizde veya tanıdıklarınızda eski devirlerden kalma Arap harfleriyle el yazması kitaplar varsa bunlar değer fiyatı ile satın alınacaktır.

Bu türlü yazma eserleri satmak isteyenler, aşağıdaki adrese bir mektup yazar ve adreslerini bildirirlerse, evleri ziyaret edilerek eserler görülecektir.

Mektuplarınızı şu adrese yazınız:
B. Kemalettin Tuğcu
Hayat mecmuası
Divanyolu, İstanbul.

Zahmeti göze alanlar yazma eserleri göstermek üzere matbaamıza da getirebilirler.

Nâzım Ekmekçi (Konya)

Lâtife Hanım halen hayatta mıdır, Atatürk'ten boşandıktan sonra evlendi mi?

Hayattadır. Evlenmedi.

Adnan Özçelik (Mersin)

Şövalyelik ne zaman başladı, ne zaman sona erdi?

Avrupa'da şövalyeliğin menşeini Roma devrinde bulmak mümkündür. Şarlman zamanından itibaren feodalite teşkilâtınınca, şövalyelik, asaletin ilk basamağı olarak vâzıh bir şekilde ortaya çıktı. Hâlâ devam etmektedir. Başta İngiltere hükümdarı olmak üzere, Avrupa hükümdarları hâlâ her yıl belirli kişilere bu pâyeyi tevcih ederler. İngiltere'de şövalyeler «sir» ve bir basamak üzerinde «baronet» diye anılırlar. Daha sonra baron, viscount, earl (kont), marki ve dük gelir. Bu son 5 pâyeyi taşıyanların hepsine İngiltere'de «lord» denir. Ancak «lord» çok defa, yalnız baron pâyesindekiler için kullanılmaktadır.

Başlangıcından
Zamanımıza
Kadar

Türkiye Tarihi

Yazan : T. Yılmaz Öztuna

Yeni Çıktı :

10. Cilt : 1683 - 1703 Yılları

Bütün Türk ve Türkiye tarihi, tarih ilminin son sözü olarak ancak bu eserde mevcuttur. Her Türk'ün evinde bulunması icab eder.

Her cilt 288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskı resim, haritalar ve listelerle renkli karton kapak içinde 7,5 liradır. 12 ciltte tamamlanacaktır.

Genel Dağıtım : BATEŞ Bayilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul

H. T. M. — 26

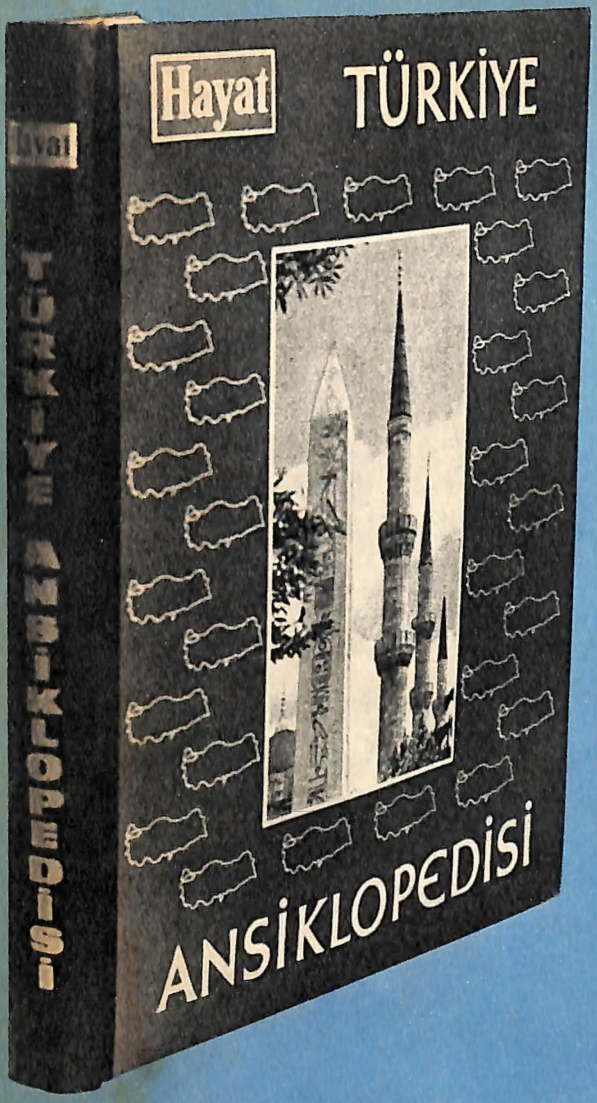

Eşsiz Bir Eser

Hayat

TÜRKİYE Ansiklopedisi

Hayat mecmuasının fasiküller halinde yayınladığı Türkiye Ansiklopedisi, ciltli olarak piyasada satılmaktadır. İsteyen okuyucular, ellerindeki fasikülleri, özel cilt kapaklarımızla ciltleterek nefis bir esere sahip olabilirler. Hayat Türkiye Ansiklopedisi ciltli olarak 35 liradır.

Cilt kapakları ve ciltler, Hayat satan bütün bayilerle müvezzilere sipariş edilebileceği gibi, umumi bayiimiz BATEŞ BAYİLİK TEŞKİLÂTI, Cağaloğlu - Istanbul adresinden de temin edilebilir.

Yalnız cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır.